

SBF Dergisi

Cilt:2 Sayı: 2 Yıl:2020
ISSN: 2667-8063

SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

NEU
PRESS

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
(NEU SBF Dergisi)
Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF)

Cilt/Volume: 2, Sayı / Issue: 2 (Aralık / December 2020)
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer Reviewed Journal

Sahibi/Owner

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı Adına /
On Behalf of Necmettin Erbakan University The Faculty of Political Science
Prof. Dr. Birol MERCAN

Editör / Editor-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi Sevilay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Editör Yardımcıları / Associate Editors

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KALECİ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Atilla ARICIOĞLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Yayın Türü / Publication Type

Sürelili Yayın / Periodical

Yayın Periyodu / Publication Period

Yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır/ Published bi-annual (June, December)

Baskı Tarihi / Print Date

Aralık / December 2020

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Köyceğiz Yerleşkesi, Dere Aşıklar Mahallesi Demeç Sokak
Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı, No: 39, 42090,
Meram/KONYA.

Tel / Phone: 0332 325 20 53

Web: <http://dergipark.org.tr/neusbf>

E-posta / E-mail: neusbfdergisi@gmail.com

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (NEU SBF Dergisi), yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir /
Journal of the Faculty of Political Science (JNEUSBF) is an international peer reviewed bi-annual journal

ISSN: 2667-8063 E- ISSN: 2687-5063

DergiPark
AKADEMİK

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Birol MERCAN (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. M. Atilla ARICIOĞLU (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Altuğ Murat KÖKTAŞ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Fatih KALECİ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Sevilyay Ece GÜMÜŞ ÖZUYAR (Necmettin Erbakan University, Turkey)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ameer MOSBAH (Algiers 3 University, Algeria)
Prof. Dr. Jamal OTHMAN (The National University of Malaysia, Malaysia)
Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN (The University of New Orleans, the USA)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Prof. Dr. Mustafa ACAR (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Özgür TUNA (Duke University, United State of America)
Assoc. Prof. Dr. Ramazan UCTU (American University of Iraq-Sulaimani KRG, Iraq)
Assoc. Prof. Dr. Nurcavn ATALAN (Skidmore College, United State of America)
Asst. Prof. Dr. Gökhan BOZBAŞ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Mehmet Nuri SALUR (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Nahit YILMAZ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Dr. Ayman HAYAJNEH (Yarmouk University, Jordan)

Sayı Hakemleri / Reviewers of The Issue

- Assoc. Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Taylan Özgür KAYA (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Yusuf SAYIN (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Bülent ÖZGÜL (Isparta University of Applied Sciences, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Gökhan ÇINKARA (Necmettin Erbakan University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. İskender GÜMÜŞ (Kırklareli University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Levent YİĞİTTEPE (Karamanoglu Mehmet Bey University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Mehtap ÖZTÜRK (Selcuk University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Serap SARIOĞLU UĞUR (Usak University, Turkey)
Dr. Efecan AKTAŞ (Hatay Mustafa Kemal University, Turkey)
Dr. Serdar ALTUN (Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey)
Dr. Tugay GÜNEL (Cukurova University, Turkey)
Dr. Utku AYBUDAK (Usak University, Turkey)

İçindekiler / Contents

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Afgan Talibani: Dünü, Bugünü ve Yarını
Afgan Taliban: Past, Present and Future59
Gökhan BOZBAŞ, Göktuğ SÖNMEZ, Serhat KONUŞUL

Dünya Güç Hiyerarşisinde Dönüşüm ve Çin'in Hegemonik Yükselişi
Transformation in the World Power Hierarchy and Hegemonic Rise of China78
Dilek DULKADİR

Eyyübî ve Memlûklü Dönemi Mısır'ında Fukahâ-Siyâsî Otorite İlişkisi
The Relationship Between Fuqaha (Islamic Jurisprudence) and the Political Authority in Egypt under Ayyubids and Mamluks Period95
Fatıha BOZBAŞ

Örgütsel Çatışma ile Yabancılaşma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma
A Research on the Relationship Between Organizational Conflict and Alienation114
Yusuf DEMİRGÜL

Karmaşık Vergi Sistemi ve Maliyetleri
Complex Tax System and Its Costs129
Bahadır Sazak DOĞAN

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ/ BOOK REVIEW

Ovanes Kaçaznuni (Ermenistan'ın ilk Başbakanı) TAŞNAK PARTİSİ'NİN YAPACAĞI BİR ŞEY YOK (1923 Parti Konferansı'na Rapor) Kitap Tanıtımı.....140
Büşra YILMAZ

ARAŞTIRMA DERLEMESİ/ RESEARCH REVIEW

Harekâtlar Ekseninde Türkiye'nin Suriye'de Terörle Mücadelesi
Turkey's Fight Against Terrorism in Syria in the Axis of the Military Operations143
Recep KAYA

Afgan Talibanı: Dünü, Bugünü ve Yarını

Gökтуğ Sönmez¹ Gökhan Bozbaş² Serhat Konuşul³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, Konya, goktugsonmez@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

² Doç.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, Konya, gbozbas@erbakan.edu.tr

³ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, Konya, serhat.konusul@gmail.com

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi

Geliş: 28.05.2020

Kabul: 23.11.2020

Yayın: 27.12.2020

Anahtar Kelimeler:

Barış antlaşması,
Taliban,
Terörizm

ÖZ

Siyasi, dini veya ideolojik amaçlarını duyurmak, bir grubu, hükümet güçlerini ya da sivilleri korkutmak, sindirmek, izleyicileri harekete geçirmek amacıyla gerçekleştirilen ciddi şiddet içeren eylemler terör eylemi olarak değerlendirilmektedir. Bu eylemlerin bir örgüt çatısı altında birleşerek gerçekleştirildiği örgütlü terörizmin ilk yansımalarından bugüne terörizm oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Bununla birlikte işgaller, iç savaşlar, yolsuzluklar gibi birçok iç ve dış girdinin cesaretlendirdiği terörizmin ve terör faaliyetlerinin yoğun yaşandığı ülkelerden bir tanesi de Afganistan'dır. 1994 yılında kurulan, 1996 yılından 2001 yılına değin ülkede iktidar sahibi olan ve özellikle 2001 yılında Taliban hükümetinin devrilmesinin ardından Afganistan'da hala geniş faaliyet alanına sahip olan Taliban, tesis edilen Afgan hükümetine karşı gerçekleştirdiği terör eylemleriyle adından söz ettirmiştir. İslami medreselerin izinde ortaya çıkmış ve nihai amaç olarak ülkeyi yabancı devletlerin askeri birliklerinden arındırmayı ve İslam şeriatı kurallarının uygulandığı bir İslam devleti tesis etmeyi amaç edinen Taliban bu amacına ulaşmak için yoğun olarak hükümet güçlerini ve sivilleri hedef almaktadır. Birçok kez Afganistan'da barışın sağlanması adına girişimlerde bulunulmuşsa da bu barış girişimleri Şubat 2020'nin sonlarında imzalanan antlaşmaya kadar sonuçsuz kalmıştır. ABD ve Taliban arasında imzalanan bu antlaşmanın nihai bir sonuca ulaşmış olmayacağı konusu tartışmalıdır. Taraflar arasında gerçekleştirilen bu antlaşma Taliban açısından bir başarı iken uluslararası hukuk ve Vestfalyen devlet açısından bir başarısızlık olarak okunmaktadır.

Afghan Taliban: Past, Present and Future

Article Info

Article History

Received: 28.05.2020

Accepted: 23.11.2020

Published: 27.12.2020

Keywords:

Peace agreement,
Taliban,
Terrorism

ABSTRACT

Actions involving serious violence to announce their political, religious or ideological aims, to intimidate or intimidate a group, government forces or civilians, and to activate the audience are considered as terrorist acts. Terrorism has a long history since the first reflections of organized terrorism, where these actions were carried out by uniting under the roof of an organization. However, Afghanistan is one of the countries where terrorism and terrorist activities, which are encouraged by many internal and external inputs such as invasions, civil wars, and corruption, are intense. The Taliban, which was founded in 1994, held power in the country from 1996 to 2001 and still has a wide range of activities in Afghanistan, especially after the overthrow of the Taliban government in 2001, had made a name for itself with the terrorist acts it carried out against the established Afghan government. The Taliban, which emerged in the footsteps of Islamic madrasahs and aims to cleanse the country from the military troops of foreign states and to establish an Islamic state where Islamic Sharia rules are applied, the Taliban intensely targets government forces and civilians to achieve this goal. Although attempts were made to establish peace in Afghanistan many times, these peace initiatives remained inconclusive until the treaty signed in late February 2020. It is controversial whether this agreement between the USA and the Taliban will reach a final result. While this agreement between the parties was a success for the Taliban, it was read as a failure for international law and the Westphalian state.

Atıf/Citation: Sönmez, G., Bozbaş G. ve Konuşul, S. (2020). Afgan Talibanı: Dünü, Bugünü ve Yarını, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 59-77.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Terörizm ve terör eylemleri yalnızca günümüze ait bir sorun olmanın ötesinde tarihsel kökeni derinlere dayanan bir olgudur. Tarihte örgütlü terörizmin ilk örnekleri Ortadoğu topraklarında, Filistin’de I. yüzyılda kendisini göstermiştir. Yazılı metinlerine sınırlı da olsa sahip olunan ve Romalılara karşı sistematik terör taktikleri uygulamış Yahudi Zelot tarikatı -ki bu tarikatın mücadeleleri Flavius Josephus (37-100) tarafından Romalılarca yaygın bir şekilde kullanılan *sicarius* -hançerle öldüren- kelimesinden gelen *Sicarii* terimiyle kaleme alınmıştır- ilk terör örgütlerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Chaliand & Blin, 2016). Terörist örgütün iki klasik örneği olarak kabul edilen Zelot tarikatı ve Haşhaşiler tarikatından, günümüze değin isminden oldukça fazla söz ettiren Japon Kızıl Ordusu, Aum Şinrikyo, Bask Yurdu ve Özgürlük (ETA), İrlanda Cumhuriyet Ordusu (İRA), El Kaide, Halk Savunma Birlikleri (YPG), Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), Boko Haram ve Taliban gibi örgütlerin varlığı, farklı tarihlerde ve dünyanın farklı yerlerinde terörizm olgusuyla karşı karşıya kalılabileceğinin göstergesi olmuştur.

Bu çalışmanın konusunu Ortadoğu genelinde Afganistan özelinde Afgan Talibanı oluşturmaktadır. Çalışma konusu olarak Afgan Talibanı’nın seçilmiş olmasının altında birçok sebep bulunmaktadır. İlk olarak, Afgan Talibanı’nın Rusya, Türkiye gibi devletlerce terör örgütü olarak tanınmasına karşın ABD hükümeti NATO, BM ve AB tarafından Taliban -Afgan Talibanı- herhangi bir şekilde terörist grup olarak kategorileştirilmemiş ve sınıflandırmaya tabi tutulmamıştır. -yalnızca silahlı asiler şeklinde bir tanımlama mevcuttur- ABD’nin böyle bir tutum sergilemesinin altında örgütle masaya oturma ihtimalini kaybetmek istememesi düşünülebilir. Öyle ki 2020 yılı şubat ayında ABD ve Taliban arasında uzun bir sürecin ardından Afganistan’a barışı getirme antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma birçok devlet ve kurum tarafından terör örgütü olarak kabul edilen Afgan Talibanı için bir başarı iken; uluslararası hukuk ve Vestfalyen anlamdaki devlet açısından da bir başarısızlık göstergesidir. Taliban özelinde bir çalışma gerçekleştirilmiş olmasının önemli bir diğer sebebi ise Institute for Economics and Peace (IEP) tarafından yıllık olarak yayınlanan Global Terrorism Index (GTI) 2019 raporlarına göre 2004 yılından itibaren dünyada terörden en çok etkilenen 10 ülke içerisinde birinci sırada yer alan Irak, İŞİD’in mağlup edilmesini takiben ikinci sıraya gerilemiş ve 2015 yılından 2018 yılına kadar ikinci sırada yer alan Afganistan birinci sıraya yükselmiştir (Global Terrorism Index 2019 Measuring The Impact of Terrorism, 2019). 2018 yılı içerisinde gerçekleştirilen ölü sayısının en çok olduğu 20 terör saldırısının, 16 tanesinin Afganistan topraklarında yer alması da konunun seçilmesinde rol oynamıştır. (Global Terrorism Index 2019 Measuring The Impact of Terrorism, 2019, s. 10) Ayrıca GTI 2019 raporlarına göre 2017-2018 yılları içerisinde terör seviyesinin zirve yaptığı iki ülkeden bir tanesi de Afganistan; bir diğeri ise Nijerya’dır. Bununla birlikte terör eylemlerinin Afganistan ekonomisine maliyeti ise Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’nin %19,4’lük kısmına tekabül etmektedir (Global Terrorism Index 2019 Measuring The Impact of Terrorism, 2019, s. 29). Bu durum da aynı raporlara göre Afganistan’ı terörün ekonomideki etkisi sıralamasında zirveye taşımaktadır. Afganistan’da gerçekleştirilen terör saldırılarının sorumluları açık ara Taliban iken bir diğer örgüt ise İŞİD’ e biatlı Horasan Vilayeti yapılanması olmuştur (Global Terrorism Index 2019 Measuring The Impact of Terrorism, 2019, s. 19). Kaldı ki Rusya ve Taliban’ın koordineli bir şekilde çalışarak İŞİD’ in Afganistan’da güç elde edişini önleme çabalarına da çalışma bünyesinde değinilmiştir. Taliban, Afganistan içerisinde 1994’te gerçekleştirmiş olduğu ilk eylemden bu yana 1996-2001 yıllarında ülke üzerinde kontrolü ele geçirmiş. Daha sonra ABD ve koalisyon güçlerinin işgali neticesinde kaçmak zorunda kalmış ve daha sonra tekrar güç kazanmaya başlamıştır. ABD ve Taliban arasında 29 Şubat 2020 tarihinde gerçekleştirilen antlaşma da günümüze geldikçe Taliban’ın ne denli büyük bir iktidar alanı sağladığının kabul gördüğünün göstergelerinden bir tanesidir (ABD, Taliban’la imzaladığı anlaşma kapsamında Afganistan’daki askerlerini çekmeye başladı., 2020). Ancak gerçekleştirilen bu antlaşmanın

nihai kertede Afgan halkının lehine olacağı ve Afgan Talibani'nin ülkedeki terör eylemlerini azaltacağı hususu tartışmalıdır. Çalışmanın üzerine inşa edildiği soru da burada temellenmektedir. Çatışmanın çözümü için imzalanan antlaşmaya değin Taliban'ın ortaya koydukları, antlaşma sonrası döneme nasıl tesir edecektir?

Bu çerçevede çalışma içerisinde izlenecek güzergahta öncelikle farklı devlet ve kurumların terörizm kavramını nasıl ele aldıkları belirtilecektir. Buradaki amaç 'terör' kavramının müşterek bir tanımının olmamasının, devletlerce ve kurumlarca farklı şekillerde ele alınmasının terörizmle mücadelede uluslararası iş birliğini zorlaştırması ve devletlerarası ikili ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebileceğinin altının çizilmesi hususunda önemlidir. Ayrıca her ne kadar bir devlet genel bir terörizm kavramı ortaya koysa bile zaman zaman ABD'nin Talibani kategorileştirmesi örneğinde görüldüğü gibi kimi örgütleri bu tanımlamaya dahil edememektedir. Terörizm kavramının ele Tüm bu taslak çizildikten sonra Afganistan'da Afgan Talibani terörünü ortaya çıkartan sosyo-politik yapıya değinilecek ve sosyo-politik yapının etkisiyle ortaya çıkan terör örgütü -Taliban- ve örgüt yapısı (kaynakları, liderleri), stratejileri (örgütün ideolojisi, hedefleri, politik hareketleri, hedef ve taktikleri, saldırıları), ele alınacaktır. En nihayetinde de çatışma çözümüne ilişkin ABD ve Taliban arasında imzalanan Afganistan'a barışı getirme antlaşmasının Afgan Talibani, Afgan halkı ve uluslararası tehdit üzerindeki olası sonuçları tartışılacaktır.

TERÖRİZM KAVRAMI

Terörizm kavramı, Latince "bilinmeyen ve öngörülmeleyen bir tehlike karşısında duyulan aşırı korku ve endişe, dehşet" anlamında kullanılan *terror* kelimesinden kök almaktadır (Öktem, 2004). Fransız ihtilali akabinde ortaya çıkan 1793 Ulusal Konvansiyon döneminde Jakoben¹ yönetimi tarafından sistematik bir biçimde uygulanan ve ilan edilen *Reign of Terror*, terörizm kavramının siyaset ve hukuk alanlarında da literatüre eklenmesini beraberinde getirmiştir. 19. yüzyıl süresince yaşanan gelişmeler neticesinde terörizm, yalnızca devlet eliyle halka uygulanan şiddeti değil, bireyler ya da siyasi gruplarca devlete yönelik uygulanan şiddeti de ifade edecek şekilde evrilmiştir (Öktem, 2004). Literatürde terörizm kavramı henüz oldukça yeni olsa bile giriş bölümünde de belirtildiği gibi ilk örgütlü terör eylemleri Roma dönemi Yahudi Zelot tarikatına kadar dayandırılmaktadır (Chaliand & Blin, 2016, s. 65). Günümüzde terörizm kavramı araştırmacılar, uzmanlar ve kurumlar tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Farklı devletlerin, yapıların ve akademisyenlerin kavram tanımlamalarının farklılığı; terörizm kavramıyla her ne kadar sık sık karşılaşılıyor olsa dahi, kavramın daha karmaşık bir anlamı ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kavram ne uluslararası akademik çevrede ne de kanun uygulayıcı kurumlar özelinde üzerinde uzlaşa sağlanabilmiş bir kavram değildir. Bu durum devletlerarası ikili ilişkilerde kimi sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin; A devletinin B yapısını terör örgütü olarak kabul ediyor olmasına karşın C devletinin B yapısını terör örgütü olarak tanımaması A devleti ve C devleti arasındaki ikili ilişkilerin olumsuz yönlü etkilenmesine sebep olabilmektedir. Ayrıca tanınmış bir terör örgütüyle uzlaşa sağlamak amacıyla bir devletin masaya oturması Vestfalyen anlamda devlet için büyük bir soruna da işaret etmektedir. Diğer taraftan terörizm kavramı yalnızca hükümetler tarafından değil, hükümet içerisindeki ilgili birimler tarafından da farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Bu noktada bazı ülkelerin, ülke içi birimlerinin ve uluslararası yapıların terörizm kavramını nasıl ele aldığına değinmek yerinde olacaktır.

İngiltere, *Terrorism Act 2005* raporunda; "Bir siyasi, dini veya ideolojik nedeni ilerletme amacıyla, herhangi bir kişiye veya mülkiyete karşı, ciddi şiddet içeren eylemlerde veya eylem tehdidinde bulunmak" (Martin, 2017, s. 32) şeklinde bir terörizm tanımlaması ortaya koymaktadır; bu

¹ Fransız Devrimi ertesinde Fransa'ya yaklaşık bir yıl süreyle egemen olan ve devrimden çok daha fazla kanın döküldüğü Terör Dönemi'ne sebep olmuş Fransız siyasi partisidir.

tanımlamayla örtüşen Afgan Talibanı uluslararası terör örgütleri listesinde yer almamaktadır. Bunun yanı sıra Taliban'ın bir parçası olan Hakkani Ağ, Taliban'a yardım eden diğer örgütler terör örgütleri listesinde yer almaktadır (Proscribed Terrorist Organisations, 2020). Bu durum terörün nasıl tanımlandığından öte siyasi etkileşimlerle alakalıdır.

ABD Dışişleri Bakanlığı, 2003 Küresel Terörizm Örüntüleri raporunda (Patterns of Global Terrorism Report 2003), Amerika Birleşik Devletleri Kanunu 22. Başlığının 2656f (d) Bölümünden alınan tanımda “*Terörizm terimi, genellikle bir izleyici kitlesini etkilemeyi amaçlayan, alt grup/grupları veya gizli ajanların belirsiz hedeflerine karşı uygulanan önceden düzenlenmiş, siyasi güdümlü şiddet anlamına gelir.*” (2656f - Annual country reports on terrorism., 2020) ibaresi yer alırken, Birleşik Devletler Federal Soruşturma Bürosu (FBI) terörizm tanımı “... bir Hükümeti, sivil nüfusu veya nüfusun herhangi bir bölümünü korkutmak veya sindirmek, siyasi veya sosyal amaçların yerine getirilmesini sağlamak için kişi veya mülklere karşı yasadışı güç veya şiddet kullanılması”² şeklinde karşımıza çıkmaktadır. ABD tarafından ortaya konulan bu iki farklı tanım da Taliban'ın terör örgütü listesine dâhil edilmesini gerektirmektedir. Ancak kavram tanımlamaları siyasi etkenler dâhil edildiğinde yetersiz kalmaktadır. Taliban'ın El Kaide gibi uluslararası topluma yönelik saldırılarının olmaması, Taliban örgütü içerisindeki bazı kesimlerin Afgan hükümetiyle barış yapma yönündeki tutumları ve Taliban ile gerçekleştirilecek bir antlaşmaya Taliban'ın taraf olabilmesi gibi parametreler tanımlamaların zorluğunu yahut esnetilebildiğini gözler önüne sermektedir. Bu çerçevede ABD, Talibanı yalnızca silahlı asiler olarak kategorize etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Terörle Mücadele Kanunu (TMK) çerçevesinde Madde 1– (Değişik birinci fıkra: 15/7/2003-4928/20 Md.) terör tanımı, “*Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.*” (7215 TERÖRLE MÜCADELE KANUNU, 1991) şeklinde ortaya konulmuştur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti daha şeffaf bir şekilde ve tanımlamalara bağlı kalarak İngiltere ve ABD'nin aksine Afgan Talibanı'nı terör örgütü olarak kategorileştirmektedir.

İngiltere, ABD ve Türkiye'nin yanı sıra Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kavrama ilişkin ilgili olarak, “*siyasi, dinî veya ideolojik hedeflere ulaşmak maksadıyla gücün veya şiddetin yasadışı olarak hükümet yahut toplumlara karşı zorlama ve/veya korkutma gayesiyle, bireylere veya mallarına karşı kullanımı ya da kullanılması tehdididir*” şeklinde bir terörizm tanımı ortaya koymaktadır (NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French), 2019). Ancak ABD ile olan etkileşimi nedeniyle NATO da Afgan Talibanı'nı terör örgütü olarak sınıflandırmamaktadır. Diğer taraftan Birleşmiş Milletler (BM) ise terörizm kavramını, “*doğrudan bir devlete yönelik olarak, belirli bir kesimin, bir grubun ya da genel halkın zihninde bir terör algısı yaratmak için plan ya da hesap yapmak gibi suç oluşturan tüm eylemler*” (Ruperez, 2006) şeklinde değerlendirmektedir.

Terörizm kavramına yönelik resmî kurumlarca yapılan tanımlamaları baz alarak, izleyici kitlesini harekete geçirmeyi amaçlayan bir hükümeti, sivil nüfusu veya nüfusun herhangi bir bölümünü korkutmak veya sindirmek, siyasi veya sosyal amaçların yerine getirilmesini sağlamak için kişi veya mülklere karşı yasadışı güç veya şiddetin kullanılması şeklinde bir tanımlama yetersiz kalmakta ve kapsayıcı tanımlama sorununu çözememektedir. Her ne kadar böyle bir tanımlama Afganistan'da

² Jonathan White, Amerika birlikte Devletleri FBI Terörizm tanımı, *Terrorism, Stamford: Wadsworth Thomas Learning*, 2002.

faaliyet gösteren Talibanı kapsıyor olsa dahi yalnızca Türkiye Taliban'ı terör örgütü olarak listelemektedir. ABD, İngiltere, NATO ve BM Afgan Talibanı'nı terör örgütü olarak kategorize etmemektedir. (Foreign Terrorist Organizations, 2020). Bu yüzden özellikle bu yapı ve devletler tarafından ortaya koyulan tanımlar örnekleme amacıyla seçilmiştir. Diğer taraftan Taliban gibi örgütlere ve üyelerine yardım eden kişilere ve devletlere kısıtlayıcı spesifik önlemler uygulanması kararı göz ardı edilmemelidir (Dowgielewicz, 2011).

AFGANİSTAN'DA TALİBAN ŞİDDETİNİN VE TERÖRÜNÜN ARKA PLANI

Taliban, Pakistan hududu boyunca Deoband medreselerinde İslami eğitim alan ve bu eğitimi pratiğe geçiren öğrenci topluluklarından oluşmuştur. Bu öğrencilerin nihai amaçları da Afganistan'da şeriat ile yönetilen bir Afgan devleti tesis etmek ve böylece tüm Afgan toplumunu temizleyip arındırmaktır (Clements, 2003). Taliban'ın tarihsel olarak 19. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden kökleri 1857 yılında Hint Müslümanların İngiliz sömürgesinden ve otoritesinden kurtulmak için başlattıkları ayaklanmaya dayandırılabilir. İngilizlerin ayaklanmayı oldukça kanlı bir şekilde bastırmalarının ardından Müslüman âlimler Müslüman halkın daha kaliteli eğitim alabilmeleri için Hindistan'ın Deoband kentinde medrese ve ardından da Aligarh Müslüman Üniversitelerini kurarak duvar örgüsünün ilk taşını oluşturmuşlardır. Burada 1919 yılında kurulan "Cemiyet-i Ulema-i Hint" teşkilatı ile İngiliz sömürgesine karşı bir mücadeleye girilmiş ve bu mücadele hem Pakistan'ı hem Afganistan'ı etkilemiştir. Pakistan'ın modern anlamda bir devlet olabilmesinde bu okulların katkısı oldukça büyüktür. Ancak Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmelerini takiben de bu okul Afganistan'da farklı bir hüviyet kazanmıştır. Pakistan'da Deoband medreseleri olarak isimlendirilen bu okullar Afgan alimleri oldukça etkilemiş ve Taliban'ın oluşumunda da büyük bir öneme sahip olmuştur (Saray, 2002). Afgan Talibanı'nı ortaya çıkartan birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebepler burada iç ve dış faktörler olarak iki parçaya ayrılarak ele alınsa bile, ele alınanlar dışında birçok faktör bulunmaktadır.

İç faktörler dâhilinde Sovyetlerin ülkeden çekilmeleri, partiler arası çekişmeler, yolsuzluklar, yağmalar vs. önemli bir yer tutmaktadır. Daha açık bir şekilde ele almak gerekirse Sovyetlerin 1979'da başlayan Afganistan işgali 1989 yılı itibariyle sona ermiş ve Sovyetlerin çekilişlerini tamamlamaları ülkede otorite boşluğunu doğurmuş böylece partiler arasında büyük çatışmalar yaşanmıştır. Ülkenin birçok kentinde yaşanan çatışmaların yanı sıra Hizbi İslâmi partisi ve İttihad-ı İslâmi partisi arasındaki çatışmalarda yalnızca Koti Sengi'de 700 kişi hayatını kaybetmiştir. Afganistan'da otorite boşluğu sonucu devam eden çatışmalara dışarıdan bir yardım gelmezken, Pakistan açık bir şekilde Afganistan'daki ihtilafların daha da derinleşmesi için müdahalelerde bulunmuştur (Hassan, 2011). Diğer taraftan iç savaşların devam etmesi, merkezi otoritenin sağlanamaması, siyasi ve ekonomik çatışmalar, mücahit grupların birlik oluşturamamaları, oldukça fazla etnik köken barındıran devlet içerisinde milliyetçiliğin artış göstermesi, güç ögelerinin adaletsiz bir şekilde bölünmesi, güç bahşedilen kişilerin liyakat ve yeteneklerinin değerlendirilmemesi ve yetersiz kişilerin öne çıkması, hırsızlık ve yağmanın olağan hale gelmesi, toplumda mal ve can güvenliğinin sağlanamaması, Afgan yerleşiklerinin 23 sene devam eden iç savaşlardan usanmış olmaları gibi nedenler Taliban'ın ortaya çıkmasında öne çıkan iç faktörler olmuştur (Beg, 2001).

Afganistan her ne kadar farklı etnik kökenlerden oluşsa bile ülkenin en büyük birlik noktasını İslami inanç oluşturmuştur ve Sovyet işgaline karşı da bu inançla direnen ve işgali takiben tesis edilen/edilemeyen hükümetlerin memnun edemediği, ülkenin etnik çoğunluğunu meydana getiren Peştunlar, Afgan Talibanı hüviyeti altında Afganistan'da etki göstermeye başlamışlardır (Beg, 2001); (Maley, 2002).

Dış faktörler bağlamında da yabancı devlet fonlamaları, silah ve militan desteği gösterilebilir. Birazcık daha açacak olursa Taliban'ın Afganistan içerisinde etkinlik kazanması dış mihrakların etkisi

olmaksızın bu kadar keskin olamazdı ve Taliban'ın kaynaklara ulaşmak için ülke dışı faktörlere ihtiyacı vardı. Bu noktada Taliban ABD'nin yanında Pakistan ve Suudi Arabistan'dan da maddi ve askeri bakımdan ciddi bir destek görmüştür. Bu durumu en basit haliyle Benazir Bhutto Londra'da gerçekleştirilen bir basın toplantısında "Taliban, İngiltere'nin fikri, Suudi Arabistan'ın maddi desteği, Amerika'nın denetimi ve Pakistan'ın terbiyesiyle ortaya çıktı" (Aydın, 2010) şeklinde verdiği demeçle ortaya koymuştur. Bu ülkeler dışında Çeçenistan da milisler konusunda destek veren bir diğer ülke olmuştur (Abdullaev, 2002). ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan ayrıca da Çeçenistan gibi aktörlerden alınan destek de dış faktörleri oluşturmaktadır.

AFGAN TALİBAN'IN ÖRGÜT YAPISI

Örgütün Önde Gelen İsimlerinden Bazıları

2001 yılında Amerika'nın Afganistan'ı işgali sonucu yıkılan Afganistan İslam Emirliği Liderleri tarafından Pakistan'ın Quetta kentinde kurulan Quetta Şura örgütün liderlik yapısı olarak bilinmektedir (Muzul, 2009). Bu örgüt içerisindeki önemli isimlerden bazıları ise şu şekildedir:

Molla Muhammed Ömer (1994– 23 Nisan 2013): Taliban'ın kurucu lideri olan Molla Ömer öldüğü güne kadar örgütün liderliğini üstlenmiştir. 2013 tarihinde hayatını kaybeden Molla Ömer'in ölümü örgüt tarafından iki yıl gizli tutulmuş ve 2015 yılında açıklanmıştır (Profile: Mullah Mohammed Omar, 2015).

Abdul Ghani Baradar (1994– 8 Şubat 2010): Molla Muhammed Ömer'in vekili olan Baradar 2007'den 2010'a kadar Quetta Şura militan örgütünün liderliğini sürdürmüştür. Taliban'da ılımlı bir lider olarak görülmüş, 2004 ve 2009 yılında barış görüşmelerine katılmıştır. Afgan Devlet Başkanı Hamid Karzai ile aynı Peştun kabilesinin üyesi olan Baradar'ın başına 2009 yılı başlarında Taliban'ın fiili lideri olduğu düşüncesiyle ABD 10 milyon dolarlık bir ödül koymuş ve 8 Şubat 2010 yılında da yakalamıştır (Moreau, 2009).

Molla Akhtar Muhammed Mansur (1996- 23 Mayıs 2016): Molla Mansur, Taliban'ın başkan yardımcısı ve Molla Ömer'in 2013'teki ölümü ile iki yıl sonra örgüt tarafından Ömer'in ölümünün duyurulması arasındaki süreçte fiili lider olarak görev yapmıştır. Mansur, Afganistan'daki Taliban'ın nihai otorite olduğu dönemde Sivil Havacılık Bakanı olarak görev yapmış ve Temmuz 2015'te örgüt tarafından Taliban Baş Komutanı olarak ilan edilmiştir. Mayıs 2016'da Pakistan'daki bir ABD drone saldırısı sonucunda hayatını kaybetmiştir (Profile: Taliban Leader Mullah Akhtar Mansour, 2015).

Mevlevi Hibetullah Ahundzade (2015- ...): Bir din bilgini olan Mevlevi Hibetullah Ahundzade, Afganistan İslam Emirliği'nin eski yargı organı başıydı. Temmuz 2015'te Mansur'un Taliban Baş Komutanı olarak atanmasını takiben onun yerini almış (Shah & Nordland, 2015) ve Mayıs 2016'da ABD'nin drone saldırısı sonucu Mansur'un ölmesiyle Taliban'ın emiri (lideri) olarak seçilmiştir (Profile: Taliban Leader Mullah Akhtar Mansour, 2015).

Örgütün Kaynakları

Taliban'ın kaynakları temel itibarıyla Sovyet-Afgan savaşı sırasında mücahitlerin CIA programları kapsamında aldıkları desteğe dayanmaktadır (Fitchett, 2001). Başlarda mühimmat desteği emekli mücahitlerden sağlanmış olsa bile finansman kaynağının çoğu haşhaş üretimi ve uyuşturucu ticaretinden gelmekteydi. 1996-1999 yılları arasında Taliban, Afganistan'daki haşhaş tarlalarının %96'sını kontrol ediyordu. ABD güçleri 2001 yılında Afganistan'ı işgal ettiklerinde bile haşhaş tohumu tarımı ve uyuşturucu ticareti Taliban'ın faaliyetlerinin %60'lık bir bölümünden fazlasını finanse etmeye yetiyordu. (Chouvy, 2020) 2007 yılı ağustos ayında yayımlanan BM raporu Afganistan'ın dünyadaki eroinin %93'ünü ürettiğini tahmin etmekteydi. NATO Koalisyon Güçlerinin ülkenin geniş bir kısmını

ele geçirmesiyle Taliban'ın haşhaş üretimi ve uyuşturucu ticaretinden sağladığı fon %40'lara düşmüş olsa bile 2018'den itibaren Taliban'ın bölgede büyük bir güç elde etmesiyle bu fon tekrardan yükselmiştir (Chouvy, 2020). Taliban'ın afyon gelirini yasadışı kereste ticareti, gasp ve kârlı madencilik operasyonlarıyla da desteklediği bilinmektedir (Dominguez, 2016). Bazı raporlar Taliban'ın yerel camilerden ve iş adamlarından da kötü zamanlarda bağış talep ettiğini göstermektedir (The Taliban Have Run Out Of Money Just As U.S. Troops Prepare To Leave Afghanistan, 2014). 2017'de Afganistan dünyada fıstık üretiminde dokuzuncu sırada yer alırken 2017 itibarıyla Taliban'ın fıstık ağaçlarının yasadışı hasadından yılda 15 milyon dolar kazandığı belirtilmektedir (Walsch, 2017). Buna ek olarak, Taliban gruba katılmayı reddeden vatandaşlar üzerinde de ciddi vergilendirme yapmaktadır. 2017 yılında Taliban'ın elektrik faturaları, maaşlar ve ulaşımdan da ciddi bir gelir elde etmeye başladığının altı çizilmiştir (Gall, 2016). Son olarak Taliban, İslami yardım kuruluşlarından ve Afganistan dışındaki diğer kurumlardan ve ülkelerden de mali katkılar almaktadır. Bu katkıların çoğunluğu Pakistan ve diğer Körfez ülkelerinden gelmektedir (Dominguez, 2016).

ÖRGÜTÜN STRATEJİSİ

İdeolojisi ve Amaçları

Taliban'ın ideolojisi, 1980'lerde ve 1990'ların başlarında Sovyetlerle mücadele eden mücahitlerin geleneksel İslamcı görüşlerinden İslam'ın radikalleştirilmiş Deobandi -Deoband Medreselerinin öğretileri- yorumlarıyla harmanlanmış katı bir modernizm karşıtı Peştun aşiret ideolojisinin bir kombinasyonuna geçiş olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte Taliban, İslami şeriat kurallarının katı bir yorumuna ve uygulanmasına dönük ideolojik bir bağlılığa da sahiptir (Ahmed, 1996). Örgüt İslami cihadı "ilahi bir yükümlülük" olarak ifade etmektedir. Ayrıca cihadı desteklememenin büyük bir günah olduğunu belirterek üyeleri arasında cihadı teşvik etmektedir (Roggio & Weiss, 2017). Bununla birlikte örgütün IŞİD 'e karşı duruş sergilemesinin altında yatan nedenlerden birisi ise, IŞİD 'in aşırıcılığının Taliban'ın Batılı güçleri ülkeden kovmak amacıyla birleşik bir İslamcı hareket kurma hedefine yönelik tehdit unsuru olarak algılanmasına dayanmaktadır (Pollowitz, 2014).

Siyasi Faaliyetleri

1994 yılında ruhani liderleri Molla Ömer öncülüğünde kurulan Taliban 1996 yılına gelindiğinde Afganistan İslam Emirliğini kurdu ve 9/11 saldırılarından sonra Usame Bin Ladin'in teslim edilmemesi üzerine ABD'nin ülkeyi işgal edip, hükümeti devirmesine kadar olan süre boyunca ülkeyi yönetti. Ancak Taliban tarafından kurulan Afganistan İslam Emirliği yalnızca Suudi Arabistan Pakistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından tanındı (The Taliban, 2020).

Taliban 2001 yılında iktidardan sürüldüğünde, örgütün ılımlı üyeleri, Taliban'ın barış süreçlerine katılması için baskı kurdu. Molla Ömer ise hayatı boyunca müzakerelere sürekli olarak karşı çıktı ve siyasi muhaliflerin suikastlarını yönetti. 2015 yılında ölüm haberlerin duyurulmasından sonra, Taliban liderleri Afganistan'daki siyasi bir çözüm için ön müzakerelere karşı Molla Ömer'in katı tavrını takip etmedi, barış görüşmelerine ilgi gösterdi ve zaman zaman da bu görüşmelere dâhil oldu. Nihai kerte de 29 Şubat 2020 tarihinde ABD ve Taliban arasında Afganistan'a barış getirme antlaşması imzalandı (Khan, 2013); (ABD ve Taliban Anlaşma İmzaladı, Afganistan'daki Amerikan Askerleri 14 ay içinde çekilebilir", 2020).

Örgütün Hedef Tahtası ve Hedeflere Yönelik Saldırı Yöntemleri

Taliban'ın hedef tahtasının merkezinde Afgan hükümet güçleri ve koalisyon birlikleri yer almaktadır. Bununla birlikte hedef tahtasında yer alanlara yönelik; intihar saldırıları, geliştirilmiş infilak aygıtlarının konvansiyonel saldırıları, roket saldırıları, suikastlar, gerilla savaşları, katliamlar, adam

kaçırmalar yanı sıra sivillere ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik saldırılar gerçekleştirilmektedir (Pape & Feldman, 2010). 2009 yılında ABD kuvvetlerinin Afganistan'da varlıklarını arttırmaları da Taliban güçlerinin sivillere yönelik saldırılarını arttırmıştır. 2011 yılındaki Birleşmiş Milletler raporuna göre Taliban 2009 yılında sivil ölümlerinin %76'lık ve 2011 yılında da %80'lik bir bölümünden sorumlu olarak tanımlanmıştır (Citing rising death toll, UN urges better protection of Afghan civilians, 2011).

ABD koalisyonunun Afganistan'ı işgalini takiben Taliban, halk toplanma noktalarına bombalar yerleştirmiş, halk pazarlarında suikast bombalamaları gerçekleştirmiş ve uluslararası güçleri hedef almak adına kadın suikast bombacıları kullanmıştır. Ayrıca Taliban'ın, sivilleri koalisyon güçlerini hedef bölgeye çekmek için kullandığı ve daha sonra yerleştirilen bombaları patlattıkları ya da bu güçlere yönelik intihar saldırıları gerçekleştirdiği ve gerçekleştirilen bu saldırılarda koalisyon güçlerinden ziyade daha çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği bilinmektedir (Arnoldy, 2009).

29 Şubat tarihinde ABD ve Taliban arasında gerçekleştirilen Afganistan'a barışı getirme antlaşmasından sonra kimi yerlerde saldırılar azalmış olsa dahi Taliban hala Afgan güçlerini hedef almaya devam etmektedir. Ayrıca Covid-19 salgını için Taliban halk sağlığına yönelik kampanya başlattığını söylemiş ancak pozitif vakaların bildirildiği örgüt için kritik birçok Afgan bölgesine de 300'den fazla saldırı gerçekleştirmişti. Bununla birlikte İslam âlemi için mübarek olan Ramazan ayının 24 Nisan'da başlaması dolayısıyla ateşkes talep eden Afgan hükümetinin talebi de Taliban tarafından reddedilmiştir (Marshal & Rahim, 2020).

Örgüt Tarafından Gerçekleştirilen Önemli Saldırlardan Bazıları

Ağustos 1994'te Taliban milisleri Maiwand'dan kuzeye doğru ilerlemiş ve Kandahar şehrini yaklaşık 30 militan kaybıyla ele geçirmişlerdir. Kısa süre sonra da Kandahar Taliban hükümetinin başkenti olmuştur (Afghan Taliban, 2018).

9 Eylül 2001 tarihinde gazeteci kılığındaki iki El Kaide üyesi, Taliban'a karşı en büyük muhalefet olan Afgan sivil ve askeri lideri Ahmed Şah Mesud'a kameralarına gizlenmiş patlayıcılarla suikast düzenlemişler ve bu saldırı Taliban'ın Mesud'a karşı El Kaide ile hareket ettiği çıkarımlarını beraberinde getirmiştir (Afghan Taliban, 2018).

8 Eylül 2006 tarihinde, ABD'nin Kabil'deki büyük elçiliği dışında ABD zırhlı aracına bir intihar bombacısı arabasıyla çarpmış ve patlayıcıları patlatmıştı. Toplamda 16 kişinin hayatını kaybettiği 29 kişinin yaralandığı saldırıda ayrıca iki Amerikan askeri de saldırıda hayatını kaybetmişti. Bu saldırı 2001 Afganistan işgalinin başlamasından sonraki en kanlı ilk saldırı olmuştur (Afghan Taliban, 2018).

12 Temmuz 2011 tarihinde Afganistan Cumhurbaşkanı'nın üvey kardeşi ve Kandahar Valisi Ahmad Wali Karzai güvenlik şefi Sardar Mohammed tarafından vurulmuş Taliban, saldırının sorumluluğunu üstlenerek saldırının 10 yıllık savaşta en büyük başarılarından birisi olduğunu söylemiştir (Afghan Taliban, 2018).

11 Haziran 2013 tarihinde bir intihar bombacısı, Kâbil Yüksek Mahkemesi dışında, altı hâkimin yanı sıra birçok mahkeme çalışanını ve sivilleri de öldüren bir bombayı patlatmış ve 17 kişinin hayatını kaybetmiş 40'tan fazla kişi ise yaralanmıştı. Gerçekleştirilen saldırıyı Taliban üstlenmiş ve mahkeme çalışanlarının Afganlara karşı zalimce tavır takındıklarını ve kâfirlerin davranışlarını yasallaştırdıklarını söylemiştir (Afghan Taliban, 2018).

15 Eylül 2015 tarihinde Taliban militanları, 2001'de ABD'nin Afganistan'ı işgalinden bu yana Taliban'ın kat ettiği en büyük ilerlemeyi işaret eden Kunduz şehrini ele geçirmiştir. Saldırıda can kaybı olmamış, ancak şehrin kontrolünün Taliban'a geçmesi sağlamış ve 500 mahkûm Taliban tarafından yerel hapisanelerden serbest bırakılmıştır (Afghan Taliban, 2018).

20 Haziran 2018 tarihinde Taliban militanları Afgan askerlerine saldırmış ve Batı eyaleti Badghis 'de bulunan askeri üssü ele geçirmişlerdi. Bu saldırı bayram tatili için ateşkes çağrısından sonra gerçekleştirilen ilk büyük saldırı olmuş ve saldırıda en az 30 kişi hayatını kaybetmiştir (Ateşkes Sonrası Taliban'dan İlk Saldırı: 30 Ölü!, 2018).

04 Mart 2020 tarihinde Taliban'ın Kunduz'da gerçekleştirdiği saldırıda 16 Afgan askerinin hayatını kaybetmesi üzerine ABD müttefiki Afgan hükümetini korumak amacıyla Taliban'a yönelik ilk hava saldırısını gerçekleştirmiş ve Leggett, "*Taliban liderleri, saldırılarını azaltmak için uluslararası topluma söz verdi. Taliban'ın sözünü tutmasını istiyoruz.*" şeklinde açıklama yapmıştır (Sadat, 2020).

AFGAN TALİBANI'NIN KISA TARİHİ: KURULUŞTAN AFGANİSTAN'A BARIŞI GETİRME ANTLAŞMASINA

1994 yılında ruhani liderleri Molla Muhammed Ömer önderliğinde İslamcı militan bir örgüt olarak ortaya çıkan Taliban taraftarlarının büyük bir çoğunluğu Afgan ve Pakistan medreselerinden gelen öğrencilerden oluşmakla birlikte, orijinal savaşçıları 1979'dan 1989'a Sovyetlerle mücadele içerisinde olan mücahitler oluşturuyordu (Zachary, 2014). Taliban hareketinin hedefi Afganistan'da dini emirler doğrultusunda İslami sistem tesis etmektir. Bununla birlikte grubun doktrini de Emir'e yani lidere sıkı sıkıya itaat etmek ve molladaki sıkı güç yoğunluğuna odaklanmaktır (Semple, 2015).

1994 yılının 3 kasımında Taliban Kandahar kentinin kontrolünü sürpriz bir saldırıyla ele geçirdi ve bu saldırı sırasında yalnızca bir düzine adamını kaybetti. Bunun yanı sıra yolsuzluğu ve kanunsuzluğu önleyerek, yollar yaparak ve kontrolleri altındaki bölgelerde ticaretin güvenli bir şekilde yapılmasını sağlayarak hızlı bir şekilde popülaritesini arttırdı. Sonraki iki ay boyunca Taliban 12 vilayetin daha kontrolünü ele geçirdi ve Şubat 1995'e kadar militan sayısını 25 bine kadar yükseltti (Saikal, 2004). Bu gelişmelerin ardından Taliban, Pakistan'ın İstihbarat Teşkilatı (ISI)'den ciddi bir destek aldı. ISI, Talibanı, Pakistan için elverişli yeni bir iktidar gücü aşılamanın yanı sıra yeni bağımsız Orta Asya ülkelerine açık ticaret yollarının güvenliğini sağlama umuduyla Afgan hükümetine karşı saldırgan bir duruş oluşturmak için kullandı (Forsythe, 1999).

1996 yılına gelindiğinde Taliban Kabil'in kontrolünü başarıyla ele geçirdi ve Afganistan İslam Emirliği'ni oluşturdu. Molla Ömer devletin ilk başkanı oldu. Taliban yönetiminde, dünya çapında kadın ve çocuklara yönelik gelen eleştirilerin yanı sıra yetersiz hizmet alan vatandaşlara gıda ve yardım reddi konusunda da büyük eleştirilerin odağı olan katı Şeriat yasası yürürlüğe sokuldu ve Taliban yönetimi Şeriat kuralları ile yönetilen bir Afgan devleti kurma amacına ulaşmak için çeşitli geleneksel ve geleneksel olmayan savaş tekniklerini kullanmaktan imtina etmemiştir (The Taliban, 2020). Ayrıca bu yıl içerisinde bir diğer terör örgütü olan El Kaide Sudan'dan Afganistan'a gelmişti. Ancak iki grup arasında ciddi gerilimler bulunmaktaydı. Bunlardan ilki etnik köken farklılığıydı. Taliban Afganlardan oluşuyor, El Kaide ise çoğunluklu Araplardan oluşuyordu. Bir diğer farklılık ise stratejik düşüncelerinde yatıyordu. El Kaide lideri Usame Bin Ladin başarıya ulaşmak için ABD ve diğer ülkelerde de faaliyet gösterilmesinin hayati olduğunu savunuyorken Molla Ömer bu görüşün tam karşısında yer almıştı (Kuehn & Strick Van Linschoten, 2012).

1998 yılına değin Taliban ülkenin neredeyse %90'lık bölümünü kontrol altına almayı başarmıştı. Bununla birlikte Taliban tarafından yönetilen Afganistan, insan hakları ihlalleri ve El Kaide'nin lideri Usame Bin Ladin'i ve uluslararası alanda aranan diğer suçluları teslim etmeyi reddettiği için uluslararası alanda dışlanmıştı ve 1997-2001 yılları arasında yalnızca Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından tanınıyordu. Diğer taraftan Ahmed Şah Mesud tarafından yönetilen Kuzey İttifakı Birleşmiş Milletler 'deki konumunu korumakla birlikte, büyük ölçüde iki grup arasındaki muazzam etnik farklılıklardan dolayı Taliban hükümetinin ana askeri ve siyasi muhalefeti haline geldi; Taliban

çoğunlukla Sünni Peştunlardan oluşurken, Kuzey İttifakında etnik Tacik ve Özbeklerden oluşmaktaydı. Hal böyle olunca gruplar arasındaki gerginlik de yükselmiş oldu (The Taliban, 2020).

7 Ağustos 1998 tarihinde Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyükelçiliklerinin bombalanması üzerine ABD, El Kaide ağının bir parçası olduğuna inandığı Afganistan'daki bölgelere hava saldırısı düzenledi (McIntyre, 1998). Ancak Taliban, Usame Bin Ladin'in saldırılarda öldürülmediğini duyurdu. Bunun üzerine müzakere yoluyla Usame Bin Ladin'i teslim almak istediler ancak bir yıldan fazla bir zaman alan müzakere süreci sonuçsuz kaldı ve 19 Aralık 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından Taliban hükümetine geniş çaplı yaptırımlar ve hava ambargosu uygulandı (Usama Bin Ladin: Pressing High Level Taliban Official Jalaluddin Haggani on Bin Ladin, 1999).

2001 yılına değin Afganistan'ı yöneten Taliban, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Usame Bin Ladin'i teslim etmeyi reddettikten sonra ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri Kuzey İttifak'ının da yardımıyla Afganistan'ı işgal etti ve rejimi devirdi (Zachary, 2014). Molla Ömer ve çoğu Taliban lideri yeni takipçiler edinmek ve yeniden toparlanmak için Pakistan sınırına kaçtılar. Böylece Quetta Şura'yı oluşturdular (The Taliban, 2020). Molla Ömer Pakistan'ın Belucistan bölgesindeki Quetta kentinde 2002 yılında ayaklanma gücü oluşturdu (Muzul, 2009). Hareket 2003 yılında genişletildi ve ağır Taliban desteğiyle büyümesini sürdürdü (Rowman & Littlefield, 2014). Sonraki birkaç yıl boyunca da Afganistan ve Pakistan'da bulunan saklanma yerlerinde gizlendiler (Haddon, 2011). Bu arada 27 Kasım 2001'de Birleşmiş Milletler Almanya'nın Bonn kentinde Afganistan'da Taliban sonrası bir hükümet kurmak için Bonn Konferansını düzenledi. 14 gün süren konferansın ardından 5 Aralık 2001 tarihinde Bonn antlaşması imzalandı (Acet & Doğan, 2017). Afganistan'ın dört bir yanından Afgan temsilcileri geçici bir yönetim tesis etmek için davet edildi. Ortaya çıkan güç paylaşımı antlaşması, öncelikle etnik olarak Tacik ve Özbek olan ve etnik olarak Peştun olan Talibanı dışlayan Kuzey İttifak üyelerini ayrıcalıklı kıldı. ABD, 2001 yılında Afganistan'daki bombalama kampanyasını sürdürerek Taliban'ın kendisini ortaya çıkartmasını engelledi ve Taliban karşıtı bir grup olan Kuzey İttifakı kısa bir süre sonra da Kabil'e girebildi (Afghanistan Profile, Timeline, 2019). 25 Aralık 2003'te de yeni bir anayasa onaylandı ve 2014 yılının Ekim ayında Afganistan Cumhurbaşkanı Vekili Hamid Karzai seçildi (The Taliban, 2020).

Afganistan'da yeni bir anayasa onaylanmadan önce Mayıs 2003 yılında ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld Afganistan'daki büyük savaşın sona erdiğini açıkladı. Bunun üzerine NATO Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF) koalisyonunun sorumluluğunu kendi üzerine aldı. 2004 itibarıyla de ABD Irak'taki savaşa konsantre olmuş ve dikkatini Afganistan'dan çekerek Irak'a vermişti. Bunu büyük bir fırsat bilen Taliban intihar saldırılarını da içeren yeni taktikleriyle kendisini yeniden değerlendirdi. 2004 yılından önce Afganistan'da nadiren intihar bombalarına rastlanıyorken, 2004 yılında Taliban tarafından sadece intihar bombacılarıyla 6 adet saldırı gerçekleştirildi ve bu sayı 2005 ve 2006 yıllarında katlanarak büyük bir artış gösterdi (Ahmed, 1996); (The Taliban, 2020). Afganistan'da Taliban'ın saldırıların giderek artış göstermesi üzerine ABD'nin yanıtı Afganistan'a 4 bin 500 Amerikan askeri daha gönderilmesi oldu. Şubat 2009 yılında ise Obama yönetiminin iktidara gelmesiyle birlikte, Afganistan'a 17 bin Amerikan askeri daha gönderildi ve aynı yılın aralık ayına gelindiğinde Obama yönetimi 30 bin Amerikan askerinin daha Afganistan'a gönderilmesine karar verdi. Böylece Afganistan'daki Amerikan varlığı 100 bin askere ulaşmış oldu (The Taliban, 2020).

ABD'nin Irak'taki varlığının ani artışının aksine Afganistan'da yeniden toparlanan ve aktivitesini arttıran Taliban'a karşı ABD'nin varlığının ani artışının sonuçları çok daha karmaşık oldu. Gelen ek insan gücü Talibanı Kandahar kentindeki kalesinden ve Arghandab, Panwai ve Maiwand gibi çevre bölgelerden arındırmada oldukça başarılı oldu. Buna rağmen Taliban'ın operasyonları hala işlevseldi ve hala suikast düzenleyebiliyor, intihar saldırıları ihtiva edebiliyor ve hatta büyük hapishane kaçışlarını

organize edebiliyordu. Ayrıca ülkedeki Amerikan varlığını ani artışı Khost, Paktia ve Paktika gibi Afganistan'ın güneydoğu illerinde -ki bu bölgeler Taliban'ın Pakistan'daki güvenli bölgesine geçiş noktasıydı- daha az etkili olmuştur. Bölge ayrıca El Kaide ve Taliban bağlantılı bir örgüt olan Hakkani Ağrı -ki bu örgüt en tehlikeli ve etkili Taliban müttefiki olarak görülmekteydi- bakımından da büyük bir önem taşımıştır (Roggio & Weiss, 2017).

Afganistan'da Talibanı barışa razı etmek amacıyla ilk gerçek girişim 2010 tarihinde Afgan Yüksek Barış Konseyi'nin tesis edilmesiydi. Bu konsey, politikacıları, sivil toplum aktivistlerini, eski mücahitler yanı sıra ılımlı Taliban figürlerini de içeriyordu. Böylesi bir konsey oluşturmanın amacı isyancılarla barışı konuşabilmek için bir iletişim kanalı açmaktı. Taliban'a adres sağlayabilmek amacıyla da Katar Hükümeti Doha'da bir siyasi ofis açmayı kabul etti (Shafiqi, 2019). Ocak 2012 tarihinde de Taliban, ABD ile Afganistan'ın geleceği hakkında siyasi uzlaşma müzakerelerine başlamak üzere Katar'da kurulan ofiste Taliban tarafından tutsak edilen ve son Amerikan savaş tutsağı olan Bowe Berghal'in üzerine yapılan görüşmeler için de bir enstrüman görevi gördü. Berghal'in serbest bırakılması karşılığında Taliban, Guantanamo Körfezi'nde tutulan daha sonraları grubun önemli komutanlarından birisi olacak olan Molla Mohammad Fazl'ın da dâhil olduğu 5 kişinin serbest bırakılmasını talep etti (Entous & Barnes, 2014). Antlaşmaya rağmen ön görüşmelerden yalnızca iki ay sonra ABD'nin antlaşmaya uymadığı algısı nedeniyle ortak paydada buluşulamadı (U.S. War in Afghanistan , 2020). 2013 tarihinde de Doha'da Afganistan hükümeti ve Taliban arasında yapılması planlanan görüşmelere Taliban'ın Afganistan İslam Emirliği yazılı bir tabela yanı sıra kendi bayrağını asması sonucu Afgan hükümeti müzakerelerden çekilmiş ve Doha'da kurulan ofis müzakerelerin sonlanmasıyla kapanmış ve barış görüşmeleri de askıya alınmıştı (Sadat, ABD-Taliban barış görüşmelerine ara verildi, 2019).

Başkan Barack Obama 27 Mayıs 2014 tarihinde ABD kuvvetlerinin çoğunun 2016 sonuna kadar Afganistan'dan çekilmesini öngören bir takvim açıkladı. Açıklanan takvimin ilk aşamasında, Afgan kuvvetlerinin eğitimi ve "El Kaide'nin kalıntılarına" karşı operasyonlar yürütmekle sınırlı olmakla birlikte, 2014 sonunda savaş misyonu bittikten sonra 9 bin 800 ABD askerinin bölgede kalmasını öngörüyordu (Sadat, ABD-Taliban barış görüşmelerine ara verildi, 2019). Ayrıca 2014 yılında 13 yıl boyunca Taliban'da liderlik yapmış olan Molla Abdul Qayyum Zaker ABD ve Taliban arasındaki barış görüşmelerinin devam edebileceği umuduyla istifa etti. 2015 Eylül'ünde Taliban 2001 yılındaki büyük yenilgisinden sonra üstünde kontrol sağlayabildiği ilk eyalet başkenti Kunduz'un kontrolünü ele geçirmeyi başardı (Who are the Taliban?, 2015). Bununla birlikte Talibanı ve örgütün devam eden başarısını ortadan kaldırmaya yönelik tüm ağır uluslararası ve ABD tarafından girişilen uğraşlara ve katılımlara rağmen Afgan Talibanı hiçbir zaman terörist bir örgüt olarak sınıflandırılmamış, atanmamış veya listelenmemiştir. Sadece silahlı direnişçi olarak değerlendirilmiştir (Kosnikas, 2015). Uluslararası toplum da giderek Talibanı Afganistan'ın geleceğinin bir parçası olarak görme eğilimindedir. 2015 yılının temmuz ayında Afgan Hükümet yetkilileri ve Taliban liderleri yeni barış sürecince birinci tur müzakereler için bir araya geldi (The Taliban, 2020). Ayrıca Rusya da IŞİD 'in Afganistan'da yayılmasını önlemek amacıyla Taliban'la iş birliğine gitti (ISIS: Russia Coordinating with Taliban Forces to Fight Terror Group, 2015).

Taliban Afgan hükümeti ile Temmuz 2015 yılı müzakerelerinin ortasında, Molla Ömer'in ölümünü sürpriz bir şekilde duyurdu. Molla Mansur, Molla Ömer'in ölümü üzerine onun halefi seçildi. Molla Mansur'un ISI ile yakın ilişki içerisinde olduğu için Pakistan destekli müzakereleri desteklediğine inanılıyordu. Böylece Taliban'ın siyasi bürosu, Pakistan etkisinden kaçınmak için her ne antlaşma yapılacaksa Doha ofisinden yapılması gerektiği için müzakerelere karşı çıkıyordu (The Taliban, 2020).

Bu karşı çıkan gruplardan birisinin lideri Molla Muhammed Resul, Molla Mansur'un liderliğini tanımayan bir hizip oluşturmuştu (Afghan Taliban Close Ranks around New Leader, 2016).

2016 Şubat'ının sonlarında Pakistan, Afganistan, ABD ve Çin, Kabil ile Taliban arasındaki müzakerelerle Afgan savaşını sona erdirmek için bir yol haritası üzerinde antlaşmaya vardılar. Taliban temsilcilerinin de 2016 ilkbaharında Pakistan'daki ilk barış müzakerelerinde Afgan yetkililerine katılmaları bekleniyordu, lakin 2016 mayısında ABD drone saldırısıyla Molla Mansur'u öldürünce Taliban iş birliği de bozulmuş oldu (Siddique, 2016). Güvenlik durumlarının kötüleşmesi bir kenara, Afgan güçleri Taliban'dan geniş toprakları geri almak için gerekli olan hem insan gücü hem altyapı hem de eğitimden yoksundu. Trump yönetimi de 2017'nin sonlarında ABD'nin büyük stratejisinin bir parçası olarak Afganistan'daki savaşı kazanmak, IŞİD'i yok etmek, El Kaide'yi ezmek ve Taliban'ın daha fazla güç elde etmesinin önüne geçmek için daha fazla birlik göndereceğini açıkladı (Almukhtar, 2017).

2018 tarihi raporlarına göre Taliban tüm ülkenin %4'lük bölümünün tamamen kontrolüne sahipken %66'lık bölüm üzerinde de fiziki varlığını sürdürüyordu. Bununla birlikte Afgan hükümeti savaşı sonlandırmak adına ateşkes sağlamak ve resmi görüşmelere başlamak için hazır olduğunu dile getiriyordu (Sharifi & Adamou , 2018). Afgan hükümetiyle görüşmeleri reddeden Taliban, Kabil hükümetinin gerçek bir gücünün olmadığını ve kukla bir yönetimden öteye gitmediğini bu yüzden onlarla masaya oturmayacaklarını eğer otururlarsa bu durumun Kabil hükümetine meşruiyet kazandıracağını söylüyordu (Qazi, 2019). Hal böyleyken de Afganistan'daki barış görüşmeleri için ABD ve Taliban Aralık 2018 tarihinde masaya oturmuşlardı. Ancak daha sonraları Amerikan askerlerine yönelik Taliban tarafından gerçekleştirilen bombalı saldırılar neticesinde görüşmeler askıya alınmıştı (Sadat, ABD-Taliban barış görüşmelerine ara verildi, 2019).

2019 yılında Taliban tarafından gerçekleştirilen bombalı saldırılar sebebiyle defalarca ara verilen ABD-Taliban arası barış görüşmelerinde Aralık 2019 tarihinde sona gelindi ve Afgan hükümetinin katılımı olmaksızın Doha'da 28 Şubat 2020 tarihinde imzalanan Afganistan'a barışı getirme antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı (Afghan Conflict: Us and Taliban Sign Deal to End 18-year War, 2020). Şubat 2020'de imzalanan antlaşma hemen bir ateşkes öngörmemekle birlikte Afgan hükümeti ve Taliban arasında görüşmelerin antlaşmayı takip eden birkaç ay içerisinde gerçekleşeceğini belirtiyordu. Bu arada Afgan hükümet başkanı Gani, Afgan hükümeti koşullarına göre görüşmelere dâhil olacağını belirtiyordu (U.S. War in Afghanistan , 2020).

29 Şubat'ta ABD ve Taliban arasında imzalanan antlaşmanın diğer maddeleri ise şu şekildeydi:

- Antlaşmanın ilk 135 günü içinde ABD, Afganistan'daki kuvvetlerini 8.600'e indirecek ve müttefikler de güçlerini orantılı olarak azaltacak.
- Taliban ve Afgan hükümeti arasındaki görüşmelerin başlamasıyla 10 Mart'a kadar yaklaşık 5.000 Taliban mahkûmu ve 1.000 Afgan güvenlik gücü mahkûmu değiş tokuş edilecek.
- ABD ayrıca Taliban'a karşı yaptırımları kaldıracak ve gruba karşı ayrı yaptırımlarını kaldırmak için BM ile çalışacak.
- Taliban da ülke toprakları üzerinde El Kaide, IŞİD gibi yapılanmalara izin vermeyecek ve bunlara karşı mücadele edecek.
- Taliban, serbest bırakılan üyelerinin ABD ve müttefiklerine tehdit oluşturmasını sağlayacak (U.S. War in Afghanistan , 2020).

ABD ve Taliban arasında Doha'da imzalanan antlaşma ABD'nin 18 yıldır Afganistan'da süren kanlı ve maliyetli savaşını sonlandırması anlamına geliyordu. Bu minvalde sorulması gereken

sorulardan birisi bu antlaşmanın Afganistan'daki terörü dindirmekte ne denli katkı sağlayabileceğiysen bir diğeri ise ABD ve koalisyon güçlerinin çekildiği bir Afganistan'da sivil halka, özellikle kadın ve çocuklara yönelik insan hakları ihlallerine karşın önleyici bir gücün nasıl tesis edilebileceği sorusudur.

GENEL DEĞERLENDİRME

Afganistan tarihi süreç içerisinde sürekli olarak çatışmaların, savaşların ve işgallerin sürekli hüküm sürdüğü bir ülke olarak var olmuştur. Bu süreçlerde her zaman olduğu gibi en yoğun acıları da yerel halk omuzlamak durumunda kalmıştır. Barındırdığı birçok etnik kökenin yanı sıra, zorlayıcı coğrafi yapısı ve ideolojik farklılıklar ve özellikle de dış etkenler ülkede istikrarlı bir yapının kurulamamasına sebep olmuştur. Ülkede artan yolsuzluklar ve 'kukla yönetimlerin' tesis edilmesi ülkede terörü ortaya çıkartan en büyük etkenlerden bir tanesi olmuştur. Ortaya çıkan terör örgütlerinden ülkeye en büyük zararı veren Afgan Talibanı; İslami Şeri hukuk kurallarının uygulandığı bir devlet kurma amacıyla Molla Muhammed 'in ruhani liderliğinde kurulmuş, 1996 yılında resmen varlığını ortaya koymuş ve 2001 yılına değin ülkede iktidarı sağlamıştır. 2001 yılından sonra, ABD öncülüğündeki koalisyonun ülkeyi işgal etmesi Taliban liderlerinin Pakistan sınırına kaçmalarına ve orada yeniden güç toplayarak Afganistan'da saldırılar gerçekleştirmesiyle zaman içerisinde ülkede yeniden iktidar alanı bulabilmelerine imkân sağlamıştır. ABD ve Taliban arasında da 2001'den bu yana süregelen 18 yıllık bir savaşta ABD finansal bağlamda trilyon dolarlara varan bir zarar görmüş bununla birlikte binlerce Amerikan askeri de hayatını kaybetmiştir. En nihayetinde de Taliban'la barış görüşmeleri için zemin hazırlama çalışmaları yapılmış ve birçok kez kesilen görüşmelere rağmen nihai kertede 29 Şubat 2020 tarihinde Afganistan'a barışı getirme antlaşması imzalanabilmiştir. Taliban ve ABD arasında gerçekleştirilen bu antlaşmanın Afganistan halkı lehine sonuçlanması pek de olası görülmemektedir. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Sonuca götüren bir çatışma çözümü için çatışmanın altında yatan sosyal, politik ekonomik ve psikolojik etkenlerin net bir şekilde ortaya konulması ve çözümlenmesi gerekmektedir. Bu uğurda yalnızca ülkede varlığını sürdüren koalisyon güçlerinin çekilmesi Taliban'ın dış güçlerden arındırılmış bir Afganistan amacına hizmet edebilir gibi görülebilir ancak Taliban tam anlamıyla tüm Afganistan'a hâkim olsa bile Taliban terörü sonlanmayacaktır. Yalnızca yasal bir boyut kazanacaktır. Bununla birlikte gerçekleştirilen ABD ve Taliban arasındaki savaşı bitirmeye yönelik olan bu antlaşma neticesinde Afganistan'daki Amerikan askerleri ülkeye geri döneceklerdir. Kaldı ki ABD ve Taliban arasında imzalanan antlaşmadan hemen sonra dahi Afgan güçleri ve Taliban arasındaki çatışmalar sürmüş ve 2020 yılının ilk üç ayında 500'den fazla sivil hayatını kaybetmiştir (Afghan war killing civilians despite US-Taliban peace deal: UN, 2020). Bu antlaşmanın sonuçlarının Afganistan üzerine etkisinin olumsuz olarak görünmesindeki bir diğer neden Afgan hükümetinin görüşmelere katılmamış olmasıdır. Afgan hükümeti antlaşma sırasında taraf olmamıştır bu durum sürecin sekteye uğramasının yahut bölgede terörün daha da tırmanmasının en büyük olası etkenlerinden birisi olabilir. Ayrıca değinmek gerekir ki; Afganistan'da 1996'dan 2001 yılına değin iktidar olan Taliban yönetimi boyunca kadın ve çocuk hakları ciddi şekilde yok sayılmış ve şeriat kuralları gereğince çok katı cezalar ve yöntemler uygulanmıştır. 2001 yılında ABD koalisyonunun ülkeyi işgal etmesiyle halkın ABD'yi kurtarıcı olarak görmesine rağmen yıllarca süren savaş ülkedeki durumu çok daha istikrarsız bir hale getirmiştir. Bu antlaşmayla -elbette tam olarak planlandığı gibi sonuçlanacak olursa- ABD ve koalisyon güçlerinin ülkeden çekilecek olması ülkeyi daha da karmaşık ve sorunlu bir hale getirecek ve Taliban terörünün, Afgan hükümetine ve halkına yönelik daha da artmasını muhtemel hale sokacaktır. ABD'nin bir nebze de olsa önleyici gücü tamamen ortadan kalkacak ve Taliban, Afgan hükümetini devirecek olursa tüm ülke nezdinde katı şeriat kurallarını gerçekleştirecek olan Taliban'ın eline geçecektir. Bu durum ülkedeki silahlı çatışmaları çözecek olsa bile insan haklarının ihlalini -özellikle de kadınlar ve çocuklar üzerindeki- oldukça arttırması muhtemeldir. Bununla birlikte ülke içerisinde Taliban'ın uygulayacağı baskıyla halk ve diğer güçler

kontrol altına alınabilse bile, radikal İslamcı düşüncelere sahip böylesi bir örgütün daha da radikalleşerek, Afganistan sınırlarını da aşarak, El Kaide'nin gerçekleştirdiği gibi uluslararası toplum için bir tehdit haline gelebilmesi de muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- 2656f-Annual country reports on terrorism. (2020). Erişim Adresi: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title22/chapter38&edition=prelim>. Erişim Tarihi: 28.03.2020.
- 7215 TERÖRLE MÜCADELE KANUNU. (1991, Nisan 12). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>. Erişim Tarihi: 28.03.2020.
- ABD ve Taliban Anlaşma İmzaladı, Afganistan'daki Amerikan Askerleri 14 ay içinde çekilebilir". (2020, Şubat 29). <https://www.bbc.com>. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51688527> Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- ABD, Taliban'la imzaladığı anlaşma kapsamında Afganistan'daki askerlerini çekmeye başladı. (2020, Mart 10). <https://www.bbc.com>. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51812263>. Erişim Tarihi: 25.03.2020.
- Abdullaev, N. (2002). Chechens Fighting with the Taliban: Fact or Propaganda? *Jamestown Foundation Global Research and Analysis*.
- Acet, G. S., & Doğan, F. (2017). 11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 64.
- Afghan Conflict: Us and Taliban Sign Deal to End 18-year War. (2020, Şubat 29). <https://www.bbc.com>. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-asia-51689443>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Afghan Taliban. (2018, Haziran). Erişim Adresi: https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/afghan-taliban#text_block_16833. Erişim Tarihi:27.04.2020.
- Afghan Taliban Close Ranks around New Leader. (2016, Şubat 5). Erişim Adresi: <https://english.alarabiya.net/en/News/gulf/2016/02/05/Afghan-Taliban-close-ranks-around-new-leader.html>. Erişim Tarihi:08.04.2020.
- Afghan war killing civilians despite US-Taliban peace deal: UN. (2020, Nisan 27). <https://www.aljazeera.com>. Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2020/04/afghan-war-killing-civilians-taliban-peace-deal-200427093342892.html>. Erişim Tarihi: 27.04.2020.
- Afghanistan Profile, Timeline. (2019). Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12024253>. Erişim Tarihi:07.04.2020.
- Ahmed, R. (1996). Taliban: Militant Islam, Oil, and Fundamentalism in Central Asia. *New Haven: Yale University Press*.
- Almukhtar, S. (2017, Ağustos 23). *How Much of Afghanistan is Under Taliban Control After 16 Years of War with the U.S.?* Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/interactive/2017/08/23/world/asia/afghanistan-us-taliban-isis-control.html>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Arnoldy, B. (2009, Temmuz 31). *In Afghanistan, Taliban kills more civilians than U.S.* Erişim Adresi: <https://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2009/0731/p06s15-wosc.html>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Ateşkes Sonrası Taliban'dan İlk Saldırı: 30 Ölü! (2018, Haziran 20). <https://www.ntv.com.tr>. Erişim Adresi: <https://www.ntv.com.tr/dunya/ateskes-sonrasi-talibandan-ilk-saldiri-30-olu,q6tD0JESYkue6S5Pbw6SUw>. Erişim Tarihi: 27.04.2020.
- Aydın, A. (2010). Afganistan'da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Beg, R. (2001). *Adı Afganistan'dı Taliban'ın eline nasıl düştü?* . İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Chaliand, G., & Blin, A. (2016). Zelotlar ve Haşhaşiler. G. Chaliand, & A. Blin içinde, *Terörizmin Tarihi Antikçağ'dan İŞİD'e* (s. 65). İstanbul: Nora Kitap.
- Chouvy, P.-A. (2020). *Opium: uncovering the politics of the poppy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Citing rising death toll, UN urges better protection of Afghan civilians. (2011, Mart 10). <https://unama.unmissions.org>: Erişim Adresi: <https://unama.unmissions.org/citing-rising-death-toll-un-urges-better-protection-afghan-civilians>. Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Clements, F. A. (2003). *Conflict in Afghanistan: A Historical Encyclopedia*. California: ABCCLIO.
- Dominguez, G. (2016, Ocak 21). *How the Taliban Get Their Money*. Deutsche Welle, Erişim Adresi: <https://www.dw.com/en/how-the-taliban-get-their-money/a-18995315>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Dowielewiez, M. (2011). COUNCIL DECISION 2011/487/CFSP. *Official Journal of the European Union* .

- Entous, A., & Barnes, J. E. (2014). Behind Bowe Bergdahl's Release a Secret Deal That Took Three Years. *The Wall Street Journal*.
- Fitchett, J. (2001, Ekim 26). *What About the Taliban's Stinger?* Nytimes.com Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/2001/09/26/news/what-about-the-talibans-stingers.html>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Foreign Terrorist Organizations*. (2020, Nisan 08). www.state.gov: Erişim Adresi: <https://www.state.gov/foreign-terrorist-organizations/>. Erişim Tarihi: 28.03.2020.
- Forsythe, D. (1999). Encyclopedia of human rights . *Oxford University Press*, 2.
- Gall, C. (2016, Aralık 06). *Saudis Bankroll Taliban, Even as King Officially Supports Afghan Government*. nytimes.com, Erişim Adresi: www.nytimes.com/2016/12/06/world/asia/saudi-arabia-afghanistan.html. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- (2019). *Global Terrorism Index 2019 Measuring The Impact of Terrorism*. Sydney: Institute for Economic & Peace.
- Haddon, K. (2011). Afghanistan Marks 10 Years since War Started. *Yahoo News*.
- Hassan, S. M. (2011, Haziran 14). *Afganistan Savaşı'nın Pakistan Siyasetine Etkileri (The Effects of Afghan War on Politics of Pakistan)*. Erişim Adresi: https://www.bisav.org.tr/Bulten/116/880/afganistan_savasi_nin_pakistan_siyasetine_etekileri_the_effects_of_afghan_war_on_politics_of_pakistan. Erişim Tarihi: 28.04.2020.
- ISIS: Russia Coordinating with Taliban Forces to Fight Terror Group*. (2015, Aralık 24). www.ibtimes.com. Erişim Adresi: <https://www.ibtimes.co.uk/isis-russia-coordinating-taliban-forces-fight-terror-group-1534774>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Khan, T. (2013, Mart 04). *War-weariness?: Taliban May Launch Political Party*. theexpresstribune.com. Erişim Adresi: <https://tribune.com.pk/story/515514/war-weariness-taliban-may-launch-political-party/?amp=1>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Kosnikas, I. (2015, Şubat 19). *Call the Taliban What They are- Terrorists*. www.foreignpolicy.com. Erişim Adresi: <https://foreignpolicy.com/2015/02/19/call-the-taliban-what-they-are-terrorists/>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Kuehn, F., & Strick Van Linschoten, P. (2012). The Enemy We Created: The Myth of the Taliban- AlQaeda Merger in Afghanistan. *Oxford University Press*.
- Maley, W. (2002). The Afghanistan Wars. *Palgrave Macmillan*, 225.
- Marshal, M., & Rahim, N. (2020, Mart 28). *Taliban Attack Afghanistan Amid Growing Coronavirus Threat*. www.nytimes.com. Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/2020/03/28/world/asia/taliban-afghanistan-coronavirus.html>. Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Martin, G. (2017). *Terörizm Kavramlar ve Kuramlar*. Ankara: Adres Yayınları.
- McIntyre, J. (1998, Ağustos 21). *U.S. Missiles Pound Targets in Afghanistan, Sudan*. www.cnn.com. Erişim Adresi: <http://edition.cnn.com/US/9808/20/us.strikes.02/>. Erişim Tarihi: 27.04.2020.
- Moreau, R. (2009, Temmuz 25). *America's New Nightmare*. realeclearpolitics.com. Erişim Adresi: https://www.realeclearpolitics.com/2009/07/26/america039s_new_taliban_nightmare_218449.html. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Muzul, J. (2009). The Quetta Shura Taliban: An Overlooked Problem. *International Relations Review*.
- (2019). *NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French)*. NATO.
- Öktem, E. (2004). ULUSLARARASI HUKUKTA TERÖRİZM Tanım sorunu ve milli bağımsızlık hareketleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 133-147.
- Pape, R. A., & Feldman, J. K. (2010). The Explotion of Global Suicide Terrorism and How to Stop. *University of Chicago Press*, 142.
- Pollowitz, G. (2014, Aralık 31). *The Taliban Warns ISIS of Being Too Extreme*. www.nationalreview.com. Erişim Adresi: www.nationalreview.com/the-feed/taliban-warns-isis-being-too-extreme-greg-pollowitz/. Erişim Tarihi: 27.04.2020.
- Profile: Mullah Mohammed Omar*. (2015, Temmuz 29). <https://www.bbc.com/>. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-13501233>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Profile: Taliban Leader Mullah Akhtar Mansour*. (2015, Ekim 30). [bbc.com](http://www.bbc.com/). Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-asia-34405035>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Proscribed Terrorist Organisations*. (2020, Şubat 2020). Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/869496/20200228_Proscription.pdf. Erişim Tarihi: 26.04.2020.
- Qazi, S. (2019, Ağustos 13). *Peace deal is near': What we know so far about US-Taliban talks*. www.aljazeera.com. Erişim Adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2019/05/taliban-talks-peace-afghanistan-190510062940394.html>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.

- Roggio, B., & Weiss, C. (2017). Taliban Promotes 4 Previously Unidentified Training Camps in Afghanistan. *FDD's Long War Journal*.
- Rowman, & Littlefield. (2014). *The World Almanac of Islamism*. American Foreign Policy Council.
- Ruperez, J. (2006, 01 26). *THE UNITED NATIONS IN THE FIGHT AGAINST TERRORISM*. Erişim Adresi: https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads/2017/01/2006_01_26_cted_lecture.pdf. Erişim Tarihi: 28.03.2020.
- Sadat, K. (2019, Aralık 13). *ABD-Taliban barış görüşmelerine ara verildi*. aa.com.tr. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-taliban-baris-gorusmelerine-ara-verildi/1673058>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Sadat, K. (2020, Mart 04). *Afganistan'daki ABD güçlerinden Taliban ile anlaşma sonrası ilk hava saldırısı*. www.aa.com.tr. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistandaki-abd-guclerinden-taliban-ile-anlasma-sonrasi-ilk-hava-saldirisi/1754507>. Erişim Tarihi: 27.04.2020.
- Saikal, A. (2004). *Modern Afghanistan: A history of Struggle and Survival*. I.B. Tauris.
- Saray, M. (2002). *Afganistan ve Türkler. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 1.
- Semple, M. (2015, Ocak 5). *Rhetoric, Ideology and Organizational Structure of the Taliban Movement*. www.usip.org. Erişim Adresi: <https://www.usip.org/publications/2015/01/rhetoric-ideology-and-organizational-structure-taliban-movement>. Erişim Tarihi: 07.04.2020.
- Shafiqi, H. (2019, Şubat 29). *Afganistan: The Long Road to Peace*. bbc.com. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-asia-51674103>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Shah, T., & Nordland, R. (2015, Temmuz 31). *Taliban Pick New Chief and 2 Hard-Line Deputies*. nytimes.com. Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/2015/08/01/world/asia/taliban-leader-announcement.html>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Sharifi, S., & Adamou, L. (2018, Ocak 31). *Taliban Threaten 70% of Afghanistan, BBC Finds*. bbc.com. Erişim Adresi: www.bbc.com/news/world-asia-42863116. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Siddique, A. (2016, Mart 02). *Aziz Admits Pakistan Housing Afghan Taliban Leaders*. <https://www.dawn.com>. Erişim Adresi: <https://www.dawn.com/news/1243093>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- The Taliban*. (2020). Erişim Adresi: https://www.cfr.org/interactives/taliban?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115#!/taliban?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115. Erişim Tarihi: 07.04.2020.
- The Taliban Have Run Out Of Money Just As U.S. Troops Prepare To Leave Afghanistan*. (2014, Şubat 3). ibtimes.com. Erişim Adresi: <https://www.ibtimes.com/taliban-have-run-out-money-just-us-troops-prepare-leave-afghanistan-1552964>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- U.S. War in Afghanistan*. (2020). Erişim Adresi: <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Usama Bin Ladin: Pressing High Level Taliban Official Jalaluddin Haggani on Bin Ladin*. (1999, Mayıs 24). Erişim Adresi: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB389/>. Erişim Tarihi: 07.04.2020.
- Walsch, J. (2017, Mart 14). *Funding Terrorism: Taliban Earns \$15M A Year From Pistachios In Afghanistan*. ibtimes.com. Erişim Adresi: <https://www.ibtimes.com/funding-terrorism-taliban-earns-15m-year-pistachios-afghanistan-2508055>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Who are the Taliban?* (2015, Ekim 29). www.bbc.com. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-11451718>. Erişim Tarihi: 08.04.2020.
- Zachary, L. (2014, Haziran 4). *The Taliban in Afghanistan*. Erişim Adresi: <https://www.cfr.org/background/taliban-afghanistan>. Erişim Tarihi: 07.04.2020.

EXTENDED ABSTRACT

Terrorism fact is not only belong to our time, but also it belongs to the past. First reflections of the terrorism date back to Jewish Zealots and Hassan Bin Sabbah's Assassins (Chaliand & Blin, 2016). From those days to the present time, states, preceptions, expressions and societies have changed. However, terrorism fact is still exist. On the other hand, the acceptance of terrorism and the terrorist acts are more complex than before. The main reason of it is about the assestment.

In this article, Taliban organisation, one of the non-state armed actors in Afghanistan is analyzed. There are two main reasons for analyzing this organisation. One of the reason shows itself in the statistics which was revealed by Global Terrorism Index (Global Terrorism Index 2019, Measuring The Impact of Terrorism) which shows how Taliban's terrorism affected the Afghanistan sociologically and economicly. The other reason is about the assestment. In the beginning of the paragraph, it was said as non-state armed actors instead of terrorist organisation even if the actions of the organisation go parallel with the concept of terrorism. This assestment is not accepted by Turkey but USA, UK, UN and NATO. Those states and the unities consider Taliban as armed rebels not as terrorist organisation. And this is really important point. Because such assestment allowed United States to consider the chance of searching a way to the conflict resolution such as establishing the peace with an agreement. In this perspective, in the late of February, 2020, USA and Taliban signed an agreement after more than 18 years of conflict which is called "the agreement for bringing peace" to Afghanistan. In the first sight, this agreement might be seen as a constructive progress. But there are really important concerns about this agreement. And those significant concerns are construct the research question. One of the worrisome concern about this matter is, will this agreement come to an end the conflict? More importantly, when US leaved the Afghanistan who will be there to protect human rights especially for women and children?

For understanding the assestments and the concerns, primarily, the concept of terrorism and how the spesific countries consider the concept were analysed. After that, it was researched what was the main reasons to show up the Taliban's violence and terrorism in Afghanistan. In the following part, the main informations about the organisation was shared such as the structure of the organisation, resources of the organisation, strategies of the organisation, target board, type of attacks, and lastly the main attacks of the organisation and the concequences. After those informations, from the establishing the organisation to the peace agreement; Taliban's history, how the parties come together to sign the agreement was inspected. Finally, it was discussed how much this agreement will be affective, how Afghan people will be affected, how this agreement cause the absence of human rights, why leaving the rule of Afghanistan to Taliban might cause the threat to international security.

The Concept of Terrorism

The concept of terrorism is based from the word "terror" which means the extreme fear and anxiety from the unseen and unknown threat (Öktem, 2004). But academicians, specialists and the institutions discussed the word differently. Therefore, there is no consensus on describing the concept. However, UK describes the concept in Prevention of Terrorism Act 2005 (Prevention of Terrorism Act, 2005) report, USA describes the concept in Patterns of Global Terrorism Report 2003 (2656f - Annual country reports on terrorism., 2003). Even if, these both countries describe the concept as close as each other's, they identify Taliban as armed rebels not as terrorist organisations. On the other hand, Turkey describes the terrorism in Fight Against Terrorism Law No. 7215 in 2003, and identifies Taliban as a terrorist organisation. These mainly shows the political assestment determine the acceptance of the concepts.

The Background of Taliban's Violence & Terrorism

The background of Taliban's violence and terrorism had been determined by internal and external factors. As internal factors, the withdrawal of the Soviets from Afghanistan, the disagreements between the parties, corruption and pillages had been the determinants of internal factors. On the other hand, funds from foreign countries, millitants and arm supports had been the determinants of external factors.

The Structure of Taliban Organisation

Quetta Shura, which was established in Quetta, Pakistan by the leaders of the Islamic Emirate of Afghanistan, which was destroyed as a result of the American invasion of Afghanistan in 2001, is known as the leadership structure of the organization (Muzul, 2009)

The Resources of the Organisation

There are couple of main resources of the organisation. Taliban resources are mainly based on the support the mujahideen received under CIA programs during the Soviet-Afghan war (Fitchett, 2001). Even if the main resources were based on the support the mujahideen, another main financial resource had been coming from drug traffic (Chouvy, 2020).

Strategies of the Organisation

The Taliban has an ideological commitment to strict interpretation and application of Islamic Sharia rules. The organization expresses Islamic jihad as "a divine obligation". Organisation also promotes jihad among its members by stating that it is a great sin not to support jihad (Roggio & Weiss, 2017).

Target Board of the Organisation and Attack Methods Against Targets

Afghan government forces and coalition troops had been at the center of the Taliban's target board. However, for those on the target board; Suicide attacks, conventional attacks of advanced explosion devices, rocket attacks, assassinations, guerrilla wars, massacres, kidnappings, as well as attacks against civilians and non-governmental organizations had been carried out (Pape & Feldman, 2010).

Some of the Major Attacks

In August 1994, Taliban militias advanced north from Maiwand and captured the city of Kandahar with the loss of about 30 militants. Kandahar soon became the capital of the Taliban government.

On September 9, 2001, two Al-Qaeda members disguised as journalists and assassinated the biggest opposition to the Taliban, the leader of Afghan civilian and military, Ahmad Shah Masud, with explosives hidden in their cameras. In addition, this attack showed that the Taliban are working with Al Qaeda.

Short History of Afghan Taliban: From the Foundation to the Agreement for Bringing Peace to Afghanistan

The Taliban, which emerged as an Islamist militant organization under the leadership of their spiritual leader Mullah Mohammad Omar in 1994, consisted of students from Afghan and Pakistani madrasas, but their original fighters were mujahids who were fighting the Soviets from 1979 to 1989 (Zachary, 2014). Taliban seized control of Kandahar city with surprise attack on 3 November 1994. By 1996, the Taliban successfully took control of Kabul and formed the Islamic Emirate of Afghanistan. Mullah Omar became the first president of the state. Until 1998, the Taliban had been controlling almost 90% of the country. After the bombing of the US embassies in Kenya and Tanzania on August 7, 1998, the US carried out an airstrike on areas in Afghanistan that it believed were part of the Al Qaeda network. US wanted to capture Osama Bin Laden by negotiation, but the negotiation process, which took more than a year, and result was zero. US-led coalition forces invaded Afghanistan and overthrew the regime with the help of the Northern Alliance in 2001. Mullah Omar and most Taliban leaders fled to the Pakistani border to recruit new followers and regroup. Therefore, they created the Quetta Shura. After a couple of years, Taliban started new attack raids to Afghanistan. In the following years, US sent more troops to the Afghanistan and conflict increased. New paths were researched and for the resolution of the conflict, a couple of meeting organized, and finally in the late of February 2020, "Agreement for Bringing Peace to Afghanistan" is signed.

Overall Assessment

It seems unlikely that this agreement between the Taliban and the USA will result in favor of the people of Afghanistan. There are many reasons for this. Social, political, economic and psychological factors underlying the conflict should be clearly identified and resolved for a conflict resolution that leads to a result. For this reason, it

can be seen that the withdrawal of only the coalition forces that exist in the country can serve the Taliban's goal of an Afghanistan free from foreign powers, but even if the Taliban fully dominates Afghanistan, the Taliban terror will not end. It will only take a legal dimension. However, even if the people and other forces can be brought under control by the pressure of the Taliban in the country, it is also possible that such an organization with radical Islamist ideas will become even more radical and become a threat to the international community, as al-Qaeda did.

Dünya Güç Hiyerarşisinde Dönüşüm ve Çin'in Hegemonik Yükselişi*

Dilek DULKADİR

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler A.B.D., Kırşehir, Türkiye,
dilekdulkadir@yahoo.com

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 15.10.2020

Kabul: 26.11.2020

Yayın: 27.12.2020

Anahtar Kelimeler:

Çin,
Güç Geçiş Kuramı,
Uluslararası Hiyerarşi,
Yükselen Güç,
Yükselen Çin

Soğuk savaşın sona ermesinin ardından uluslararası sistemin tek kutupluluğa doğru evrilmesiyle sistemin hegemon gücü ABD'nin liderliğine meydan okuyabilecek bir gücün çıkıp çıkmayacağına ilişkin sorular gerek uzmanlar ve akademisyenlerin gerekse devlet yöneticilerinin gündemini uzunca bir süre meşgul etmiştir. Bu çalışma ile amaçlanan, Organski'nin geliştirmiş olduğu 'Güç Geçiş Kuramı' çerçevesinde, yakın geçmişte bakıldığında tarihte benzeri görülmemiş bir hızla büyüme gösteren sistemin potansiyel meydan okuyucu yükselen gücü Çin'in, ulusal güç bakımından ABD'yi geride bırakıp dünyanın en güçlü devleti olabileceğine ilişkin bir analiz ortaya koymaktır. ABD'nin dominant güç olduğu uluslararası düzende, sistemin yükselen gücü Çin ile olası bir güç geçişinin yaşanıp yaşanmayacağına, yaşandığı durumda bu güç geçişinin barışçıl yolla mı yoksa savaş yoluyla mı gerçekleşeceğine dair öngörüler ise son bölümde ele alınacaktır. ABD'nin, Çin tarafından sergilenen bu hegemonik yükseliş karşısında, Çin'in mevcut uluslararası statükodan memnun olmayan bir meydan okuyucu güce dönüşebileceğini ve ulusal güç noktasında ABD'yi geride bırakarak statükonun lider gücü konumuna gelebileceğini göz ardı etmemesi gerekmektedir.

Transformation in the World Power Hierarchy and Hegemonic Rise of China

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 15.10.2020

Accepted: 26.11.2020

Published: 27.12.2020

Keywords:

China,
Power Transition
Theory,
International Hierarchy,
Rising Power,
Rising China

With the evolving of the international system towards unipolarity after the end of the cold war, questions about whether it will emerge a power that challenge the leadership of the system's hegemonic power, USA, have been occupied the agenda of both authority and academics and state administrators quite a long time. The purpose of this study is to reveal an analysis of the fact that China, the potentially challenging rising power of the system, which has grown at an unprecedented rate in the past, may be the most powerful state in the world by overtaking the USA in terms of national power within the framework of 'Power Transition Theory' studied out by Organski. In the international order where the USA is the dominant power, the predictions about whether a possible power transition with China the rising power of the system will occur, if it occur, whether this power transition will take place peacefully or through war will be discussed in the last section. In the face of this hegemonic rise exhibited by China, the USA should not ignore that China could turn into a challenging force that is dissatisfied with the current international status quo and that the status quo could become the leading power by overtaking the USA at the regarding of national power.

Atıf/Citation: Dulkadir, D. (2020). Dünya Güç Hiyerarşisinde Dönüşüm ve Çin'in Hegemonik Yükselişi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 78-94.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

* Bu çalışma, Dilek Dulkadir'in Dr. Öğr. Üyesi Öner Akgül danışmanlığında 'Güç Geçiş Kuramı Çerçevesinde Yükselen Devletlerin İncelenmesi' başlığıyla Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nde tamamladığı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

*'Birakin Çin uyusun; zira uyandıığında dünyayı sarsacaktır'
Napolyon Bonapart*

Kadim zamanlardan günümüze değin insanoğlunun yegâne gayesi hayatta kalabilmek olmuştur. Bunu gerçekleştirebilmek için ise en elzem unsur her daim güçlü olmak, gücü elinde bulundurmak şeklinde olagelmıştır. Bünyesinde barındırdığı tüm belirsizliklere karşın güç, her dönem uluslararası ilişkilerde en çok üzerinde durulan kavram niteliği taşımıştır. Güç denilen olgu, devletlerin mevcut kapasiteleri noktasında düşünüldüğünde, kaçınılmaz olarak bir hiyerarşinin varlığını doğurmaktadır. Bu noktada sistemin en güçlüsü ve mevcut gücü nispetinde konumlanan aktörlerin oluşturduğu bir güç hiyerarşisi ortaya çıkmış olur. Bu hiyerarşide en tepede uluslararası düzenin kurucu ve belirleyici unsuru dominant güç yer alırken, onun hemen altında uluslararası politikanın önemli aktörleri büyük güçler bulunmaktadır. Günümüz uluslararası sistemi içerisinde dominant güç ABD ve hiyerarşik sistemin büyük ve yükselen gücü Çin arasında yaşanması muhtemel bir güç geçişi araştırmacılarca öngörülmektedir. Son yıllarda sergilediği hızlı ve istikrarlı ekonomik ve de politik yükselişi göz önünde bulundurulduğunda, Çin'in yakın gelecekte süper güç olarak ortaya çıkması kaçınılmaz görünmektedir. 1978'den 2008 yılına kadar olan süreçte ekonomik ölçekte inanılmaz bir yükseliş sergilemiş olan Çin, böylelikle dominant güç ABD'den çok daha iyi bir büyüme oranı yakalamıştır. Bu bağlamda, ekonomi ağırlık merkezli oluşturulan Çin stratejik odağında çok yönlü ulusal güç ve stratejik kuvvet projeksiyonunun geliştirilmesine ağırlık verildiği görülmüştür. Bu süreçte Çin 'barışçıl yükselme' stratejisi güderek ve eş zamanlı olarak stratejik savunma doktrini yürüterek gücünü artırmaya önem vermiştir. Çin devlet başkanı Xi Jinping'in kendi iktidar dönemi için formüle ettiği 'Çin Rüyası' söylemi, tüm bunları destekler nitelikte olup iddialı bir Çin ile karşı karşıya kalındığına dair önemli sinyaller vermektedir.

Çin açısından 21. yüzyıl, yalnızca ekonomik ve politik minvalde bir yükselişle dominant güç ABD'nin rakibi olmak değil, çok daha fazlası ile onu geride bırakma dönemi olarak da tanımlanmaktadır. Bu hedefini hayata geçirmek için ise belki de en güçlü kozu, mevcut pazar ekonomisinin dönüşümcü gücü ve otoriter komünist liderlik algısı olacaktır. Bu süreçteyse 1980'lerde entegre olduğu kapitalist sistemin ilkelerini uygulamış, diğer alanlarda uygulamakta olduğu sıkı kontrolleri ise elden bırakmamıştır.

Hiç kuşkusuz Çin'in göstermiş olduğu bu yükseliş, uluslararası arenada Çin'e yönelik bir korkuyu da beraberinde getirmiştir; zira 21. yüzyıl, Çin'in ABD'yi geride bırakarak bir güç geçişinin yaşanacağı ortama sahne olacağına benzemektedir. Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmada öncelikli olarak kuramsal çerçeve çizilerek Güç Geçiş Kuramı'na ilişkin kapsamlı bir ana hat oluşturulmuş olup ardından Çin'in tarihsel süreç içerisinde sergilemiş olduğu yükseliş ve bu ivmelenen yükselişin aşamaları ele alınmıştır. Bu yükseliş sürecinde Çin'in karşı karşıya kaldığı krizlere de değinilmiş olup günümüzde halen küresel çapta savaş verilen Covid-19 salgını ve salgının yükselen Çin'e olumsuz etkileri de ele alınmıştır. Son olarak, Çin'in hegemonik yükselişinin olası bir güç geçişi ile küresel sistemin hegemon gücü ABD açısından yıkıcı bir savaşa sebep olup olmayacağına ilişkin öngörülere ise son bölümde yer verilmiştir.

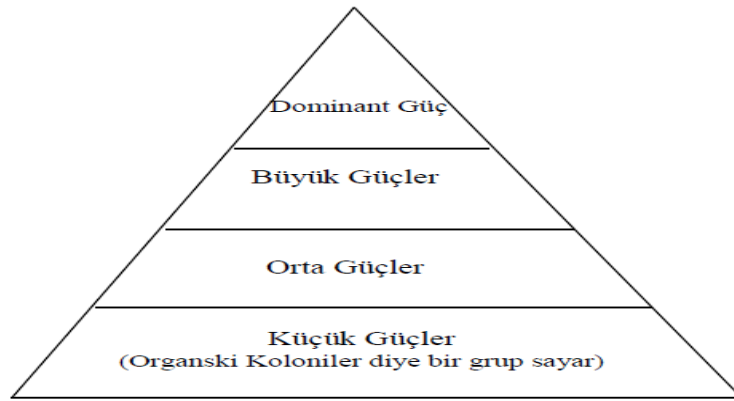
TEORİK ÇERÇEVE: ORGANSKI VE GÜÇ GEÇİŞİ

Uluslararası İlişkiler disiplini bakımından Soğuk Savaş sürecinin ilk on yılları özel bir önem taşımaktadır. ABD'nin kendisine biçtiği küresel rolün bilgi üretimiyle desteklenmesi ihtiyacı, Uluslararası İlişkilerle ilgili eğitim ve araştırmalara ciddi ölçüde kaynak ayrılmasını sağlamıştır. Bu dönemde akademiye üretilen bilginin dış politika stratejilerinin inşa süreçlerini de beslediği bilinmekte olup şüphesiz dönemin en önemli meselesi ise, iki kutuplu dünya düzeninin tahlili ve bu düzenin geleceğe doğru nasıl ve ne şekilde evrilebileceğinin tespiti olmuştur. Bu doğrultuda Organski'nin çalışması söz konusu tarihsel bağlam içinde değerlendirilebilir nitelik kazanmıştır. Organski, 1958 yılında kaleme aldığı *World Politics* adlı eserinde dönemi bakımından bir dizi önemli meseleyi ele almıştır. Bunlardan birisi ise 'Güç Geçiş Kuramı'dır (Okur, 2016:141).

Uluslararası İlişkilerde 'güç' konusunun kapsamlı bir şekilde analiz edildiği *World Politics* adlı çalışmada temelleri atılan ve A. F. K. Organski'nin kendisi ile özdeşleşen savaş kuramı *Güç Geçişleri* yaklaşımı, uluslararası ilişkilerde güç ve savaşın yaşadığı değişim ve dönüşümle ilgili bir kuramdır. Kuram temeli itibariyle, sistem içerisindeki büyük güçler arasında mevcut kapasitelerin birbirine yaklaşması durumunda güç geçişlerinin görülebileceğini ve böylece savaş çıkma olasılığının artacağını öne sürer. Diğer yandan, realizmin ortaya atmış olduğu anarşik uluslararası sistem tanımlamasını reddederek sistem içerisindeki güçler arasında hiyerarşik bir ilişkinin olduğundan bahseder. Organski çalışmasında, uluslararası sistemin tamamına etki eden çatışmaların ne tür şartlar altında vuku bulduğuna odaklanmış olup, Realizm-Neorealizm varsayımlarının tam tersine gücü dengeleme sürecinde çatışmaların önüne geçilmediğini, aksine çatışma olasılığının arttığını savunur (Şener, 2017:463).

Güç Geçiş Kuramında güç tanımlamasının yapıyor olmasına atfedilen merkezi önem, mevcut güçler arasında gözlenen rekabet ve güç geçişlerinin sistem içerisindeki savaş ve barış durumunun belirleyici bir ön koşulu olmasından ileri gelmektedir. Bu bağlamda Organski, bir ulusun mevcut güç kaynaklarını oluşturan ve düzeyini belirleyen en önemli bileşenleri '*demografi*', '*ekonomik üretkenlik seviyesi*' ve '*siyasi kapasite*' şeklinde sıralar. Bu noktada nüfusun büyüklüğü ulusal gücün en belirleyici unsuru olarak karşımıza çıkar. Öyle ki, kalabalık bir nüfus, yoğun bir işgücü ve geniş bir ekonomik pazar anlamına geldiğinden dolayısıyla ulusal güce katkısı da çok daha fazla olmaktadır. Dünyada nüfusu görece kalabalık ülkeler arasında olmayan ulus-devletlerinse büyük güç (*great power*) statüsüne ulaşmaları mümkün görünmemektedir. Bunun yanı sıra, nüfusun ulusal güce katkı sağlayabilmesi için ekonomik üretkenlik ve siyasi etkinlik kapasitelerinin de belirli bir düzeyde gelişmiş olması gerekmektedir (Güneylioğlu, 2015:663). Bu doğrultuda, siyasi kapasitelerini güçlendirip etkin kılan, ekonomik üretkenlik noktasında ise belirli bir yetkinliğe ulaşan ulusların, nüfus bakımından da gerekli yeterliliği sağlamaları hâlinde uluslararası yahut bölgesel hiyerarşik sistem içerisinde dominant güç konumuna gelebilecekleri söylenebilir. Örneğin 1.376 milyonluk nüfusu ile Hindistan'ın, siyasi kapasitesi ve ekonomik üretkenlik seviyesini artırması hâlinde küresel ve bölgesel ölçekte dominant güce meydan okuyabilecek bir konuma gelebileceğini söylemek mümkündür.

Hem uluslararası sistem hem de bölgesel alt sistemlerde güce dayalı hiyerarşik yapıda bir uluslararası düzen vurgusu yapan Güç Geçiş Kuramı'nda bu hiyerarşik düzen piramidal bir yapı şeklinde sembolize edilir.

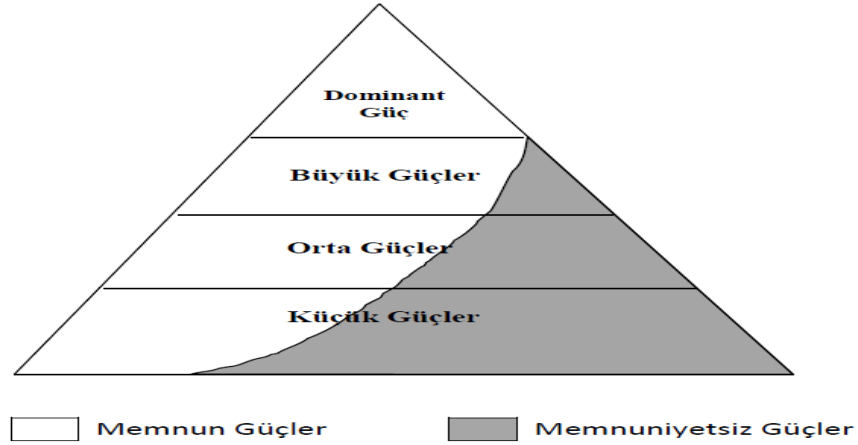

Şekil 1: Güç Piramidi ve Uluslararası Hiyerarşi (Doğan, 2016: 41).

Dünya üzerindeki güç dağılımlarının tasvir edilmeye çalışıldığı bu piramidal yapı içerisinde en tepede 'Dominant Güç' olarak adlandırılan, sistemde statükoyu kurup belirleyen güç unsuru yer alır. (Burada sözü edilen statüko, uluslararası ilişkilerin askeri, siyasi ve de ekonomik boyutlarını kapsayan tüm değerlerin dağılımına ilişkin belli bir düzeni ifade eder) Günümüz uluslararası sistemi içerisinde dominant güç aktörünü ABD temsil etmektedir. Hiyerarşide dominant gücün hemen altında uluslararası politikanın önemli aktörleri olan Çin, Rusya, Almanya, Japonya gibi ülkelerin bulunduğu 'Büyük Güçler' yer alır. Uluslararası düzenin sorunsuz işletilebilmesi için dominant güç, büyük güçler olarak

tanımlanan bu gruptan bir kısmının desteğine ihtiyaç duyar. Büyük güçlerin hemen altına bakıldığında ise Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin yer aldığı 'Orta Güçler' görülür. Bu devletler göze çarpan bir kapasiteye sahip olmalarına karşın dominant güce meydan okuyabilecek bir seviyeye ulaşabilmiş değillerdir. Piramidin en alt kısmında ise sistemin sahip olduğu kaynaklar üzerinde en az kontrol gücüne sahip olan ve sayısal olarak en geniş grubu oluşturan 'Küçük Güçler' yer alır (Güneylioğlu, 2016).

Küresel yahut bölgesel bir hiyerarşide, potansiyel bir meydan okuyucu rakip ile savaş-barış konularına ilişkin olarak alınacak kararlar mevcut statükodan duyulan memnuniyet (*satisfied*) ya da memnuniyetsizlik (*dissatisfied*) durumunda ortaya çıkabilmektedir. Sistemin kurallarının düzenleyicisi olan temel aktör dominant güç, hiyerarşinin memnuniyet düzeyi en yüksek güç unsurudur. Büyük güçler düzeyinde ise, devletlerin büyük çoğunluğu mevcut statükodan ve uluslararası sistemin işleyişinden ötürü memnuniyet durumundadırlar. Uluslararası düzenin kural ve işleyişinden memnun olan rakip, dominant güç ile iş birliği yoluna giderek uluslararası düzen ve istikrarın korunması hususunda sorumluluk alıp statükonun korunmasına katkı sağlayabilmektedir. Diğer yandan memnun olmayan rakip ise sistemi değiştirme çabası içinde olacak ve istediği değişiklikleri yapmaya yetecek güce eriştiğindeyse uluslararası düzenin istikrarı açısından tehdit oluşturmaya başlayacaktır. Sistem içinde yeni bir statü arayışı içinde olan bu memnuniyetsiz meydan okuyucu güç, uluslararası düzeni değiştirmek ve yeni dominant güç olmak isteğiyle sistem ölçeğinde yaşanabilecek bir savaşın tetikleyici olabilecektir (Güneylioğlu, 2015:669).

Şekil 2: Memnuniyet ve Memnuniyetsizlik Durumu (Doğan, 2016: 44).

Uluslararası ittifaklar noktasında ise, kurulan ittifakların ömrünü belirleyen önemli bir etken olarak da sistemden duyulan memnuniyet yahut memnuniyetsizlik durumu karşımıza çıkar; zira sistem içinde kurulan ittifakların istikrarı, mevcut statükoya ilişkin eşgüdümlü yaklaşımların sergileniyor olmasına bağlı olarak şekil almaktadır. Bu doğrultuda statükodan memnuniyet duyan güçler arasında sağlanan savunma temelli ittifakların sistem içindeki en istikrarlı ittifaklar olduğu görülür; ancak ittifaklar yalnızca sistemin memnun güçleri arasında gözlenen bir durum değildir. Memnun ve memnuniyetsiz güçler arasında da ittifak oluşumlarına gidilebilmektedir; fakat bu oluşumların kısa ömürlü ve taktiksel ittifaklar şeklinde oluştuğu bilinir. Diğer yandan kuram, küresel sistemde çatışma ihtimalini artıran şartların tespitinde iki kavram olduğunu öne sürer: bunlar denklik (*parity*) ve güç aşımı (*overtaking*)'dır. Küresel veya bölgesel düzeyde bir hiyerarşide denklik durumu, büyük güçlerden birinin dominant gücün mevcut kapasitesinin %80'ine ulaşması ile görülür. Böylelikle, dominant güce karşı koyan taraf, meydan okuma kapasitesine ulaşmış olur. Bu aşamada savaş ihtimali de yükselmiş olacaktır. Denklik durumu, meydan okuyucu gücün, dominant devletin gücünü %20 oranında aşmasıyla son bulur. Diğer yandan güç aşımı ise, meydan okuyan gücün sahip olduğu büyüme çizgisinde göstereceği hızlı ilerleme ile dominant gücü kısmi olarak aştığı noktayı ifade etmektedir. Böylesi bir durumda da savaş ihtimali büyük ölçüde artmış olacaktır (Güneylioğlu, 2016).

GELENEKSEL ÇİN'DEN MODERN ÇİN'E GENEL BİR BAKIŞ

Geçmişten günümüze kadar gelmiş kadim bir medeniyet olan Çin, köklü ve zengin tarihi, şahsına münhasır uygarlık yapısı, İpek ve Baharat Yolları üzerinde olması hasebiyle dünya ticareti üzerinde gösterdiği etkinliği ve dünyanın en kalabalık nüfusu ile dikkatleri üzerine çeken bir ülke olmuştur.

19. yüzyıl ortalarına dek Çin, Batı'ya kendisini kapatmış bir ülke görünümü çizmiş, hükümdarları ise yabancı ulusların tamamını barbar olarak nitelmişlerdir. Lâkin, 1839-42 yılları arası yaşanmış olan I. Afyon Savaşları, büyük Çin medeniyetinin Avrupa'ya ve Batı'ya kapılarını açmasını sağlamıştır. Hiç kuşkusuz bu hamlenin en önemli sebeplerinden birisi, Amerika, İngiltere ve Almanya'nın yürütmekte oldukları misyoner faaliyetler olmuştur. Esasında, başlangıcı Afyon Savaşları olan bu süreç, beraberinde sömürü faaliyetlerini de getirmiş ve Batı toplumlarının sömürü faaliyetlerinin yapılabilmesi hususunda ne tür eylemler gerçekleştirdiklerini de ortaya koymuştur (Özmen ve Buluş, 2017:10).

Çin'in son imparatoru Şuantong yönetimindeki Mançu (Çing-Qing) Hanedanının 1911 yılında yıkılıp, 2132 yıllık monarşinin sona ermesinin ardından 1 Ocak 1912 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş, feodal gelenekçi yapı ve mutlakiyet rejimi sona ermiştir. Kurulan Çin ulus-devleti uluslararası sistemin bir parçası olmuş ancak dönem içinde yaşanan siyasi ve askeri güç mücadelelerinin de kaçınılmaz olarak etkisi altında kalmıştır. Cumhuriyetin kurulmasının ardından Rusya'daki 1917 Ekim Devrimi'nin yarattığı etkiler, kısa zamanda Çin'e kadar yayılmıştır. 1921'de ise Mao'nun önderliğinde Çin Birinci Ulusal Kongre'si düzenlenerek Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin kuruluşu ilan edilmiştir. Ne var ki, II. Dünya Savaşı'na dek devam edecek olan süreçte Çin'in gündemi ideolojik ve ekonomik temelli iç sorunlar ve bunlara yönelik mücadeleler olmuştur. 1937 Japon işgaliyle de bu durum çok daha karmaşık bir hâl almıştır. Bu sebepten, Çin toplum ve siyasi hayatında hala hissedilmekte olan sosyal travmanın, 1930'lar itibariyle maruz kalınan ideolojik çekişmeler ve çok daha önemlisi yaşanan Japon işgali sebebiyle olduğu bilinir. II. Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte de Çinli milliyetçilerle sosyalistler arasında gözlenen mücadeleler hız kesmeden devam etmiş ve sonucunda savaşın galibi Mao liderliğindeki komünistler, 1949'da iktidarın sahibi olmuşlardır (Aslan, 2014:31).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ÇKP tarafından 1949 yılında Mao liderliğinde kurulmasının ardından, parti tüm sisteme kendi ideolojisi doğrultusunda şekil vermiştir (Sandıklı, 2009:42). Ülkede Mao'nun liderliğinde sosyalist ekonomi uygulamaları hayata geçirilmiştir (Aslan, 2014:31). 1949'un hemen bitiminde uygulamaya konulan toprak reformu ile toprak sahibi olamayan köylülere toprak tahsis edilmiş ve köklü değişikliklere gidilmiştir. Aynı dönemde ülkede iki farklı ekonomik kalkınma politikası da uygulanmıştır. İlki, Mao döneminde uygulamaya konulan ve ağırlıklı olarak merkezîyetçiliği temel alan Planlı Ekonomi, ikincisi ise uygulamasına Deng döneminde başlanılan dışa açılma ve reform politikaları sonucunda hayata geçirilen Çin Tarzı Sosyalist Piyasa ekonomisi olmuştur. 1950'lerle birlikte uygulama alanı bulan Planlı Ekonomi Modelinde, ülkenin sahip olduğu mali kaynakları ve teknolojik gücü önemli projelere ayrılmıştır. 1949-1956 arası süreçte sosyalist dönüşüm büyük oranda başarılı, 1957-66 arasında ise sosyalist yapılanma tamamlanmıştır (Aysan, 2013:8). Mao'nun fikir babalığını yaptığı Kültür Devrimi ise 1966 Mayıs-1976 Ekim arasında on yıl boyunca devam etmiş, fakat ilerleyen yıllarda hem Mao hem de uyguladığı politikalar ağır eleştirilere maruz kalmıştır; zira Kültür Devrimi süresince halk ve ülke açısından çok ciddi başarısızlıklar ve ağır kayıplar yaşanmıştır. Fakat her şeye rağmen Mao, günümüzde bile halen saygı duyulan biri olarak adından söz ettirmektedir (Aslan, 2014:31-32).

Mao'nun 1976'da ölümünün ardından Kültür Devrimi son bulmuş, kısa süreli bir iktidar mücadelesinin sonrasında ise 1978 yılında Deng Xiaoping iktidara gelmiştir. Mao dönemi politikalarından ötürü yaşanan siyasi ve ekonomik krizler, Deng'in çözüme kavuşturmak zorunda kaldığı ciddi sorunlar olmuştur; ancak Mao döneminin hatalı ekonomik girişimleri, yeni yapılacak

ekonomik reformlar için de katkısı yadsınamayacak bir alt yapı sağlamıştır. Mao sonrası liderler Çin'in 'Dört Modernizasyon' olarak bilinen tarım, sanayi, savunma, bilim ve teknoloji alanlarının modernleştirilmesini önceliklerine almışlardır (Tunç ve Kızıl, 2018:56). 'Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi' adı altında uygulamaya konulan ekonomik kalkınma politikası süresince Deng, Çin ekonomik dönüşümünü anayasal, kırsal, bankacılık ve devlet işletmeleri gibi reformlarla hedeflemiştir (Aysan, 2013:10). Faydacı yaklaşım çerçevesinde bir tavır sergilenen bu süreçte, somut verilerin temel alınması ile ekonomi politikaları uygulamaya konulmuş ve tüm ülkeyi kapsayacak tek bir program yerine, her bölge ve ekonomik sektöre yönelik kendi koşullarına uyum sağlayacak programlar planlanmıştır. Dönem içinde hem kamu kökenli işletmelerin finansörlüğü hem de uygulanmakta olan serbest piyasa ekonomisinden kaynaklı artı değer vergiye tabi tutulması amacı güdülen bir bankacılık sistemi oluşturulup hayata geçirilmesi sağlanmıştır. 1955'e gelindiğinde ise Çin, dünya üretiminde sahip olduğu payı iki katına çıkartmış ve bir anlamda uyuyan dev uyanmıştır (Sandıklı, 2009:43-44).

Deng ile beraber ÇHC dış politikası da kökten bir değişim sürecine girmiştir. 1990 sonrası süreçte Çin, Sosyalizmin bayrağını lider olarak taşımayı istememiştir. Deng, dış politikada ideolojik olarak Komünizme koşulsuz bağlı olmaktan ziyade, pragmatist bir anlayış çerçevesinde Çin menfaatlerine öncelik vermiştir. Dış politikada ÇHC, dış dünyadan dışlanmak istememiştir. Aksine dünya ile bütünleşme amacı gütmüş, çatışmalardan uzak durmuştur (Çinar, 2018: 335-336). Toparlayacak olursak, 1978-1992 yılları arasında devlet başkanlığı görevini yürütmüş olan reform yanlısı Deng Xiaoping, iç istikrar vurgusu ile Çin'i küresel kapitalist sisteme entegre etmek amacıyla ülkede izolasyonist politikalara ve devletçi planlama sistemine son vererek açılım dönemi başlatmış ve serbest piyasa ekonomisi ile Çin Halk Cumhuriyeti yükseliş döneminin fitilini ateşlemiştir.

ASYA'NIN YÜKSELEN DEVI ÇİN

ÇHC tarihinin ikinci dönemi 1978 sonrası süreçtir; zira bu dönem Çin'in yükselme ve büyük güç olma döneminin başlangıcıdır. Bu dönemde Deng Xiaoping, Stalin tarzı temeller üzerine inşa edilmiş olan ekonomi politikalarını reddederek Çin'in öncelikli sorununun ekonomik gelişme olduğunu vurgulamış ve ülke ekonomik sistemi açısından yeni bir yapılandırma sürecini başlatmıştır, beraberindeyse hızlı bir büyüme sürecine girilmiştir.

1978-1983 yılları arası dönem, Çin'de reform çağının başlangıcı olmuştur. 1978 Çin reformu, Çin'in ekonomik anlamda dış dünyaya açılması, basit teşvikler ve de fiyatların arz ve talep ölçeğinde belirlenmesi ile başlatılmıştır. Ekonomik temelli reformlara ilişkin en elzem adımlardan birisi, 1980 yılında ülkede özel ekonomik alanların hayata geçirilmesi olmuştur. Söz konusu bu bölgelerin ülkenin ekonomik gelişimine katkılarının ise yadsınamaz bir boyutta olduğu görülmüştür. Çin'de 1978 yılında başlatılan reform, ülkede değişimin temel öncüsü olmuş ve ülke kademeli olarak piyasa ekonomisine doğru evrilmeye başlamıştır (Şimşek, 2006:2).

Ekonomik reform sürecinin birinci alt döneminde gerçekleştirilen reformların temel odağı tarım kesimi olmuştur. Tarımda verimliliğin artırılması ve ihracatta, bilhassa petrol olmak üzere, birincil mallara ağırlık verilmesi, bu dönemin ekonomik büyüme hedeflerinin temel çıkış noktası olmuştur (Saray ve Gökdemir, 2007:664). Buradan hareketle, genel olarak tarımsal üretim ve kârlılıkta, kırsal kesimde ise reel gelirden önemli bir artış görülmüştür.

Ekonomik reform döneminin ikinci alt dönemi, kamu işletmelerinde uygulanan modernizasyon şeklinde ilerlemiştir. Bu dönemde görülen büyüme, kırsal alan işletmeleri ve emek-yoğun şekilde üretilen imalat ürünleri temelli gözlenmiştir. Ayrıca üretim faktörlerinin, bilhassa kamudan özel sektöre

olmak üzere, verimsiz alanlardan verimli alanlara kaydırılması da büyümede önemli rol oynamıştır (Saray ve Gökdemir, 2007:664).

Üçüncü alt dönemde ise, uygulanan reformlar, sağlanan teşvikler ve ucuz işgücünden kaynaklı olarak Çin, çok uluslu işletmelerin dikkatini çekmeyi başarmış ve özellikle ihracat sanayiinde olmak üzere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile büyümede itici güç olmuştur. Ayrıca 1991 yılı sonunda Sovyetler'in çözülmesi ve dünya ekonomi çevrelerinde gittikçe güç kazanan serbest piyasa anlayışı, Çin'i kendi bünyesinde bir takım reformlar daha yapmaya zorlamış; bu çerçevede, 1992 yılında ÇKP'nin 14. Ulusal Kongresi'nde ülkede Sosyalist Piyasa Ekonomisinin hayata geçirilmesi onaylanmıştır. Öte yandan, 1 Temmuz 1997 itibarıyla, Hong Kong'un ÇHC'ne dahil edilmesi ve ülkede Özel İdari Bölge statüsü kazandırılması, Çin'in bölgede sahip olduğu önemi daha da artırmıştır. Ayrıca 18 yıllık çabanın ardından Aralık 1996'da para birimi Yuan'a da kısmi konvertibilite sağlanmıştır (Şimşek, 2006:3).

Aralık 2001 yılına gelindiğinde Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılımıyla birlikte ülkenin uluslararası sistemdeki konumu da güçlenmeye başlamıştır. Çin DTÖ'ne katılarak aynı zamanda uluslararası ekonomik sistemin yükümlülüklerini, tarife oranları düzenlemelerini ve ticari kısıtlamaları kaldırmayı da kabul etmiştir. Böylelikle, Çin'in hem Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) hem de dış ticaret hacmi hızlı bir artışla genişleme göstermiştir (Tunç ve Kızıl, 2018:61). GSYİH'da 2001'den 2004 yılına dek 1.4 katlık bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde ihracatta 2.2 kat, ithalatta ise 2.3 kat bir artış yaşanmıştır. İhracatta yaşanan bu artış, beraberinde ülke döviz rezervlerinde de artışı getirmiştir. Takip eden yıllarda ekonomide ortalama %9 oranında bir büyüme yakalanmıştır. Sırasıyla 2003 yılında %9.3, 2004'te %9.2, 2005'te %9.9, 2006'da %10.7 ve 2007'de ise 11.4'lük bir büyüme oranına ulaşılmıştır. Bu dönemde dünya ortalamasında büyümeler %5'ler civarındayken Çin ekonomisi %10'lar civarında büyüme göstermiştir. Satın alma gücü paritesi baz alındığında, Çin GSYİH'sının 12 trilyon doları geçtiği ve ortaya çıkan bu değer Çin'i ABD'nin ardından dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline getirdiği görülmüştür (Sandıklı, 2009:45).

Özel mülkiyetin korunması, mali disiplin, kamu harcamalarının azaltılması, vergi reformu, ticaretin serbestleştirilmesi gibi temel hususları kapsayan, ABD ve diğer G-8 ülkelerince kabul edilmiş, Latin ülkeleri için oluşturulmuş olmasına karşın zamanla genele yayılmış, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın standart paketi niteliğindeki Washington Mutabakatını uygulayan ülkeler 1990'ların sonunu ve 2000'li yılları krizle geçirirken, ÇHC büyüme çizgisinde istikrarı devam ettirmiş, resmi rezervlerinde önemli ölçüde artış yaşamıştır. Bunun en önemli sebebi ise dış ticaret olmuştur. Diğer yandan böylesi bir büyüme yaşanırken, ülke yönetiminde söz sahibi olan ÇKP, daha öncesinde sahip olduğu pek çok yetkisinden ekonomik reform sürecinde feragat etmiştir; ancak Rusya'nın aksine Çin'in yaşamış olduğu ekonomi merkezli başarıda ÇKP'nin kontrolü elinde bulundurmasının karmaşanın önüne geçmede önemli payı olmuştur (Aysan, 2013:12).

Diğer yandan ülkede uygulanan dışa açılım ve reform hareketleri, dünya üzerindeki en önemli inovasyon atılımlarından biri olarak kayıtlara geçmiştir. Çin'in gelecek 5 yıl için ekonomi odağı ise değiştirilerek çok daha yenilikçi bir ekonomi anlayışı çerçevesinde adımlar atılmıştır. Ekonominin olumlu gelişimine yatırımlardaki yüksek oranlar, piyasanın mevcut şartlarına uygun nitelikte plan ve politikaların oluşturulması ve planlanan önceliklerin tamamına ulaşabilmek amacıyla gerekli teşvik sisteminin düzenlenmesinin katkıları büyük olmuştur. Bölgesel kalkınma noktasında inovasyonun ne derece önemli olduğunun bilincinde olan Çin hükümetinin uyguladığı 'yazılım ve entegre devre endüstrilerinin gelişiminin teşvik edilmesi politikası', bölgenin kalkınması yönünde önemli teşviklerin uygulamasına ön ayak olmuştur. Bu teşvikler vergi indiriminden, nitelikli insan gücünün bölgeye çekilmesine ve fikri hakların korunmasına kadar pek çok alanı kapsayacak şekilde planlanmıştır.

Teşviklerin uygulanmaya başlamasının ardından yoğunluk kazanan faaliyetler sonucu Çin'in birçok bölgesinde bölgesel kalkınma yolunda inovasyon temelli önemli girişimler başlatılmıştır. Bunlardan en mühim olanı, hiç kuşkusuz ARGE merkezleri olmuştur (Işık ve Serçeoğlu, 2015:98-99).

Yapılan reformlarla birlikte sürecin başından itibaren Çin'de insanlara sağlanan sağlık ve eğitim imkanlarında da önemli ölçüde artış gözlenmiştir ve bu durum beşeri sermayenin niteliği ve miktarının temel artış göstergesi olmuştur. Bahsi geçen bu gelişmeler, çalışanların yaşam koşullarının iyileştirilmesinde ve fakirliğin minimize edilmesinde de önemli bir etken olmuştur. Genel olarak bakıldığında ekonomik büyüme, yoksulların ortalama gelirlerini artırarak yoksulluğun azaltılmasında büyük katkılar sağlamıştır (Saray ve Gökdemir, 2007:674-675).

Dış politika noktasında ise, oldukça kapalı bir sistem yürüten Çin'de, dış politika sürecini anlayabilmenin oldukça zor olduğu görülür. 1949'dan günümüze kadar olan süreçte ÇHC devlet başkanlığında yalnızca beş isim yer almıştır. Mao Zedong (1949-1976), Deng Xiaoping (1978-1992), Jiang Zemin (1993-2003), Hu Jintao (2003-2013) ve 2013'ten bu yana Xi Jinping. Dış politika karar alma süreçlerinde kilit rol üstlenen aktörler; ÇKP, ÇHC yürütme organındaki seçilerek göreve gelen kişiler ve Çin Kurtuluş Ordusu'dur. Son yıllarda söz sahibi olmaya başlayan yeni aktörlere ise enerji, sanayi ve tedarik şirketleri, finans kurumları, yerel hükümet temsilcileri, medya yöneticileri ve dünya genelinde farklı ülkelerde çalışan Çinli aydınlar (*netizens*) gösterilebilir. Son zamanlarda oldukça güçlü bir aktör grubu olarak Çinli petrol şirketlerini de bilhassa işaret etmekte fayda vardır. Sözü edilen bu kurumlar içinde kuşkusuz mutlak güç ve söz sahibi ÇKP'dir. Çin'in özellikle son yıllarda artan ekonomik büyümesiyle eş güdümlü olarak siyaset süreçleri de daha karmaşık hale gelmekte ve çok sesli bir nitelik kazanmaktadır. Yine ekonomik büyümenin sonucunda dış dünya ile giderek artan ilişkileri de yeni başkaca dinamiklerin dış politika karar alma süreçlerine dahil olmasının önünü açmıştır (Aslan, 2014:33-34).

Yükselmekte olan ekonomik kapasitesine karşın, ne askeri ne de siyasi boyutta bir lider güç olmadığı bilincinde olan Çin, bundan ötürü dış politikaya ilişkin söylemlerinde iddialı olmaktan kaçınmaktadır. Bu sebepten dış politika projeksiyonu, yeterli gücü elde edinceye dek revizyonist olmaktan ziyade statükonun korunmasına yönelik olarak 'barış içinde bir arada yaşama' ilkesi temelli olacağı benzetilmektedir. Bu ilke doğrultusunda ise 5 temel ön koşulun altı önemle çizilmektedir. Bunlar: egemenlik ve toprak bütünlüğü noktasında diğer ülkelere saygı, mütekabiliyet temelli bir saldırmazlık, diğer devletlerin iç işlerine müdahalede bulunmama, eşitlik ve karşılıklı fayda' şeklinde sıralanır. Temel aldığı bu politika vesilesiyle gelişim noktasında kendine güvenli bir dış politika alanı yaratmak ve olası çatışmalardan uzak durarak ekonomik büyüme ile dış dünyaya açılmak hedefleri arasındadır. İçeride istikrarın garanti altına alınması içinse önceliğine Tibet ve Doğu Türkistan gibi hassas konuları alarak dışarıdan gelebilecek müdahalelerin önünü kesmeye çalışmaktadır (Sandıklı, 2009:46).

Dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücü olan Çin, dünyanın neredeyse her ülkesiyle ticari ağ geliştirmiş vaziyettedir. Ortadoğu'dan Latin Amerika'ya, Asya'dan Afrika'ya kadar birçok ülkeye kredi sağlamaktadır. Eş zamanlı olarak 'Bir Kuşak Bir Yol' projesiyle ortalama 20 trilyon dolar değerinde ekonomik kapasiteli bir ilişki ağı kurmuş durumdadır. Lâkin, büyüyen ekonomisi ve gelişmekte olan ticari ağlarına karşın, Çin'in siyasi ve askeri ölçekte aynı oranda bir kapasite sahibi olmadığı farkında olan ülke siyasi elitleri, Çin ordusunu dünyanın en iyilerinden biri ve dahi en iyisi haline getirmek amacıyla bilhassa son yıllarda büyük çaba sarfetmektedirler. Başbakan Li Keqiang, 2019 yılı savunma bütçelerinin 2018 yılına göre %8.1'lik artışla 1 trilyon 106 milyar 951 milyon RMB (178 milyar dolar) olarak belirlendiğini açıklamıştır. Devlet başkanı Xi Jinping ise, yaptığı açıklamada, 2050 yılına kadar dünyanın en güçlü ordusuna sahip olmak istediklerini belirtmiştir. Aynı zamanda 2035 yılına kadar Çin ordusunun modernizasyonunu tamamlamak, 2050'de ise dünyanın en güçlü ordusu olmak istediklerini

de ifade etmiştir. Çin bir yandan ulusal ordunun modernizasyonu için uğraşmakta iken diğer yandan küresel silah ticaretindeki payını da her geçen gün artırmaktadır. Şu anda dünyanın en büyük 5. silah tedarikçisi olan Çin'in, silah pazarındaki payı büyümekte olan ekonomisi ile orantılı değildir; fakat Çin bu alanda da hızlı bir ilerleme yoluna girmiştir. Her geçen gün envanterine yeni silahlar ekleyen Çin, küresel silah yarışında rakipleriyle arasındaki açığı kapatmaya çalışmaktadır (Akçay, 2019:1).

YÜKSELEN GÜCÜN KARŞI KARŞIYA KALDIĞI KRİZLER

Ticaret Savaşları

Kavram olarak Ticaret Savaşı, korumacılığa karşı devletlerin birbirlerine yönelik kısıtlamalar, tarifeler ve kotalar gibi ticari engeller koydukları bir ekonomik çatışma türü olarak ifade edilmektedir. Ticaret savaşları, bir ülkenin, bir başka ülkeye hayata geçirilen ticari uygulamaları haksızlık olarak algıladığı anda başlamaktadır. Bununla güdülen amaç, herhangi bir devletin kendi ekonomisini koruma altına almak ya da rakip konumda bulunan ülkeyi ekonomik olarak zarara uğratmaktır. Bu doğrultuda rakip ülke ekonomisine yönelik olarak hedeflenmiş birtakım tarifeler uygulamaya konulmaktadır (Kaya, 2019:21).

Ticaret savaşlarına giden süreç, 2016 yılı başkanlık seçimlerinde Trump'ın, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi Çin'i, kendi para birimi yuanı ABD doları karşısında bilinçli olarak devalüe ederek ABD ekonomisine karşı haksız ticari faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle ekonomik yaptırımlar kullanarak tehdit etmesinin ardından ABD ekonomisini koruma altına almak için birtakım girişimlerde bulunması ile başlamıştır. Trump'ın zaferi ile sonuçlanan seçimlerin ardından ise korumacı politikaları hayata geçirme yönünde adımlar atılmış ve bir anlamda ticaret savaşlarının fitili ateşlenmiştir (Chow, McGuire ve Sheldon, 2017:207).

ABD'nin başlatmış olduğu korumacılık politikaları, Çin'i bir tehdit olarak algılamaya başladığı anda hayata geçirilmiş, yapılan misillemeler beraberinde ticaret savaşını getirmiştir. 2018 23 Mart'ta ABD'nin çelik ve alüminyuma sırasıyla %25 ve %10 ek gümrük vergisi getirmesinin ardından %15-%25 arası değişen tarifelerle Çin, 128 ABD menşeli ürüne misillemelerde bulunmuştur; fakat Çin'in misillemeleri ABD'nin korumacı politikalarında herhangi bir değişikliğe yol açmamış ve ABD yönetimi, kendi teknolojilerini ve fikri mülkiyet hakkını çaldığı gerekçesiyle ABD tarafından ithal edilen 50 milyar dolar değerindeki Çin ürünlerine Temmuz ve Ağustos 2018 aylarında %25 vergi getirmiştir. Ardından Çin Ticaret Bakanlığı ise, 50 milyar dolar değerindeki ithal ABD ürünlerine %25 gümrük vergisi koymuştur. Çin'in misillemeleri, ABD'nin 200 milyar dolar değerindeki Çin ürünlerine %10 gümrük vergisi getirmesine sebep olmuştur. İki ülke arasındaki ticaret savaşında misillemeye karşı misilleme yapılmıştır. Önce ABD Çin'e sonra Çin ABD'ye karşılıklı vergilendirmelerde bulununca başta korumacılık adı altında başlayan tarifelerin yerini ticaret savaşları almıştır. Esasında ABD ve Çin arasındaki bu savaş, dünya ekonomisinin liderliği sorunundan ileri gelmektedir (Kaya, 2019:22).

Ticaret savaşının makroekonomik etkileri göz önünde bulundurulduğunda, Çin tarafında daha ciddi kayıpların yaşandığı görülmüştür. Aralık 2018'de, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla Çin'in dolar bazında ihracatı %4,4, ithalatı ise %7,6 oranında azalma göstermiştir. Bu doğrultuda ülkenin dış ticareti aralık ayında 57,06 milyar dolar fazla vermiştir. Verilere yuan bazında bakıldığında ise, ihracatın %0,2 arttığı, ithalatın ise %3,1 azaldığı görülmüştür. Beklentilerin altında kalan ithalat ve ihracat verileri doğrultusunda, Çin'in aralık ayı dış ticaret fazlası da 394,99 milyar yuan olmuştur. Bu rakamlar da ABD ile olan ticaret savaşının ülkenin ithalat ve ihracat verilerine somut olarak yansığının net bir göstergesi olmuştur. Eş zamanlı olarak Çin'de otomobil satışlarının da 2018'de bir önceki yıla göre %4,1 düşerek 23,8 milyon olduğu görülmüştür. Düşüşün sebebi olarak ise, vergi indirimlerinin kaldırılması, Çin

borsasındaki gerileme ve Pekin'in borçları azaltma politikasından ötürü ekonomide gözlenen yavaşlama gösterilmektedir (Yakışan ve Gönültaş, AA, 2019).

Salgın Hastalıklar

Her ne kadar Güç Geçiş Kuramı uluslararası ilişkilerde gücün ve savaşın yaşadığı değişim ve dönüşüm ve de materyal kapasite ile ilgili olsa da gerek bölgesel gerekse küresel çapta yaşanan salgın hastalıkların da küresel ölçekli güçlerin, çalışma kapsamında Çin'in, güç artırımına yahut azalmasına etkileri kaçınılmaz olmuştur. Bu doğrultuda Çin'in yakın tarihte yaşadığı ve yaşamakta olduğu salgın hastalıklara göz attığımızda, SARS ve Covid-19 krizlerinin yükselen güç Çin üzerindeki olumsuz etkilerinin çok net hissedildiğini görmek mümkün olacaktır.

SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome), Kasım 2002'de Çin'in Guangdong eyaletinde ortaya çıkmış, bulaşma hızı ve ölüm oranı yüksek olan, dünyanın öbür ucuna dek bir yayılma göstererek dünyayı alarma geçirmiş bir hastalıktır. Ortaya çıkmasının ardından 6 ay içinde Amerika, İspanya, Kanada, Brezilya dahil ortalama 28 ülkeye yayılmıştır. Temmuz 2003 itibariyle vaka sayısı dünya çapında 8.437'ye ulaşmıştır. 2003 Temmuz ayında salgının sonuna gelindiğinde ise, ölü sayısı 348'i Çin'de, 298'i Hong Kong'da olmak üzere toplamda 813'ü bulmuştur (Lee ve McKibbin, 2004:113).

Ortaya çıktığı dönemde SARS, hem küresel ekonomide hem de yabancı yatırımın önemli bir merkezi haline gelmiş olan Çin'de ciddi boyutlarda olumsuz etkilere yol açmıştır. Hastalığın belirsiz nitelikte oluşu, Çin'de ülke ekonomisinin geleceğine olan güveni azaltmış ve Çin'in ekonomik gelişiminde önemli etkiye sahip olan dış yatırım akışında da yatırımcılar üzerinde güven kaybına yol açmıştır. Diğer yandan SARS, tüketici talebi, seyahat ve perakende satış hizmetleri gibi alanlarda da büyük ölçüde bir düşüş yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Lee ve McKibbin, 2004:117).

1.6 trilyon dolar tutarındaki ekonomisi Çin'i 2003 yılında dünyanın yedinci sırasına taşımış ve sahip olduğu bu ekonomik kapasite küresel ekonominin toplam büyüklüğünün yaklaşık %4'üne tekabül etmiştir. Ancak, Brooking Institutions'ın yapmış olduğu bir çalışma, SARS'ın yarattığı total ekonomik maliyetin ülkede 40 milyar doları bulduğunu ve salgının Çin GSYİH'sından 2003 yılında 1,05 puan, on yıl içerisinde ise toplam 2,34 puan götürdüğünü ortaya koymuştur (Atlı, AA, 2020).

İlk olarak Çin'in Hubei eyaletinin başkenti Wuhan'da Aralık 2019'da görülen yeni tip koronavirüs Covid-19 ise, kısa bir süre içinde ülke sınırlarının ötesine geçerek küresel bir soruna dönüşmüş ve dünyanın gündemine oturmuştur. 2020 30 Ocak'ta ise Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), bu krizi 'Uluslararası Kamu Sağlığı Acil Durumu' ilan etmiş ve ülkelerin tamamını virüsün yayılımını kontrol altına alma hususunda gereken önlemleri almaya çağırmıştır. Covid-19'un ölüm oranı, %3,4 ile Ebola ve SARS'a göre oldukça düşük olmasına karşın, sahip olduğu yüksek yayılma hızından ötürü hastalığın diğer bulaşıcı hastalıklardan negatif olarak ayrıştığı görülmüştür. Bu sebeple DSÖ, virüsün ortaya çıkmasının ardından kısa bir süre içinde yayılımı dünyanın dört bir yanında hızla devam eden Covid-19'u 2020 11 Mart'ta küresel salgın (pandemi) ilan etmiştir (Dağlı, 2018:4).

Salgın'ın çıkış noktası olan Çin, şu anda %27,5'lik bir oran ile küresel büyümenin en büyük katkı payına sahip ülkesi konumundadır. Ancak böylesi oranlara sahip bir ülkenin bu şekilde bir krizin ağına düşmüş olması kuşkusuz dünyanın genelini etkilemiştir. Çin'de salgın 24-30 Ocak arasında yapılması planlanan yeni yıl tatiline denk gelmiş, ancak tatil birçok eyalette 10 Şubat'a ertelenmiştir. Virüsün çıkış noktası Hubei'de ise 14 Şubat'a kadar uzatılmıştır. Yeni yıl tatilinin bu şekilde uzatılmış olduğu şehir ve eyaletler, Çin GSYİH'sının %70'ine karşılık gelen yerlerdir. Bir diğer ifadeyle, Çin ekonomisinin büyük bölümü sekteye uğramıştır. Ülke içinde yapılan uçak ve tren seferleri iptal edilmiş, Türk Hava Yolları da dahil olmak üzere birçok şirket Çin'e yapılacak uçuşlara ara vermiştir. Çin'de yapılacak olan birçok uluslararası etkinlik belirsiz bir tarihe ertelenmiş, Çinli heyetlerinse yurtdışı etkinliklere

katılımları iptal edilmiştir. Bu durum, halihazırda ABD ile yaşadığı ticaret savaşlarından olumsuz etkilenmiş Çin ekonomisinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Moody's'in yapmış olduğu bir genellemeye göre, en iyi senaryoda bile covid-19 nedeniyle Çin'in 2020 yılı GSYİH büyümesi ilk çeyrekte 2 puan, yılın bütününde ise 0,8 puan düşük çıkacaktır (Atlı, AA, 2020).

Karşı karşıya kalınan problemlerin büyük çoğunluğunun virüsün kendisinden değil yayılmasını önlemek amacıyla alınan tedbirlerden kaynaklandığının görüldüğü Çin'de, salgın nedeniyle üretim ve satış süreçlerindeki yaşanan aksaklıklar nakit akışını da etkilemiş ve bu durum özellikle küçük şirketler için sorun teşkil edebilecek hale gelmiştir. Apple, IKEA, KFC, Pizza Hut, McDonalds ve Starbucks gibi uluslararası zincir mağazalar Çin pazarında mağazalarını geçici olarak kapatmışlardır. Nike ve Adidas ise Çin'deki mağazalarının önemli bir kısmını kapatmıştır. Ülke küresel elektronik ve motor sektörlerinde önemli bir tedarikçi olduğundan, Güney Koreli Hyundai Çin'den parça tedariki gerçekleştirmediği için araç üretimini durdurmak zorunda kalmıştır. Teknoloji dünyasında büyük öneme sahip Microsoft, Apple ve Qualcomm gibi şirketler de kullandıkları ürünlerin Çin'den üretiliyor olmasından kaynaklı benzer problemler yaşamışlardır. Finansal pazarlar da krizin etkilerini hissetmişler, Çin de dahil dünya çapında borsalar mevcut dönemlerinin gerisinde puanlara düşmüşlerdir. Salgın nedeniyle Çin'deki petrol talebi de günlük olarak 260 bin varil azalmıştır. Petrol siparişlerindeki azalma nedeniyle ham petrol fiyatı da son bir yılın en düşük seviyelerini görmüştür (Walker, BBC, 2020).

Ekonomik etkisinin dünyaya kendisinden daha hızlı yayıldığı görülmekte olan covid-19'un, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Çin ekonomisini olumsuz yönde ve ciddi ölçüde etkilediği aşikardır; fakat şu aşamada virüsün etkilerinin uzun dönemde nasıl şekil alacağı ve küresel ekonominin geneline ilişkin nasıl bir seyir izleyeceği tartışma konusudur. 2020 yılına ilişkin yapılacak olan tahminlerin ne derece tutarlı olabileceği ise salgının ne kadar sürede kontrol altına alınabileceğine bağlı görünmektedir.

YÜKSELEN ÇİN TEHDİDİ ALGISI VE KÜRESEL SİSTEMDE YAŞANAN GÜÇ GEÇİŞİ

Dünyanın en büyük ekonomisi olma yolunda hızla ilerlemekte olan Çin, hedeflemiş olduğu ekonomik liderliği siyasi ve kültürel hamlelerle küresel hegemonyaya dönüştürme niyetindedir. Bu amaç doğrultusunda oluşturmaya çalıştığı hegemonik dünya düzenine diğer aktörleri de dahil edebilmek amacıyla Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika (BRICS) gibi projelerin öncülüğünü yapmıştır. Bilhassa BRICS yapılanması, ekonomik kurumsallaşma noktasında Amerikan hegemonyasına büyük katkılar sağlamış olan Bretton Woods sistemi benzeri bir yapılanma girişimi olarak ortaya çıkmıştır. Çin öncülüğünde son dönemde inşa edilmeye çalışılan 'Bir Kuşak Bir Yol' projesi ise, tarihteki İpek Yolu'nun bir benzerinin yeniden oluşturulması ile ülkenin, Çin liderliğinde yeni bir ticaret sistemine diğer aktörleri dahil etmek amacıyla başlattığı hegemonik bir adım olarak görülebilir (Başaran, 2017:4).

Çin'in bu ivmelenen yükselişi, Organski'nin geliştirdiği 'Güç Geçiş Kuramı' kapsamında değerlendirmeye alındığında dikkat çeken sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Organski'nin *World Politics* adlı çalışmasında Güç Geçiş Kuramı'nı ortaya atmasının ardından, ABD'nin dominant güç olduğu uluslararası düzende yeni meydan okumaların hangi aktörlerden gelebileceği sorusuna yanıt aranmıştır. Dünya siyasetinin geleceğine ilişkin tahminlerde bulunan Organski, demografik açıdan önde gelen ülkelerin sanayileşme süreçlerini tamamlamalarının sonrasında ABD'nin gücünü geride bırakabileceklerini öne sürmüştür. Bu ise, ABD'nin dünya liderliği statüsünü yitirmesi anlamına gelebilmektedir. Organski, nüfus oranlarını göz önünde bulundurarak ABD'nin mevcut üstünlüğüne gelecekte tehdit unsuru olabilecek 3 devlet tespit etmiştir: Sovyetler Birliği, Çin ve Hindistan. Organski'ye göre dönemin süper gücü SSCB'nin yanı sıra Çin ve Hindistan da gelecekte dünyanın

önemli güçleri arasına girmeye adaydır. Ne var ki, yapılan bu tahminlerin aksine SSCB 1991 yılında dağılmış ve iki ülkenin denklik periyoduna girmeleri söz konusu olmamıştır. Ancak Çin, ABD'nin küresel liderlik pozisyonuna karşı en büyük tehdit olarak bugün hâlen ulusal güç seviyesini arttırmaya hızla devam etmektedir. *World Politics*'de gelecekte bir gün Çin'in mutlaka ABD'yi geride bırakıp dünyanın en güçlü devleti olacağı ifade edilmektedir. Fakat burada asıl soru Çin'in bu geçişi başarıp başaramayacağı değil, bunun ne zaman gerçekleşeceği (Güneylioğlu, 2015:685-686).

Güç Geçiş Kuramı'nın temel çıkış noktası, mevcut hegemon güç ile yükselen güç arasında var olan güç boşluğunun kapanmaya yaklaştığı anda güçlerin izleyecekleri stratejilerin ne şekilde olacağı olmuştur. Şayet yükselen gücün memnuniyet durumu uluslararası sisteme ve sistemin kurumlarına bağlı olarak düşük seviyede ise çatışma ihtimali artmış olacaktır. Bu teorinin savunucusu birçok uzman, tarihsel ampirik bulgular üzerinden yükselmekte olan Çin'in mevcut uluslararası sisteme tehdit oluşturmakta olduğunu iddia etmektedirler. Nitekim tarihsel süreçte, Napolyon Fransa'sı, I. Dünya Savaşı öncesinde Wilhelm Almanya'sı ve yine II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve Japonya tarih sahnesine büyük güç olarak çıkarken mevcut uluslararası sisteme yönelik tehdit oluşturmuşlar ve mevcut hegemon güçler ile çatışma yaşamışlardır. Napolyon Fransa'sı, Wilhelm ve Nazi Almanya'sı ve Japon İmparatorluğunun büyük güç olarak ortaya çıktıklarında, uluslararası sisteme meydan okurken izledikleri stratejiyi Çin'in izleyip izlemeyeceği ise bir sorun olarak neredeyse yirmi yıldır tartışılmaktadır (Alperen ve Günay, 2014:3-4).

Yapılan ampirik çalışma bulgularının Çin ve ABD rekabetinden yola çıkarak analizi gerçekleştirildiğinde, tatminsizliğin en basit ölçüm birimi olan topraksal sorunlara ağırlık verildiği görülmüştür. Nitekim yükselen güç ve hegemon güç arasında güç dengliği meydana geldiğinde, ikili topraksal sorunların çözümüne ilişkin öncelikli olarak askeri yöntemlere başvurulduğu gözlenmiştir. Bir başka ifade ile, Çin ve ABD arasındaki hiyerarşik yarışta tatminsizlik düzeyini, Çin'in topraksal konulara ilişkin uyuşmazlıklarındaki ABD rolünde aramak gerekmektedir. Kugler ve Tammen'e göre temelde üç konu, esas itibariyle Çin ve ABD arasında küresel bir savaşın nedeni olabilecek alt yapıyı sunmaktadır. Bunlar ise: Kore, Tayvan ve Vietnam olarak sıralanır. Bunun yanı sıra, Çin ile ABD arasında bir güç dengliği oluşsa dahi Çin'in hegemonik amaçlar gütmeyeceğini iddia eden yazarlar da mevcuttur (Akgül, 2019:825).

Gilpin (1981) ve Modelski'nin (1978) büyük güçlerin yükseliş ve çöküşlerine ve de nihai büyük savaşlara ilişkin teorik argümanları ise hızla yükselen bir Çin'in er ya da geç gerileyen dominant ABD'yi yakalayıp geride bırakacağını, yükselen Çin ile gerileyen ABD arasında gözlenecek güç geçişinin savaşa dönüşeceğini ve sonucunda ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin dünyanın yeni lideri olacağını öngörmektedir. Diğer yandan güç geçiş araştırma programı ise, yükselen meydan okuyucu güç Çin ile gerileyen hegemon güç ABD arasında barışçıl bir güç geçişinin olası olduğunu ve gerileyen hegemon gücün, yükselen gücün hegemonik liderliğe hızlı bir şekilde kalkışma göstermemesi için yükselen güce karşı güç baskınlık süresini uzatması noktasında çeşitli yollar denenebileceğini ileri sürmektedir (Kim ve Gates, 2015:221).

Bir diğer görüşe göre ise modern Çin, dünya hegemonluğunun peşinde değildir, bir anlamda ekonomik iş birliği noktasında bir semboldür ve bir milyardan fazla Çinlinin geçimlerini sağlayıp sürdürebilmesini garanti altına almak için azimle çalışmaktadır. Bu içsel başarının, insani ilerleme ve küresel gelişim noktasında Çin'e büyük katkılar sağlayacağı öne sürülmekte ve 21. yüzyılda Çin'in 'büyük rönesans' yaşadığı iddia edilmektedir (Kılıptarı, 2013:83-84).

21. yüzyılda araştırmacılar, Çin'in ABD'yi geride bırakarak bir güç geçişinin yaşanacağını öngörmekte, bu geçişin ise barışçıl yolla mı yahut savaş yoluyla mı olacağı sorusuna yanıt aramaktadırlar. Güç Geçiş Kuramı varsayımına göre bu olası geçişin en temel belirleyicisi Çin'in uluslararası statükoya yönelik olarak sergileyeceği tavrı olacaktır. Çin, meydan okuyucu güç statüsüne gelecek kadar güçlendiğinde, uluslararası sistemin düzenleyici ilkelerini değiştirme hususunda Pekin'in bir talebi olmazsa güç geçişi barışçıl şekilde yaşanacaktır. Nevarki günümüzde, ABD liderliğindeki uluslararası statükoya yönelik olarak Çin'in memnuniyetsiz tavrını gözler önünde seren önemli etkenler bulunmaktadır. Bu doğrultuda, uluslararası ve bölgesel sorunlar noktasında Çin ve ABD'nin farklılaşan tutumlarının sürmesi ve Batı dünyasında gelişmekte olan uluslararası kural ve normlara ilişkin Çin'in itirazının devam etmesi halinde savaş olasılığı büyük ölçüde artacaktır (Güneylioğlu, 2015:687).

Çin'in sergilemiş olduğu yükselişin barışçıl bir şekilde gerçekleşme olasılığı, kimi yazarlarca çeşitli çalışmalarla da desteklenmektedir. Nitekim bu perspektif doğrultusunda ekonomisi büyümekte olan Çin, halen gelişmekte olan ülke statüsünde olduğundan, küresel sistemde yaratacağı sarsıntı evvela kendi ekonomisini zarara uğratacaktır. Bu doğrultuda Çinli yetkililerce öne sürülen barışçıl güç geçişinin idealist olmaktan ziyade çok daha realist bir strateji olduğu anlaşılabilir. Diğer yandan, halihazırda birbirlerine rakip olabilecek Çin, ABD, Hindistan, Rusya, Japonya gibi devletlerin kendi önceliklerinin ve iç politik dinamiklerinin de çatışma değil, iş birliği temelli olacağı söylenebilir. Bu noktada, Güç Geçiş Kuramı temelinde, güç denkliliği ön koşuluyla çatışma olasılığının sistemde her daim var olacağı görülmektedir. Dolayısıyla, Heng-Lim'in ifade ettiği gibi Çin, sistemin tatmin düzeyi düşük başat gücüdür (Akgül, 2019:825-826).

Öte yandan Çinli yetkililer ve pek çok teorisyen de Çin'in yükselişinin bir büyük savaş dönüştürmeyeceğini öne sürmektedir. Onların bu noktada temel dayanakları ise Çin istisnacılığı olmuştur. 'Çin'in dışarıya yayılma geleneğine sahip olmadığı, Çin gücü doğasının barışçıl olduğu, Büyük Çin Seddi'nin de sembolize ettiği şekliyle Çin önceliğinin savunma olduğu ve Çin dünya düzeninin iyi huylu olduğu' şeklinde dört bileşene dayanan Çin istisnacılığını Çinliler, politik bir söylem olarak da Çin'in barışçıl yükseliş teorisi şeklinde kullanmaktadırlar. Diğer yandan Çin 21. yüzyılı, ekonomik ve politik büyüklük olarak yalnızca ABD'ye rakip olmak değil eş zamanlı olarak onu geçme dönemi olarak da görmektedir. Çin bu hedefleri gerçekleştirme noktasında mevcut pazar ekonomisinin sahip olduğu dönüşümcü gücü ve istikrarlı otoriter komünist liderliği temel almaktadır (Doğan, 2016:212).

Diğer yandan Çin, ABD'nin güçlü hegemonyası karşısında hegemonluk iddiası sergilemekten de şiddetle uzak durmaktadır. 1978'den bu yana takip etmekte olduğu ekonomi temelli dış politika stratejileri de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Çin'in bir tehdit unsuru olduğunu öne süren uzmanların temel argümanları, Çin'in askeri harcamalarındaki artıştan, ÇKP'nin yönetim şekli ve değerlerinden ve de ofansif realistlerin sıklıkla üzerinde durdukları büyük güçlerin büyük güç gibi davranacakları değerlendirmesinden ileri gelmektedir. Bu argümanlara karşılık olarak Çin'de kendi savunmasını ortaya koymuştur. Literatüre 2003 yılında kazandırılan 'Çin'in Barışçıl Yükselişi' söylemi, tarihsel süreçteki birçok yükselen ve mevcut sisteme meydan okuyan güçlerden farklı olarak, Çin'in, bambaşka bir yol izlediği ve küresel düzene tehdit oluşturmaksızın sisteme entegre olma amacı güttüğü şeklinde yorumlanmaktadır (Alperen ve Günay, 2014:4).

Toparlayacak olursak, ABD'nin, Çin'in uluslararası statükodan memnuniyetsiz durumda olan bir meydan okuyucu güce dönüşebileceği olasılığını göz ardı etmemesi gerektiği görülmektedir. Bu olasılık karşısında ABD'nin alması gereken temel önlem, uluslararası statükodan memnun olan güçlerin oluşturacağı ittifakı güçlendirmek ve genişletmek olmalıdır. Bu doğrultuda, NATO üyelerinin yanı sıra Rusya, Hindistan ve Japonya gibi önemli güçlerin de memnuniyet düzeylerinin artırılması ve bu

devletlerle yakın ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ek olarak, bu üç devletin NATO'ya dahil edilmesi yahut bir başka kurum çatısı altında Batı ittifakına katılmalarının sağlanması da düşünülmelidir. Böylelikle, Çin'in uluslararası düzeni güç kullanarak değiştirme ihtimaline karşı caydırıcılık sağlanmış olabilecektir (Güneylioğlu, 2015:687).

SONUÇ

Güç olgusu, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden günümüze değin bireylerin, insan topluluklarının ve dahi devletlerin varlıklarını sürdürebilme ve daim kılabilmeleri için en elzem unsur olagelmıştır. Gücün varlığı kaçınılmaz olarak güç ilişkilerinin yaşanıyor olduğu sistemi de yaratmıştır. Bu ilişkiler ağında ise güç geçişlerinin yaşanması muhtemel hale gelmiştir. Bu makale, Organski'nin kendisi ile özdeşleşmiş çalışması 'Güç Geçiş Kuramı' çerçevesinden Asya'nın yükselen devi Çin'in küresel sistemdeki çok yönlü yükselişi ve bu yükselişin Çin'i sistemin potansiyel meydan okuyucu gücü haline getirerek hegemon gücü geride bırakıp lider güç konumuna gelebileceğine ilişkin öngörüler ortaya koymaktadır. Zira kuram, sistem içerisindeki büyük güçler arasında mevcut güç kapasitelerinin birbirine yaklaşması durumunda güç geçişlerinin gözlenebileceğini, böylelikle savaş olasılığının artacağını öne sürmektedir. ABD ve Çin arasında yaşanması muhtemel güç geçişinin barışçıl bir şekilde mi yoksa savaş yoluyla mı gerçekleşeceği ise uzmanların yanıt aradığı sorulardan biri olmuştur.

Küresel sistemde belli başlı veriler göz önünde bulundurulduğunda kimi devletlerin keskin bir büyüme hamlesi gerçekleştirdikleri göze çarpmaktadır. Bu noktada Çin, bu tanıma en çok uyan devlet olarak karşımıza çıkar. Zira Organski'nin de vurguladığı üzere ulusal gücün en önemli bileşeni olan nüfus ölçeğini Çin son verilere göre 1.436.962.790 olan nüfusuyla sağlamış olup, 1978'de başlayan büyük dönüşüm ile de 30 yıllık bir süreçte dünyanın dördüncü büyük ekonomisi, günümüzde ise ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir. Bu dönüşüm süreci içerisinde Çin, hem bölgesel hem de küresel düzeyde yürütmüş olduğu ilişkilerini akıllıca yöneterek küresel bir aktör rolünü elde etmiştir. ABD ile birlikte dünyanın iki ekonomisinden biri haline gelen Çin'in bu başarısında hiç şüphesiz istikrarlı hükümetleri, uygulamış olduğu makroekonomik politikaları, doğru stratejik planlamaları gibi unsurlar etkili olmuştur. Hâl böyleyken, Çin hükümeti 21. yüzyıl için iddialı hedefler belirleyerek, sergilemiş olduğu yükselişle paralel bir şekilde kendisine yönelik bir korkunun da oluşmasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki, somut veriler ışığında küresel politik sistem içerisinde net bir büyüme ivmesi yakalamış ülke olarak Çin kendini öne çıkarmıştır. Bu noktada kuramsal boyutta bir analiz yapıldığında ise Batı'nın merkez alınarak uluslararası politik eksenin belirlendiği sistem içerisinde, gözlenen mevcut materyal kapasitenin artışıyla Asya yönünde eksen kaymasının yaşanmakta olduğu yönünde çıkarımlar da yapılabilmektedir.

Güvenlik konusunda da dünyanın en büyük ikinci savunma bütçesine sahip olan ve gittikçe de çok daha sofistike bir güç halini almaya başlayan Çin'in bu yükselişinin muhtemel bir ABD-Çin rekabetini doğuracağına ilişkin öngörüler vardır; fakat diğer yandan ekonomik güç noktasında Çin ordusunun halen ABD'nin gerisinde olduğu da göz önünde bulundurulmuş önemli bir husustur. Öyle ki, küresel askeri harcamalar noktasında bakıldığında Çin'in yapmış olduğu harcamaların ABD'nin yarısı oranında olduğu bilinir; fakat tüm bu eksilere karşın Çin ordusunun askeri kapasitesinde önemli ölçüde atılımlar yapıldığı da görülmektedir. Çin'e ilişkin bir diğer handikap ise ülkenin sahip olduğu önemli kültürel ayrılıklar, ekonomik düzlemde göze çarpan enflasyonist baskı ve bölgesel gelir dağılımında yaşanan eşitsizlikler olarak gösterilir. Tüm bunlara karşın 21. Yüzyılda yeni dönemle birlikte Çin'in ABD'yi geride bırakıp dünya liderliğine soyunacağı, bu sürecinse iki ülke arasında bir güç geçişiyle gerçekleşeceği; ancak bu geçişin barışçıl yolla mı yoksa savaş yoluyla mı ortaya çıkacağı uzmanların tartışma konusu halini almıştır. Öyle görünüyor ki Çin, ABD'yi geride bırakarak dünya liderliği için en

güçlü devlet konumuna gelmeye çok yakındır. Ancak bu noktada ABD'nin atacağı adımlar, Çin'i sistemin memnuniyetsiz aktörü olmaktan çıkarmaya yetecek midir süreç içinde görülecektir.

KAYNAKÇA

- Akçay, N. (2019). Çin Ordusunun Küresel Yükselişi ve Modernizasyon Çabaları. *BİLGESAM- Doğu Asya ve Pasifik*, No.1399.
- Akgül, Ö. (2019). Güç Geçiş Teorisi ve Çoklu Hiyerarşi Modelini Yeniden Düşünmek: Dünya Güç Hiyerarşisindeki Değişimin Teorik Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6(3).
- Aslan, H. K. (2014). Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası, *Akademik Ortadoğu*, 9(1).
- Alperen, Ü., Günay, A. (2014). Ticari Beklentiler Teorisi ve Çin'in Yükselişi: Barışçıl Bir Gelecek?. *International Conference on Eurasian Economies*.
- Aysan, M. N. (2013). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ekonomik Kalkınma Sistemi, *Kalkınmanın Ekonomi Politikası*.
- Başaran, D. (2017). Bir Hegemonya Modeli Olarak Konfüçyen Kapitalizm – Çin Dış Politikasında Konfüçyüsçülük. *ANKASAM*, 21(5), 1-7.
- Chow, D.C.K., McGuire, W., Sheldon, I. (2017). A Legal and Economic Critique of President Trump's China Trade Policies. *University of Pittsburgh Law Review*, Vol. 79. P.207-240.
- Çınar, Y. (2018). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Çatışma Yönetimi Stratejisi Üzerinden Bir Dış Politika Okuması: 1990-2000 Yılları Arasında Çin-Kuzey Kore İlişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 333-341.
- Dağlı, O. (2020). Koronavirüs Salgını ve Çin-Afrika İlişkilerine Olası Etkileri. *AFAM-Afrika Araştırmacıları Derneği*.
- Doğan, F. (2016). Uluslararası İlişkilerde Güç İntikal Teorisi: Britanya, ABD ve Çin. (Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi).
- Güneylioğlu, M. (2015). A.F.K. Organski, Erhan Büyükakıncı (Ed.). *Savaş Kuramları* içinde (660-688). Ankara: Adres.
- Işık, C., Serçeoğlu, N. (2015). İnovasyonel Turizm: Çin Örneği, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl.5, 5(9).
- Kaya, M. (2019). ABD-Çin Ticaret Savaşları ve Türkiye. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(2).
- Kim, W., Gates, S. (2015). Power Transition Theory and the Rise of China. *International Area Studies Review*. Vol. 18(3). 219-226.
- Kılıptari, T. (2013). China's Smart Rise. *Güvenlik Stratejileri*. Yıl.9, Sayı.18.
- Lee, J.W., McKibbin, W.J. (2004). Globalization and Disease: The case of SARS, *Asian Economic Papers* 3(1), 114-131.
- Okur, M. A. (2016). Karmaşa Çağında Organski'yi Hatırlamak: Doğu Avrupa'daki Gerilimlerin Küresel Bağlamı. M, Şahingöz, A, Alp (Ed.), *Hamdullah Suphi ve Gagavuzlar* içinde (139-147). Ankara: Türk Yurdu.
- Özmen, İ., Buluş, A. (2017). Başlangıçtan Devrime Çin'i Anlamak (Mı)? Medeniyet ve Toplum. 1(1).
- Sandıklı, A. (2009). Geleceğin Süper Gücü Çin, *Bilge Strateji*, 1(1).
- Saray, M. O., Gökdemir, L. (2007). Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005), *Journal of Yaşar University*, 2(7), 661-686.
- Şimşek, M. (2006). Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı.26.
- Şener, B. (2017). Güç Geçişleri Teorisi ve Uzun Döngüler Teorisi Çerçevesinde Uluslararası İlişkilerde Hegemonya ve Büyük Güçler: 21. Yüzyıl için Bir Projeksiyon Denemesi. *TURAN-SAM*. 36:456-469.
- Tunç, A., Kızıl, B. (2018). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dönüşümü ve Yerel Yönetimler, *Birey ve Toplum*, 51-72.
- AA (2019). *ABD ile Ticaret Savaşı Çin Ekonomisinde Etkisini Göstermeye Başladı*. 05.05.2020. tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/abd-ile-ticaret-savasi-cin-ekonomisinde-etkisini-gostermeye-basladi/1364881> adresinden alınmıştır.
- AA (2020). *Koronavirüs salgını küresel ekonomiyi tehdit ediyor*. 04.05.2020. tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/koronavirus-salgini-kuresel-ekonomiyi-tehdit-ediyor/1729262> adresinden alınmıştır.
- BBC News Türkçe (2020). *Covid-19: Koronavirüs, Çin ve Dünya Ekonomisini Nasıl Etkileyecek?* 01.05.2020. tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51412099> adresinden alınmıştır.
- Güneylioğlu, M. (2016). *Güç Geçişleri Yaklaşımı*. 04.12.2019 tarihinde <http://www.savasvebaris.com/guc-gecisleri-yaklasimi/> adresinden alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

The concept of power is as old as human history and has a deep-rooted past. Humankind has always been aware of the necessity of having this essential element in order to survive and maintain life. While having power and power itself is quite important, a clear definition of the concept is still lacking. For this reason, the phenomenon of power has not been able to enter into an explicit definition until now. Despite all these uncertainties, the concept has always been an element of international politics. In the international system, the structure of all political actions is based on power, and the actions gain space in this direction. Power in this direction can be defined as all of the potential elements that any state in the international system has to protect and sustain its national interests. These mentioned factors can be both material and moral elements. The determining factors of power in terms of a state can be counted as the population, geography and culture of the state.

When power is considered and handled in terms of the existing capacities of states, a hierarchical structuring will have emerged within the international system. In this hierarchy, a change and positive development will be seen from the bottom to top in terms of the current capacities of the states. In this hierarchy, states will be positioned according to their current power. States that have the least control over resources in the system are at the bottom of the hierarchy and these states are called 'small powers'. There are 'medium power' being just above the small powers in the pyramid. The middle powers have a certain amount of power, but this power is not yet sufficient. In the hierarchical system, there are great powers above the middle powers. In today's world, states such as China, Russia and Germany can be shown as great powers. When the great powers are considered to the extent of their power, these states are seen to be very strong and it is known that they benefit greatly from the international system and order. In the hierarchical system, there are the dominant power of the system just above the great powers. The dominant power is the founder of the international order and this is the only sovereign nation that has control over the order it has established. At the same time, the dominant power is the country that benefits most from the international order. The management and control of the system is in the hands of the dominant power; However, the dominant power may choose to cooperate with some of the great powers in order to manage the international order smoothly. Any of the great powers approaching the dominant power economically will be a sign that a problematic process will be entered in the international system. Conflict situations may arise if the rising power in this direction is not satisfied with its position in the system established by the dominant power. The power with the highest satisfaction level in the hierarchy is the dominant power. This level of satisfaction within the system will also determine the international alliances to be established. In this direction, it is known that alliances to be established among powers that are satisfied with the current status quo are and will be long-lasting. In this sense, defense-based alliances appear to be the most stable alliances. The main and important factors that increase the possibility of conflict in the international system are the parity and overtaking. If one of the great powers reaches 80% of the dominant power's current capacity, parity will occur. Thus, great power will arise as a challenging power. In this case, the probability of a war will increase. This status of equivalence ends when the challenging power exceeds the power of the dominant state by 20%. Overtaking is expressed as the point where the challenging power exceeds the dominant power in the growth line. In such a case, the probability of war will be greatly increased.

When we look at China, which is the main starting point of the study and defined as the great state of the international system, it is seen that the country took off economically with the 1978 Chinese reform. It is known that with the joining of China to the World Trade Organization in 2001, this progress and development process further strengthened the country's position in the international system. However, China is aware that, besides the economic rise it is experiencing, it is not yet in the position it desires in military terms. For this reason, Chinese foreign policy has been based on preserving the status quo rather than being revisionist until it owns a sufficient power, and the principle of 'living together in peace' is based. China is the second largest economy in the world. It has established a commercial network with almost every country in the world. However, while China achieved such a growth rate, the crises it faced affected its growth process. As a result of the Trade Wars with the USA, a significant decline was experienced in its exports and imports. Accordingly, as the tax cuts were lifted, a decline was experienced in automobile sales. The decline in the stock market also caused a decline in the economy. On the other hand, epidemics in the country have also negatively affected the Chinese economy. First of all, SARS caused a decline in Chinese GDP in 2003. Covid-19, which appeared in December 2019, had a similar effect. The

fact that life has come to a standstill in the states corresponding to 70% of the Chinese GDP put the country's economy in a deadlock. Malfunctions have been experienced in all production and sales processes in the country due to the virus and its effects are still continuing.

When we look at the effects of the hegemonic rise of China on the dominant power of the system, the USA, some experts predict that China will leave the USA behind and experience a power transition in the system. However, the question of whether this power transition will take place peacefully or through war is confusing. Some authors assert that China's rise will not turn into a major war due to Chinese exceptionalism. Regardless of this, The USA shouldn't ignore this rise of China and its dissatisfaction with the system.

Eyyûbî ve Memlûklü Dönemi Mısır'ında Fukahâ-Siyâsî Otorite İlişkisi

Fatiha BOZBAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, İslam Hukuku, Konya, Türkiye.
fatiha.bozbas@selcuk.edu.tr

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 23.06.2020 Kabul: 09.11.2020 Yayın: 27.12.2020 Anahtar Kelimeler: Fukahâ, Siyâsî otorite, Eyyübîler, Memlûkler	Târihî süreç içerisinde İslâm coğrafyasında bulunan fıkıh havzalarının veya bu havzalarda yer alan İslâm ülkelerinin fıkıh tarihi müstakil bir şekilde ele alındığında, fıkıhın gerek bir ilim ve mezhepsel olarak gelişimi, gerekse de kazâ müessesesi bağlamında söz konusu bölgenin belli tarihî dönemlerinde mevcut olan siyâsî otoritenin varlığından teessür etmiş olduğu veya siyâsî otoriteye tesir ettiği görülmektedir. Fıkıhın siyasetle olan bağlantısı şüphesiz, fıkıhın bir ilim olarak gelişimini sağlayan ve kazâ müessesesi çerçevesinde tatbik edilme selâhiyetini elinde tutan belli bir coğrafya dilimindeki fukahâ ile siyâsî otorite arasındaki arasında da belli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim mevzu Mısır özelinde, ülkenin fethinden günümüze kadarki fıkıh tarihini kapsayan on dört asırlık uzun zaman dilimi çerçevesinde değerlendirildiğinde; İslamlaştığı ilk yüzyıllardan istikbale gidildikçe, Mısırlı fukahâ ile belli yüzyıl aralıklarıyla tağayyur eden siyâsî otoriteler arasında sıkı bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Bu çalışma, Mısırlı sünnî fukahânın siyâsîlerle ilişkisinin keyfiyetini ele alarak, bu ilişkinin ilk kez açık bir şekilde yoğunluk kazandığı Eyyübîler ve akabindeki Memlûkler dönemi çerçevesinde tesir-teessür bağlamında nasıl bir seyre sahip olduğunu târihî veriler ışığında ortaya koymayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

The Relationship Between Fuqaha (Islamic Jurisprudence) and the Political Authority in Egypt under Ayyubids and Mamluks Period

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 23.06.2020 Accepted: 09.11.2020 Published: 27.12.2020 Keywords: Fuqaha, Political authorities, Ayyubids, Mamluks	In the historical process, when the history of fiqh basins in the Islamic geography and the fiqh history of Islamic countries in these basins were considered separately, it is conferred that the development of fiqh both as a science and a sect has affected the political authority and has been affected as well as by the existence of the political authority in a certain historical period of the region in question. The connection of fiqh with politics undoubtedly reveals the existence of a certain relationship between the fuqahâ in a certain geography and the political authority, which enables the development of fiqh as a science and has the authority to be applied within the framework of the judiciary institution. As a matter of fact, when the issue is evaluated within the framework of a long period of fourteen centuries covering the history of fiqh from the conquest of the country to the present in Egypt; as it is examined from the first centuries of Islamization up today, the existence of a close relationship between the Egyptian fuqahâ and the political authorities and the interaction between them over the centuries draws attention. This study aims to reveal the evolution of the relationship between Fuqaha and the Political authorities in consideration of historical data under Ayyubids and Mamluks Period in which the relationship intensified, especially the state of the relationship between the Sunnite Fuqaha and the Political Authority in Egypt.

Atıf/Citation: Bozbaş, F. (2020). Eyyûbî ve Memlûklü Dönemi Mısır'ında Fukahâ-Siyâsî Otorite İlişkisi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 95-113.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Târihî süreç içerisinde İslâm coğrafyasında bulunan fıkıh havzalarının veya bu havzalarda yer alan İslâm ülkelerinin fıkıh tarihi müstakil bir şekilde ele alındığında, fıkıhın gerek bir ilim ve mezhepsel olarak gelişimi, gerekse de kazâ müessesesi bağlamında söz konusu bölgenin belli tarihî dönemlerinde mevcut olan siyâsî otoritenin varlığından teessür etmiş olduğu veya siyâsî otoriteye tesir ettiği görülmektedir. Fıkıhın siyasetle olan bağlantısı şüphesiz, fıkıhın bir ilim olarak gelişimini sağlayan ve kazâ müessesesi çerçevesinde tatbik edilme selâhiyetini elinde tutan belli bir coğrafya dilimindeki fukahâ ile siyâsî otorite arasındaki arasında da belli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim mevzu Mısır özelinde, ülkenin fethinden günümüze kadarki fıkıh tarihini kapsayan on dört asırlık uzun zaman dilimi çerçevesinde değerlendirildiğinde; İslamlaştığı ilk yüzyıllardan istikbale gidildikçe, Mısırlı fukahâ ile belli yüzyıl aralıklarıyla tağayyur eden siyâsî otoriteler arasında sıkı bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır.

Mısır'da fıkıh mezheplerinin teşekkül edip istikrara kavuştuğu merhaleye tekabül eden Abbâsîler, Tolunoğulları ve İhşidîlerin siyâsî nüfûz sürecinde¹ başlayan fukahâ-siyâsîler ilişkisi, ülkede ilk kez (sünnî çerçevede olmasa da) bir fıkıh mezhebinin resmî düzeye eriştiği Fâtımîler döneminde çok bâriz şekilde ortaya çıkmıştır. Hem fıkıh hem de politika alanında etkili olan bu ilişki, geçen takrîben 4,5 asrın ardından ilk kez bir sünnî fıkıh mezhebinin resmî mezhep olarak kabul edildiği dönem olan Eyyûbîlerle birlikte sünnî fukahâ-siyâsîler ilişkisi olarak yerini almış ve zaman geçtikçe etkileme-etkilenme bağlamında bu ilişkinin kesâfeti artmıştır.

Târihî süreçte bu ilişkinin niteliğine bakıldığında; bazen siyâsîlerin fukahâyı belli mevzulardaki görüşlerini kabule icbâr etmeleri, fukahânın mânevî nüfûzunu, iktidarlarının ve verdikleri birtakım kararların meşrûyetlerini sağlama noktasında vesile edinmeleriyle menfî bir görünüm arzederken; bazen de devlet işlerinin şer'î bir temele dayanarak yürütülmesi noktasında gösterilen hassasiyetin bir tezahürü olarak oldukça müsbet bir seyir izlemiştir.

Biz de bu çalışmamızda Mısır'da fukahâ ile siyâsîler arasındaki ilişkinin keyfiyetini Eyyûbî ve Memlûkler dönemiyle tahdid etmek suretiyle ortaya koymaya çalıştık. Bu noktada Eyyûbîler dönemi, Mısır'daki bir sünnî fıkıh mezhebinin ilk kez resmî boyuta intikal etmesinin ardından sünnî fukahâ ile siyâsîler arasındaki irtibat ve ilişkinin önemli ölçüde yoğunlaştığı ilk dönem olarak dikkatimizi celbetmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Eyyûbîler döneminin ardından Memlûkler dönemi de mevzu çerçevesinde Mısır'da paralel doğrultuda bir seyre sahip olması sebebiyle çalışma konumuzun muhtevasına dahil edilmiştir.

Eyyûbîlere Kadar Mısır'da Fukahâ ile Siyâsîler Arasındaki İlişkinin Keyfiyeti

Fukahâ ile siyâsîler arasındaki ilişki, Mısır'ın İslamlaşmasının ardından fıkıhın kazâ müessesesi çerçevesinde fukahâ elinde tatbik edilmeye başlandığı Abbasîler döneminden itibaren kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu bağlamda mevzuya dair ilk dönemlere ilişkin zikre değer en önemli husus; mihne olaylarının fukahâyı olan yansımadır. Bilindiği üzere; Emevîlerin son döneminde zuhur eden Mu'tezile mezhebi, Emevîler tarafından muâraza veya destek kabilinden bir tepkiyle karşılaşmazken, Abbâsîler döneminde halife Me'mûn'dan itibaren (ö. 212/827) büyük bir destek bulmuştur. Me'mûn, Mu'tezilîlerle sıkı ilişkiler kurarak onları kendisine yaklaştırmış, devlet erkânını Mu'tezilîlerden seçmiş ve ulemâ ile Mutezilîlerin görüş birliğine varmaları için aralarında münâzaralar tertip etmiştir. Gerek hadisçiler ve gerekse fukahâ tarafından büyük bir tepki gösterilen Mu'tezile'nin prensipleri arasında yer alan halku'l-Kur'ân meselesine ilişkin Mutezilî yorum, bu dönemde ulemâyâ zorla kabul ettirilmeye çalışılırken (Ebû Zehre, ts., s. 125-126) Me'mûn, hilâfete bağlı yerlerde toplumun konuyla ilgili

1 Fıkıh mezheplerinin Mısır'da teşekkül edip yerleşmesiyle ilgili târihî süreç için bkz. Bozbaş, 2019, s. 79-196.

sorgulanması yönünde tâlimat göndermiştir (Kindî, 1908, s. 445). Me'mun'un vefâtını (218/833) takiben halife Mu'tasım ve Vâsik-Billâh dönemlerini kapsayan süreçte halku'l-Kur'an meselesi üzerinde uzun münâkaşalar, cedel ve muaraza söz konusu olması sebebiyle toplum ve ulemâya yönelik bu icbar daha da şiddetlenmiştir. Bu dönemde "mihne" kelimesi, ulemânın halku'l-Kur'an meselesiyle ilgili sorguya çekilmesi ve gerekirse cezalandırılmasını ifade eder hale gelmiştir. Özellikle söz konusu süreçte hilâfetin merkezi olan Irak, çok sayıda katl, işkence ve baskıya maruz kalmıştır (Kâşif, 1988, s. 106).

Mevzunun tesiri açısından Mısır'ın ahvâline bakıldığında ise; Me'mûn ile Mu'tasım'ın hilâfetleri döneminde şiddetli bir baskının söz konusu olmaması hasebiyle toplumda ilgili meseleye karşı büyük bir muârazanın söz konusu olmadığı (Kindî, 1908, s. 451), bazı müelliflerin ifadesine göre muhtemelen takiyye yapıldığı gözlenirken Vâsik Billâh'ın hilâfeti döneminde durum değişmiştir. (Kâşif, 1988, s. 106) Halife Vâsik, dönemin kadısı İbn Ebî Leys'e² gönderdiği tâlimatla toplumun mevzuyla ilgili sorgulanmasını talep etmiştir. İbn Ebî Leys'in; fakih, muhaddis, müezzin ya da öğretmen, ülkedeki herkesi konuyla ilgili sorgulaması ise toplum nazarında büyük bir tepkiye sebep olmuştur. İbn Ebî Leys, camiilere "Mahlûk olan Kur'an'ın rabbinden başka ilah yoktur" yazılmasını emrettiği gibi, içlerinde Şâfiîlerin önde gelen fakihî Büveytî (ö. 231/846)³ ile hadis hafızı ve fakih olarak tanınan Nuaym b. Hâmmad'ın (ö. 228/843) da mevcut olduğu, Kur'an'ın mahlûk olmadığı beyanında bulunan pek çok kişi hapse atılırken, birçok fukahâ da muhtelif ülkelere kaçmıştır (Kindî, 1908, s. 447, 451, 453).

Bu noktada İbn Ebî Leys ve çevresindeki kişilerin, sahip oldukları yetkiyi mensup oldukları fıkıh mezhebinin lehine kullanarak Mısır'ın hâkim fikhî eğilimini değiştirme çabası içinde olduklarını da ifade etmek gerekir. Zira mihnenin tatbik edildiği özellikle Şâfiî ve Mâlikî müntesipleri türlü baskılara mârûz kalmışlar, Kur'an'ın mahlûk olmadığını ifade eden Şâfiî ve Mâlikî âlimlerin camiilerdeki fikhî tedrisât faaliyetleri yasaklanmıştır (Kindî, 1908, s. 450).

Mısır'da fıkıh mezheplerinin tanınıp belli bir ölçüde istikrara kavuştuğu Tolunoğulları ve İhşidîler dönemlerinde fukahâ ile siyâsîler arasındaki ilişkinin keyfiyetini belirleyen en önemli etken, ülkedeki valilerin mezhebî meyilleri olmuştur. Şâfiî kadı İsmâil b. Abdilvâhid el-Makdîsî'nin, İhşidî valisi Ebû Mansûr Tekin ile konuşarak sahibü's-şurta vasıtasıyla Amr b. el-Âs Camii'nde ders halkası bulunan Mâlikîlerle Hanefîlerin tard edilmesi (Kindî, 1908, s. 544), İhşidîlerin Şâfiîlere iltifat göstermemeleri ve Şâfiî fakihî İbnü'l-Haddad gibi dönemin önemli fukahâsına husûmet beslemelerinden cür'et alan Mâlikî kadısı Hâris b. Miskîn'in,⁴ Hanefî ve Şâfiîlerin camiiden çıkarılarak ders halkalarının dağıtılmasını

2 Tam adı Muhammed b. Ebî Leys el-Huarezmi'dir. Hanefî mezhebinin fakihlerinden olan İbn Ebî Leys, h. 205'te Mısır'a gelmiş ve h. 226' da halife Mu'tasım Billâh tarafından Mısır valiliğine atanmış, h. 235'te azledilmiştir. (Kindî, 1908, s. 449; Süyûtî, 1967, 2:144).

3 Asıl adı Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yahyâ el-Misrî olup, Mısır'ın Saîd bölgesindeki Büveyt köyüne nispetle anılmaktadır. İmâm Şâfiî Mısır'a gelinceye kadar Mâlikî mezhebinin görüşlerini benimseyen Büveytî, Şâfiî'nin Mısır'a gelişiyle birlikte onun talebeliğini yapmış ve hocasının vefatına kadar yanından hiç ayrılmayarak mezhebin Mısır'daki en gözde talebesi haline gelmiştir. Vefatının ardından İmâm Şâfiî'nin ders halkasının başına geçen Büveytî'nin, Şâfiî mezhebinin Mısır'daki riyâsetini üstlenmesinin ardından hocası İmâm Şâfiî'nin halîfesi olarak Amr b. el-Âs Camii'ndeki fıkıh halkalarıyla mezhebin ülkede yayılması hususundaki çabaları Halku'l-Kur'an meselesindeki görüşünden dolayı muâheze edilene kadar devam etmiştir. Buna göre; Büveytî'ye hased eden dönemin Mutezilî kadısı İbn Ebî Leys'in ihbarıyla Büveytî, Kur'an'ın mahlûk olmadığına yönelik görüşünden dolayı Bağdat'a getirilerek hapsedilmiş (227/841) ve oldukça sıkıntılı geçen hapis hayatı sırasında vefât etmiştir (231/846). Büveytî'ye kaynakların çoğunda İmâm Şâfiî'nin görüşlerinin ihtisarı mahiyetinde, mezhep içinde türünün ilk örneği olan *Muhtasaru's-sağîr* ve *Muhtasaru'l-kebir* ile *Kitâbü'l-Ferâiz* isimli bir eserler nisbet edilmekteyse de bazı müelliflerin görüşüne göre *Muhtasaru's-sağîr* İmâm Şâfiî'ye aittir. (İbn Abdülber, 1997, s. 169; Şirâzî, ts., s. 98; Sem'ânî, 1980, 1:416; İbnü's-Salâh, 1992, 1:683; Zehebî, 1996, 12:58-59; Sübkî, ts., 2:162-163; İsnævî, 1987, 1:22-23; Bağdatlı İsmâil Paşa, 1951, 2:549; Ömer Rızâ Kehhâle, 1993, 4:188; Ganâim, 1998, s. 161; Bozbaş, 2019, s. 135-138.)

4 İmâm Mâlik ve Leys b. Sa'd ile bizzat görüşmüş olan Hâris b. Miskîn, fikhî tedrisatını özellikle İbnü'l-Kâsım, İbn Vehb ile Eşheb ile tamamlamış, üç hocasının ittifak ettiği görüşlere dâir bir eser kaleme almıştır. Kaynaklarda Mısır'ın fakihî ve müftüsü olduğu zikredilen Hâris b. Miskîn, 237'de dönemin halîfesi Mütevekkil tarafından Mısır'ın kadılığına tayin edilmiş olmakla birlikte vazifeden imtina etmiş, ancak Mâlikîlerin şiddetli ısrarı üzerine kadılık görevinin kabul etmek zorunda kalmıştır. Aşırı mezhebî taassubiyete sahip olmasıyla tanınmıştır. (Kâdî İyâz, 1998, 4:26-36; Kindî, 1908, s. 468-472).

emretmiş olması (Kindî, 1908, s. 469) siyâsîlerin mezhebî meylinin fukahâya olan yansımaları göstermektedir.

Mısır'da siyâsîlerin mezhebî meylinin fukahâya yönelik bakış açısını en açık şekilde ilk kez şekillendirdiği ve ilk kez bir fıkıh mezhebinin resmî düzeye eriştiği Fatımîler döneminde, siyâsî otorite ülkenin resmî mezhebi olan İsmâîlî fıkıh sisteminin tanınması ve yerleşmesi amacıyla ülkedeki en kıdemli rütbe sahibi olarak Şîî kadı ve dâîlerin her türlü ilmî faaliyetlerini desteklemişler, fukahâ ve diğer ulemânın davet edildiği münazara meclislerine büyük önem atfetmişlerdir. Vezir İbn Killis gibi İsmâîlî fıkıhına vakıf olmuş önemli bazı devlet erkanının fikhî faaliyetlerde bulunması, Şîîliğin yayılmasında devletin bütün kademedeki görevlileriyle toplu bir çabanın verildiği imajını verirken (Bozbaş, 2019, s. 210-212), Mısır'da ilk kez bir kâdılkudatın, Hasan b. Ali el-Bâzûrî'nin vezirliğe tayini (Süyûtî, 1967, 2:148) fukahânın devlet kademesindeki etkinliğini göstermektedir.

Eyyûbîler Döneminde (567/1171-648/1250) Mısır'da Fukahâ-Siyâsîler İlişkisi

Mısır'daki sünî fukahânın siyâsî otorite ile olan ilişkisinin resmî bir boyuta taşınması, ilk kez Eyyûbîlerin Mısır'a siyâsî hâkimiyet süreciyle gerçekleşmiştir. Mısır'da bir fıkıh ekolünün (İsmâîliyye) resmî mezhep olarak benimsenmesi her ne kadar ilk kez Eyyûbîlerden önce Fâtımîler döneminde gerçekleşmiş olsa da, sünî fıkıh mezhepleri için bu süreç ülkede ilk kez Eyyûbîlerle birlikte başlamıştır.

Mısır'da sünî İslâm düşüncesi ve kültürünün yeniden ihyâsının gerçekleştiği Eyyûbîler döneminde; gerek kuruluş ve gerekse sonraki aşamalarında devletin siyâsî noktadaki başarısının altında yatan belki en önemli etmen; devletin siyâsî, askerî, idârî, dinî ve kazâî alanlardaki işleri kolaylaştırma hususunda güven duyulan kimseleri vazifelendirmiş olmasıdır. Pek çok alanda kendilerine itimat edilen kesim olan bu dönemin fukahâsı, toplumun seçkin sınıfı olarak fikir önderleri kabul edilmiş ve devlet ricâli nezdinde daima özel bir öneme sahip olmuştur. Otorite ile ulemâ arasındaki sıkı bağ, içteki ve dıştaki tehlikeler ve krizlerle başa çıkmada devletin kuvvet kaynağı olmuştur.

Sahip oldukları geniş misyon sebebiyle Eyyûbîler dönemi fukahâsı, ilmî kişiliklerinin yanı sıra ülkede pek çok vazife yüklenmişlerdir. Bu bağlamda; başta müderrislik olmak üzere kadılık, dîvan kâtipliği, muhtesip, hatîblik, savaş meydanlarına iştirak etme ve elçilik gibi ilmî, siyâsî pek çok görev üstlenmişlerdir. Dönemin emîrleri ve devlet yöneticilerinin meşveret yaptığı kişiler olarak fukahâ; görüşleri, ilmî faaliyetleri ile siyâsî ve ictimâî istikrarın sağlanmasında müessir bir mevkiide bulunmuşlardır (Guraybe, 1995, s. 21).

Daha Eyyûbîler Devleti Mısır'da resmî bağlamda teşekkül etmeden önce, Esedüddîn Şirkûh, haçlılara karşı Fâtımîlere destek vermek amacıyla Suriye'den Mısır'a geldiği sırada Şâfiî fakih İsmâ el-Hekkârî'yi (ö. 585/1189) beraberinde getirmiş (Sübkî, ts., 7:255), ulemâ ve mutasavvıflara karşı muhabbetiyle tanınan Necmeddîn Eyyûbî'ye ise Mısır'a gelirken İbnü's-Sâbûnî eşlik etmiştir (Zehebî, 1996, 21:164).

Babası Necmeddîn Eyyûbî'nin izinden giderek fukahâya büyük ehemmiyet veren Selâhaddîn Eyyûbî de, Mısır'da henüz Fâtımî halifesine bağlı vezir iken fukahâya büyük roller yüklemeye başlamıştır. Bu doğrultuda vezirlik görevini devraldığı ilk işlerinden biri olarak ülkenin kazâî sisteminde değişiklik yapmış ve Şâfiî fakih İsmâ el-Hekkârî'yi kadı tayin etmiştir. Selâhaddîn'in vezirliğe tayininde müessir en önemli isim olan İsmâ el-Hekkârî, Selâhaddîn'e muhâlif devlet ricâlini itaat etmeleri noktasında kilit bir rol oynamıştır (İbn Vâsıl, 1957, 1:169; Sübkî, ts.,7:255). Hanbelî fukahâdan İbn Nuceyye de (ö. 599/1203), Haçlılar ve Şam'daki Haşşâşî İsmâîlîler ile iş birliği yaparak Eyyûbî Devleti'nin yok edilmesi ve Fâtımî Devleti'nin yeniden kurulmasına yönelik komplolar hazırlayan Ammâra el-Yemenî (ö. 569/1174) ile yandaşlarının planlarını ortaya çıkararak devleti bu komplodan

haberdar eden kişi olarak Eyyübîlerin iltifatını ve desteğini elde etmiştir (İbn Receb, 2005, s. 532-534; İbn Vâsıl, 1957, 1:542-534; Guraybe, 1995, s. 21).

Devlet işlerinde kolaylık sağlaması bir yana, hususen Selahaddîn Eyyübî'nin fukahâya gösterdiği yakınlık ve ehemmiyet, onun mütediyyin bir kişiliğe sahip oluşu ve özellikle Şâfiî fihhına önem vermesinden kaynaklanmış olması muhtemeldir. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) *et-Tenbîh*'ini ezberleyen Selahaddîn, fukahâya hoşgörülü ve cömertçe muâmelede bulunmuş, pek çok hediye ve hibelerin yanı sıra fukahâya tahsis ettiği iktâ'lar ve yüksek meblağlı maaşlarla onları taltif etmiştir (Guraybe, 1995, s. 21, 22) Özellikle kendisini destekleyen İsâ el-Hekkârî (Etrûşî, 2007, s. 72; Makrîzî, 1997, 1:209, Sübkî, ts.,7:256) ile Zeynüddîn b. Nuceyye'ye (Guraybe, 1995, s. 22; İbn Vâsıl, 1957, 1:245) yönelik bağışladığı iktâ'lar ve hediyeler, kaynaklarda sıkça zikredilenler arasındadır.

Devlet erkânının ekonomik yardımları hibelerle sınırlı kalmamış, söz gelimi; İbn Nuceyye'nin borcundan dolayı zor günler geçirdiğini duyan sultan el-Aziz Osmân b. Selâhaddîn, ona dört bin dînardan fazla para yardımında bulunmuştur (İbn Receb, 2005, 2:536) Fukahâya verdiği değer bir tezahürü olarak fukahâ ile daima samimi ilişki kuran Selahaddîn, Şâfiî fihhına olan vukûfiyetinin de etkisiyle fikhî meseleleri münâkaşa etmek için fukahâyı meclisine davet etmiş ve onların vaaz meclislerine iştirak etmeye özellikle önem vermiştir. (Guraybe, 1995, s. 22-23; Zehebî, 1996, 21:17)

Eyyübîler içte ve dışta bizzat harbederek düşmanlarıyla mücâdelede bulunurken; dönemin fukahâsı da kazâ meclislerinde, medreselerde, camii ile tekkelerde kalemleriyle ve vaazlarıyla devlete destek olmuşlardır. Fâtımî devletinin ülkede tohumunu saçtığı Şîî düşünceye dâir ne varsa kökünün kazılmasında ve cihad asrı olarak kabul edilen bu dönemde halkın vicdanındaki cihad ruhunun yüceltilerek dıştaki en büyük tehlike olan haçlılara karşı güçlü bir askerî ve toplumsal birlik oluşturulması ve arzu edilen mücedelenin kazanılmasında büyük bir rol icrâ etmişlerdir (Bozbaş, 2019, s. 309; Guraybe, 1995, s. 21, 22).

Eyyübîlerin fukahâya duydukları güvenin neticesi olacak ki, bu dönemde fukahâ, Abbâsî halifesi ve diğer ülkelerin sultanlarına elçi olarak gönderilmiştir. Dönemin fukahâsından Sadruddîn el-Hamevî,⁵ İzz b. Abdisselâm⁶ ve Yûnus b. Bedrân⁷ İsâ el-Hekkârî gibi meşhur isimlerin diplomatik elçi olarak gönderildiğine dâir rivâyetler⁸ bunu desteklemektedir.

5 Asıl adı Sadruddîn Ebû'l-Hasen Muhammed b. İmâdüddîn Ömer b. Ali b. Muhammed Hammuveyh b. Muhammed el-Cüveynî es-Sûfî'dir. Nişabur civarındaki Cüveyne'de doğan Sadruddîn el-Hamevî, babası Şeyhü's-şüyüh İmadüddîn Ömer b. Ali (ö. 577/1181) ile Ebî Tâlib el-İsfahânî'ni den fikh dersleri almış, babasıyla Şam'a geldiğinde burada da Kutbuddîn Ebû'l-Meâlî en-Nisâbüri'den (ö. 578/1183) fikh tahsilinde bulunmuştur. Babası vefât ettiğinde Selâhaddîn Eyyübî onun Bağdat'a dönmesine izin vermeyerek Şam'da babasının yerine kendisini Şeyhü's-şüyüh olarak atamış ve Kutbuddîn Ebû'l-meâlî en-Nisâbüri'nin kızıyla evlendirmiştir. Eşinin vefâtı üzerine kadı İbn Ebî Asrûn'un (ö. 585/1189) kızıyla evlenmiş ve ailesiyle birlikte Kahire'ye gitmiştir. Kahire'deki muhtelif medreselerde fikh tedrisatı ve fetvâ işleriyle meşgul olmuş, Sâidü's-süedâ Tekke'sinin şeyhlik makâmını üstlenmiştir. İlmî kişiliğinin yanı sıra pek çok kez elçilik gibi siyâsî görevleri de üstlenen Sadruddîn Hamevî, son elçilik görevi için 617/1220 yılında Kahire'den Bağdat'a gittiğinde Musul'da vefât etmiştir. (Makrîzî, 1991, 6:420-422; Münzirî, 1984, 3:16; Sübkî, ts., 8:97).

6 Asıl adı Ebû Muhammed İzzüddîn Abdilazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım b. el-Hasen es-Sülemî ed-Dimeşkî'dir. Dimaşk'ta doğan İbn Abdüsselâm, fikhî liyakatini elde ettikten sonra Dimaşk'ta fikh dersleriyle iştigâl etmesinin yanı sıra hatiplik ve imamlık görevini üstlenmiştir. Belli birtakım sebeplerden ötürü hatiplik görevinden azledilerek hapsedilmiş, sonra da serbest bırakılmıştır. Bu esnada İbnü'l-Hâcib ile birlikte gittiği Kerek'de ikâmet etmesi teklifini "Burası benim ilmime dardır." ifadesiyle reddederek takriben h. 639 yılında Mısır'a giden İzzüddîn b. Abdisselâm, Kahire'de sultan el-Melikü's-Sâlih Necmüddîn Eyyüb tarafından büyük bir ikrama nâil olmuştur. Önce Sâlihîyye Medresesi'nde müderrislik, daha sonraları Amr b. el-Âs Camii'nde hatiplik ve Sâid bölgesinde kadılık görevi gibi ilmî ve siyâsî birçok kademedede görevlendirilmiştir. 660/1262 yılında Kahire'de vefât ederek Karâfe Mezarlığı'na defnedilen İbn Abdüsselâm'ın fikh ilmine dâir *el-Kavâidü'l-kübrâ*, *el-Kavâidü's-suğrâ*, *el-İmâm fi edilleti'l-ahkâm*, *Fetâva'l-Mevsiliyye*, *el-Gâye fi'h-tisâri'n-Nihâye*, gibi eserleri mevcuttur. (Bozbaş, 2019, s. 291-294; Ebû Şâme, 2005, s. 216; İbn İmâd el-Hanbelî, 1986, 7: 523-524; İbn Kâdi Şühbe, 1978, 2:138-140; İsnævî, 1987, 2:84-85; Süyûtî, 1967, I, 315; Yâfî, 1997, 4:118-119; Zuhaylî, 1992, s. 141-146).

7 Tam adı el-Cemâlüddîn Yûnus b. Bedrân Feyrûz'dur. İmâm Şâfiî'nin *Ümm* isimli eserini ihtisâr etmiş, ferâiz üzerine te'lifte bulunmuştur. Dimaşk'a giderek fikhî tedrisat faaliyetlerine devam etmiş ve kadılık yapmıştır. (Süyûtî, 1967, 1:411).

8 Ebû Şâme, 2005, s. 148; Guraybe, 1995, s. 23; İbn Vâsıl, 1957, 3:257; Makrîzî, 1991, 6:422; Sübkî, ts., 8:97, 210-211

Eyyübî sultanlarıyla meşverette bulunmak suretiyle pek çok mevzuda onlara rehberlik yapmaları fukahânın, siyâsîlerin güvenini elde ettiklerini gösteren bir başka delil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kişilerin başında gelen isimlerden İsa el-Hekkârî, Selâhaddîn'e pek çok meselede görüş beyanında bulunmuş,⁹ ayrıca İbn Abdüsselâm, Moğol saldırısına karşı kendisiyle yapılan istişârede sultanı ve Mısır halkını cesaretlendirerek savaşın kazanılmasına vesile olmuştur.¹⁰ Eyyübî dönemi fukahâsı içerisinde ilmî faaliyetlerinin yanı sıra dönemin savaşlarına bizzat iştirak edenler de olmuştur. Söz gelimi meşhûr Şâfî fakih İbn Şâs (ö. 616/1219),¹¹ cihat amacıyla vazifeli olduğu medresenin müderrisliğinden ayrılarak beşinci haçlı savaşında bilfiil bulunmak için Dimyat'a gitmiş ve orada şehit olmuştur.¹²

Devlet ricâli üzerindeki büyük ehemmiyeti sebebiyledir ki, bu dönemin fukahâsının devlet ricâlinin onaylamadıkları tasarruflarına karşı açıkça ve hiçbir baskı altında kalmaksızın tepkilerini ortaya koyduklarını görmekteyiz. Dönemin meşhûr Şâfî fakih Hubûşânî (ö. 587/1191)¹³ ile ilgili rivâyet edilen şu hadise, fukahânın sultanlar üzerindeki tesirini ve gerektiğinde onlara korkusuzca nasıl muhâlefette bulduklarını göstermektedir: Selâhaddîn Eyyübî, Fransızlarla yapılacak savaşa çıkacağı sırada, Hubûşânî kendisini uğurlamaya gelmiş ve bu esnada kendisinden, halktan alınan vergilerin indirilmesi için tâlimat vermesini istemiştir. Selâhaddîn Eyyübî dediğini yapmayınca Hubûşânî, "Allah yardımcın olmasın" şeklinde beddua etmiştir. Saygıdan bu duruma sessiz kalan Selâhaddîn, savaşta başarısız olunca bunun sebebinin Hubûşânî'nin bedduası olduğuna inanmış ve döndüğünde Hubûşânî'den af dileyerek elini öpmüştür (Sübkî, ts., 7:16). Başka bir hâdisenin zikredildiği rivâyete göre ise; Selâhaddîn Eyyübî'nin yeğeni Takıyyüddîn Ömer'in birahanelerinin olduğunu öğrenen Hubûşânî, içinde Ömer'in birahanesinin olduğunu yazdığı bir kağıdı Selâhaddîn Eyyübî'ye göndermiştir. Selâhaddîn de bu yazıyı Ömer'e göndererek Hubûşânî'ye gücünün yetmeyeceğini ve onu memnun etmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Takıyyüddîn birlikte geldiği Hubûşânî'nin kapısında beklerken, koruması içeriye girerek Hubûşânî'ye; "Takıyyüddîn sana selam söylüyor." deyince Hubûşânî "Takıyyüddîn değil, belki Şakıyyüddîn'dir, Allah'ın selamı üzerine olmasın." şeklinde cevap vermiştir. Koruma sözüne devam ederek "Takıyyüddîn özür dileyerek içinde bira satılan yeri olmadığını söylemektedir." demesi üzerine Hubûşânî bunun yalan olduğunu söyleyerek koruma görevlisini kovarcasına dışarı çıkarmıştır (a.g.e., 7:16, 17).

Sultanlara muhâlefetiyle tanınan, hem Eyyübî hem de Memlûkî siyasetine tank olmuş Şâfî fakih İbn Abdüsselâm (ö. 660/1262) da, el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Eyyüb'un veziri Mûînüddîn b. Şeyhi's-Şüyûh'un bir caminin üstüne eğlence yeri inşâ ettirdiğini (640/1243) duyunca buna şiddetle karşı çıkmış ve bir rivâyete göre beraberindekilerle birlikte gidip inşâatı yıkmış, ayrıca vezirin adalet sıfatının kalktığını ilan ederek kadılık görevinden de istifa etmiştir. İbn Abdüsselâm, her ne kadar kadılıktan istifa

9 İbn Hallikân, 1972, 3: 497; Sübkî, ts., 7:255-256.

10 Sübkî, ts., 8:215.

11 Asıl adı Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs b. Nizâr b. Aşâir b. Abdillâh b. Muhammed el-Cüzâmî es-Sa'dî'dir. Kaza müessesinde şahitlik ve Amr b. el-Âs Camii civarındaki Mâlikî medresesinde müderrislik görevini üstlenmiştir. Tertip bakımından Gazzali'nin *el-Veciz*'ini örnek alarak kaleme aldığı *el-Cevâhirü's-semîne fi mezhebi 'âlimi'l-Medîne* adındaki eseri, Mâlikîler arasında büyük bir rağbet görmüş ve Mâlikî muhitinde fıkıh tedrisatında kullanılmak üzere bir hayli yaygınlık kazanmıştır. Hac dönüşü sonrasında vefâtına kadar fetvâdan kaçınan İbn Şâs, Dimyat şehrine saldıran haçlılara karşı şehrin savunulmasına iştirak ederek savaş meydanında şehit olmuştur. (Derdür, 2010, 1:797; İbn Hallikân, 1972, 3:61; İbn 'Imâd, 1986, 7:123; Münzirî, 1984, 2:468-469; Yâfî, 1997, 4:28; Zehebî, 1996, 22:98-99).

12 İbn Hallikân, 1972, 3:61; Yâfî, 1997, 4:28; Zehebî, 1996, 22:99.

13 Asıl adı Necmüddîn Ebû'l-Berekât Muhammed b. Muvaffak b. Saîd el-Hubûşânî'dir. Nişabur'un Hubûşân kasabasında doğan Hubûşânî, Gazzâlî'nin talebelerinden Muhammed b. Yahyâ'dan fıkıh tahsilinde bulunmuştur. 565/1169'da Mısır'a geldiğinde Selâhaddîn Eyyübî, ilmine ve dindarlığına güvendiği Hubûşânî'yi kendisine yakın tutarak ikramda bulunmuş, Kahire'de inşâ edilen İmâm Şâfî'nin türbesinin yanında bir medrese yaptırarak (h. 572) yönetimini ve fikhî tedrisatı gerçekleştirmek üzere burasını kendisine tevdi etmiştir. Uzun bir süre bu medresede ders vermiş ve fetvâ işleriyle meşgul olmuştur. Kendisinden fikhî tedrisatta bulunduğu hocası Muhammed b. Yahyâ'nın *el-Muhît fi şerhi'l-vasît* adlı eserini şerh ederek on altı ciltlik bu eserine *Tahkiku'l-Muhît* adını vermiştir. 587/1191 yılında vefât eden Hubûşânî, İmâm Şâfî'nin ayak uçlarına defnedilmiştir. (İbn Hallikân, 1972, 4:239-240; Münzirî, 1984, 1:162; Sem'ânî, 1980, 5:43; Sübkî, ts., 7:14; Süyûtî, 1967, 1:406-407; Yâfî, 1997, 3:294; Zehebî, 1996, 21:204-205).

etmiş olsa da, devlet otoritesinin güvendiği kişi olarak Necmeddin Eyyüb tarafından Bağdat'a, halife Müsta'sım billâh'a elçi olarak gönderilmiştir. Ancak halife, İbn Abdüsselâm'ın getirdiği bu mektubu, adalet sıfatının düştüğüne hükmettiği vezirden işitmiş olması sebebiyle kabul etmemiş ve vezirin rivâyetini güvenilir bulmadığını ifade etmiştir. Mısır'a dönen İbn Abdüsselâm, mektubu bizzat Necmeddin Eyyüb'dan işitmiş ve tekrar halîfeye giderek mektubu teslim etmiştir (İbn 'Imâd, 1986, 7:524; Sübkî, ts., 8:211; Yâfî, 1997, 4:119; Zuhaylî, 1992, s. 183). Bu rivâyet, İbn Abdüsselâm'ın ilmi kişiliğine duyulan güveni ve bu güvenin İbn Abdüsselâm'ın muhâlifleri üzerinde oluşturduğu nüfuzu gayet güzel bir şekilde göstermektedir.

Memlûklü Mısır'ında Fukahâ-Siyâsî İlişkisi

Eyyübîler dönemiyle birlikte fukahâ ile siyâsîler arasında hâsıl olan sıkı irtibat, Mısır'da Memlûklerin hâkimiyet süreciyle birlikte daha belirgin bir hale gelmiştir. Moğol istilasının ardından ilgâ olan Abbâsî hilâfetinin Mısır'da yeniden ilan edilmesiyle birlikte (659/1261) siyâsî otoritenin yanı sıra dinî otoriteye de sahip olan Mısır'a, başta Bağdat olmak üzere muhtelif İslâm ülkelerinden gelen ulemâ ile ülkedeki fukahâ sayısında oldukça artış olduğunu öncelikli olarak ifade etmek gerekir. Mısır toplumunda seçkin bir konuma sahip olan fukahâ sınıfı, toplumun yanı sıra Memlûklü devlet kademesinde de ilmiye sınıfının en ileri gelen kısmı olma payesine erişmişlerdir. Hususen sarıklılar (المتعممون)¹⁴ ifadesiyle tavsif edilen fukahâ sınıfına yönelik ihtimam ve ihtirâmın bir neticesi olarak fukahânın bu dönemde devlet üzerinde güçlü bir nüfuzu bulunmakta idi (Bahît, 2013, s. 654).

Eyyübîler döneminde olduğu gibi Memlûkler döneminde daha ziyâde müderrislik, kâdilkudâtlık, hatiplik ve bunların yanı sıra hisbe, vezirlik, nâzırlık ve divan ile ilgili siyâsî görevler gibi devletin önemli vazifelerini üstlenen dönemin fukahâsı, devlet erkânının ehemmiyet arzeden devlet meselelerinde istişârede bulunduğu ve şikayetlerinin nazar-ı dikkate alındığı birincil kişileri oluşturmuşlar ve her iki tarafa da yakın olmaları sebebiyle halk ile siyâsî otorite arasında köprü vazifesini icrâ etmişlerdir (Âşûr, 1992, s. 35; Selâm, 1971, s. 166, 168; Selîm, 1962 3:21-22).

Söz gelimi; Seyfeddin Kutuz Tatarlara karşı muharabeye gitme niyetini istişârede bulunduğu ve içlerinde kadılar ve devrin ileri gelen ulemâsının bulunduğu bir mecliste, dönemin fukahâsından İbn Abdüsselâm savaşa çıkmasını önererek kendisine zaferi taahhüt etmiş, ayrıca takdim ettiği fikhî birtakım hükümler muvâcehesinde savaş için gerekli olan maddî gereksinimin nasıl tedarik edileceğine dâir pratik tavsiyelerde bulunmuştur (Attârî, 2011, s. 11; Dâvûdî, 1983, 1:322; Süyûtî, 1967, 2:38).

Fukahânın halk nazarındaki öneminin farkında olan Memlûklü sultanları muharabelerde ordu ve halkın manevî gücünün desteklenmesi amacıyla kâdilkudât ve fukahâyı yanlarında bulundurmakta idi. Söz gelimi 7. haçlı savaşında Sultan Turan Şah, dönemin önde gelen fukahâsından İbn Abdüsselâm ile İbnü'l-Cümeyyizî'yi (ö. 649/1251)¹⁵ yanında bulundurmıştır (Makrîzî, 1991, 2:319-320; Salâh, 2006, s. 36; Selîm, 1962, 3:23).

Bu dönemin fukahâsı; sultan ile emîrlere, sultan ile halife arasında hâsıl olan anlaşmazlıkların halledilmesinde arabuluculuk yaparak siyâsî mevzularda müdâhil olmuşlardır. 699/1299 yılında Suriye'de bulunan Moğol Hükümdan Gazan Han'ın Dımaşk'a saldıracağı haberi alınınca, Mısır'dan,

14 Memlûkler döneminde fukahânın bu şekilde tavsif edilmesinin, kanaatimizce toplum içindeki özel statülerinin izhâr edilmesi amacıyla Memlûkî sultanı Melikü'l-Eşraf'ın emriyle fukahânın da içlerinde bulunduğu ulemâyâ başlarına yeşil sark dolama mecburiyeti getirilmesiyle (Selâm, 1971, s. 167) ilgili olması muhtemeldir.

15 Tam adı Bahâüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Hibetullâh b. Selâme el-Luhamî'dir. Mısır'da doğan İbnü'l-Cümeyyizî, Mısır'da Şihâb et-Tûsî'nin yanı sıra Dımaşk'ta İbn Ebî Asrûn'dan ve Bağdat'taki fukahâdan fikhî dersleri almıştır. Yaşadığı dönemde Şâfiî fikhinin riyâsetini taşıması sebebiyle pek çok ilim talebesi fikhî tahsil için kendisine gelmiştir. 649/1251 yılında Mısır'da vefât etmiştir (Sübkî, ts., 8:301-302; Süyûtî, 1967, 1:413).

aralarında Hanbelî fakih Takıyyüddîn b. Teymiyye (ö. 728/1328)¹⁶ Bedrüddîn İbn Cemâa'nın (ö. 733/1332)¹⁷ da yer aldığı fukahâ ile halkın ileri gelenleri taarruzdan vazgeçirmek için Gazan Han'ın yanına gitmişlerdir (Devâdarî, 1982, s. 19).

Kaynaklarda Memlûklü sultanlarının ulemânın içinde hâs bir sınıf olarak fukahâyâ verdikleri ehemmiyeti ifade eden pek çok örneğe rastlamaktayız. Söz gelimi; Sultan Lâcîn, İbn Seyyidünnâs huzuruna geldiğinde devlet teâmülü gereği yeri öpmesine izin vermeyerek “İlim erbâbı bundan münezzehtir.” demiş ve onu yere değil de yüksek bir yere oturtmuş (İbn Tağrîberdî, 1963, 8:108), yanına gelen İbn Dakîkul'îd'in¹⁸ ellerini öperek ona olan saygısını ifade etmiştir (Âşûr, 1976, s. 36; İbn Hacer, ts., 4: 94). Sultan Eşref Kayıtbay ise İbn Dakîkul'îd geldiğinde tahtından ayağa kalkarak ona yönelik ta'zimini göstermiştir (İbn Hacer, ts., 4:93). Memlûklü sultanları, fukahânın nasihatlerine bağlı oldukları kadar şikâyetçi oldukları mevzularda da şikâyetlerini bertaraf etme çabasıyla fukahânın gönlünü hoşnut etmeye çalışmışlardır. Dönemin Hanbelî fakihlerinden Ebü'l-Abbâs ez-Züraî' (ö. 762/1361), mezâlîme ilişkin bazı hususlar ile birtakım vergilerin iptali için sultan Salih İsmâîl b. Nâsır Muhammed'in huzura

16 Tam adı Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhâlîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebi'l-Kâsım b. Hadır b. Muhammed b. Teymiyye el-Harrânî'dir. H. 661 yılında Harran'da doğan İbn Teymiyye, h. 656 yılında Moğolların Bağdat'ı istila etmesi ve akınların bu bölgeye kadar uzanması sebebiyle h. 667'de ailesiyle birlikte Dımaşk'a göç etmiştir. Dımaşk'ın önde gelen âlimlerinden tefsir, fıkıh ve fıkıh usûlü, hadis kelim ve felsefe gibi ilimlere dâir dersler alarak pek çok alanda liyâkat sahibi olmuş, iftâ ve tedrîs faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Babasının vefâtından bir yıl sonra, h. 683 yılında onun görev yaptığı Sükkeriyye Dârulhadîs'inde müderrislik yapmaya başlamış, bu süreç itibarıyla de toplumda mülâhaza ettiği bid'at ve hurâfelerle mücadele başlamıştır. Görüşleri nedeniyle Dımaşk'ta pek çok kez muhâkeme edildikten sonra Kahire'ye gönderilmiş, ancak bid'at ve hurâfelerle olan muhâlefeti nedeniyle burada da muhâkeme edilerek birkaç kez hapsedilmiştir. Yedi yıl boyunca (h. 705-712) Mısır'da bulunan ve bu sürenin çoğunu hapiste fetvâ ve tasnif faaliyetleriyle iştigâl etmekle geçiren İbn Teymiyye, Dımaşk'a geri döndüğünde de öğretim, iftâ ve te'lif faaliyetlerine devam etmiş, muhâlif görüşlerini korkusuzca dile getirmekten çekinmediği için zaman zaman hapsedilmiştir. Son kez hapsedildiği Dımaşk Kalesi'nde görüşlerini beyan etmemesi için elinden kalem ve kağıt alınmış, o da kendisine ibadete vermiştir. Hapiste iken 728/1328 yılında vefât etmiştir. (İbn Receb, 2005, 4:491-519)

17 Tam adı Bedrüddîn Ebü Abdullah Muhammed b. İbrâhîm b. Sâdillâh b. Cemâa' b. Hâzım b. Sahr b. Abdillâh el-Kinânî eş-Şâfiî'dir. H. 639'da Suriye'nin Hama şehrinde doğan İbn Cemâa', ilk ilmî tahsiline burada başlamış ve ayrıca ilim tahsili için Hicaz ve Mısır'a rihlelerde bulunmuştur. Fıkıh ilminin yanı sıra, hadis ve tefsir ilimlerinde de liyâkat sahibi olan, ayrıca tasavvufî ve şairlik yönü de bulunan İbn Cemâa', Dımaşk'ta muhtelif medreselerde müderrislik, iftâ (h. 672-687) ve Kudüs'te kadılık ile hatiplik (h. 687-690) görevlerinde bulunmuş, Mısır kâdilkudâtlığına, Sâlihiyye Medresesi müderrisliği ve Ezher Camii hatipliğine atanmış, devlet adamları ve halk tarafından gördüğü iltifata binâen şeyhü's-şüyüh unvanını almıştır. Mısır'da defalarca kez kadilkudatlık ve müderrisliğe getirilmiş, Dımaşk'ta da belli dönemler kadılık, hitâbet ve müderrislik görevlerini üstlenmiştir. Resmî görevlerine 727/1327 yılına kadar devam eden İbn Cemâa', 727/1327'de âmâ olması sebebiyle emekli olmuş, fakat Sâlihiyye Medresesi müderrisliğine vefâtına kadar devam etmiştir. 733/1333'de vefât ederek Karâfe Mezarlığı'na defnedilmiştir. Fıkıha dair, *Menâsikü'l-hac, el-Kenâis ve ahkâmuhâ, et-Ta'a fi fazileti salâti'l-cemâa'* gibi eserleri mevcuttur. (Bağdatlı İsmâîl Paşa, ts., 1:393, 2:76; Dâvûdî, 1983, 2:53-54; İbn 'İmâd, 1986, 8:185-186; İbn Kâdî Şühbe, 1978, 2:369-371; İsnævî, 1987, 1:186-187; Makrîzî, 1991, 5:89-92; Salâh, 2006, s. 386; Sübkî, ts., 9:140-141; Yâfiî, 1997, 4:216).

18 Tam adı Takıyyüddîn Ebü'l-Feth Muhammed b. Ali b. Vehb b. Mutî' b. Ebi't-Tâa'el-Kuşeyrî el-Menfelûtî eş-Şâfiî'dir. Aslen Mısır'ın Saîd bölgesindeki Kûs şehrinde olmakla birlikte, anne ve babasının hac yolculuğu sırasında Yenbu' şehrinin sahilinde doğmuştur (h. 625). İbn Dakîkul'îd, Kûs şehrinde yetişmiş ve ilk tahsiline burada meşhûr bir Mâlikî âlimi olan, babası Ali b. Vehb b. Dakîkî'lîd'in (ö. 667/1269) yanında başlamıştır. Babasının öğrencisi Bahâeddîn Hîbetullah b. Abdillâh el-Kıfî'den (ö. 697/1298) Mâlikî mezhebinin fıkıhı, hadis ve fıkıh usûlü dersleri aldıktan sonra gittiği Kahire'ye giderek İzzeddîn b. Abdisselâm'dan Şâfiî fıkıhını öğrenmiştir. Özellikle ictihâdî, takvası, hakkı söylemede cesareti hususunda hocaları arasında en fazla İbn Abdüsselâm'dan etkilenmiştir. İskenderiye, Hicaz ve Şam'a yaptığı ilmî rihlelerin de katkısıyla daha genç yaşta iken, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinde fetvâ verecek derecede fıkıh ilmine vakıf olmakla birlikte; ayrıca hadis, tefsir, kelim, Arap dili ve edebiyatında da liyâkat sahibi olmuştur. İlk öğretim faaliyetlerine Kûs'ta başlayan İbn Dakîkul'îd, Necîbiyye Medresesi'nde ders vererek bir süre Mâlikî kadılığı yapmış; ardından Kahire'ye giderek muhtelif medreselerde müderrislik yapmıştır. İbn Dakîkul'îd uzun süre öğretim ve te'lif faaliyetleriyle meşgul olarak, yönetim ve idarî görevlerden uzak kalmış olsa da, ileri bir yaşta İbn bint Eaz'ın yerine Şâfiî kâdilkudâtlığına atanmıştır (695/1296). Kaynaklarda, daha önce birçok defa yapılan kadılık tekliflerini reddettiği, ancak bu son defa reddederse ehil olmayan iki kişiden birinin bu göreve getirilmesinin muhtemel olduğu hususunda ikna edilince, dinen vâcib ve zarûrî gördüğü için görevi kabul ettiği belirtilmektedir. Vefâtına kadar bu görevde kalmakla birlikte, yönetimin bazı uygulamalarından rahatsız olduğu için zaman zaman kendisini görevinden azletmiş, ancak razı edilerek tekrar görevine devam etmesi sağlanmıştır. Fıkıh ilmine dâir *'Unvanü'l-vüsûl fi usûli'l-fikh*, tamamlamadığı eseri *Şerhu Muhtasari İbni'l-Hâcib, Şerhu Muhtasari't-Tebrîzî, Şerhu Umdeti'l-Ahkâm, Şerhu Mukaddimeti'l-Mutarrizî fi usûli'l-fikh* gibi eserleri bulunan İbn Dakîkul'îd, 702/1302'de Kahire'de vefât etmiş ve Mukattam Dağı'nın eteğine defnedilmiştir (İbn Ferhûn, ts., 2:318-320; İbn Hacer, ts., 4:93; İbn Kâdî Şühbe, 1978, 2:299; İdfüvî, 1966, s. 577, 597; İsnævî, 1987, 2:102-103; Kutbuddîn el-Halebî, 2012, s. 211; Safedî, 2000, 4:138; Sübkî, 9:207-210, 212; Şevkânî, ts., 2:229-231; Uzeyzî, 1988, s. 57-59).

çıkıp isteğini arzettiğinde, sultan bütün isteklerine olumlu cevap vermiştir (Âşûr, 1976, s. 38; İbn Kâdî Şühbe, 1994, 3:189).

İhtirâmın bir neticesi olarak, bazı Memlûklü sultanları haftada bir veya iki kez fukahâ ile diğer ulemâdan birisini ziyaret etmişler, fukahâya gönderdikleri mektuplarda övgü dolu ifadeler kullanmışlar, vefât ettiklerinde cenaze namazlarına iştirâk etmişler ve savaş ile fitne-karışıklık dönemleri hâriç tutulursa devlet tarafından kimseye müsaade edilmeyen bir eylem olarak ata binmelerine izin verilmiştir (Âşûr, 1976, s. 36-37; Bahît, 2013, s. 656).

Memlûkler döneminde fukahâya verilen ehemmiyetin bir göstergesi olarak devletten yüksek meblağlı maaşlar almanın yanı sıra, fukahânın yeme-içme ve eğitime dâir giderleri karşılanmış, kendilerine dinî ve ilmî müesseselerin vakıf gelirlerinden de istifade etme hakkı verilerek rahat ve bolluk içerisinde yaşam sürmeleri sağlanmıştır (Âşûr, 1976, s. 40-41). Söz gelimi; dönemin kadılarından Abdullah b. Abdirrahman (ö. 769/1369); mâli harcamalarında aşırıya kaçması ile (Âşûr, 1976, s. 39; İsnvî, 1987, 2:110), Cemâluddîn İbnü't-Tenesî (ö. 743/1343) ise yarış yapmak için birçok at satın almasıyla meşhûr olmuştur. Ayrıca kaynaklarda bazı kadıların pek çok devlet emrünün yapamadığı şekilde evlerini câriyeler ve hizmetçiler ile doldurdukları zikredilmektedir (Âşûr, 1976, s. 40). Ayrıcalıklı olmalarının gereği, 773/1371'de Memlûklü sultanı Melikü'-Eşrâf'ın emriyle fukahânın da içlerinde bulunduğu ulemaya, başlarına yeşil sarık dolama mecburiyeti getirilerek toplum içindeki özel statüleri ızhâr edilmiştir (Selâm, 1971, s. 167).

Siyâsî otorite ile fukahâ arasındaki ilişkinin arka planına ilişkin yaptığımız tetkik, ulemâ tabakası içinde fukahâya verilen bu hususi ehemmiyetin, devletin, fukahânın desteğine olan ihtiyacından kaynaklandığına yönelik mülahazaları karşımıza çıkarmıştır. Bu noktada, hususen, Mısır'da yerel menşe'li olmayan Memlûklü devletin otoritesini halkın rızasına dayandırmada ve tahtın verâseti hususunda uygulanagelen bir teâmüle sahip olmadığı için tahta gelen yeni Memlûklü sultanının meşrûiyetini sağlamada halk nezdinde ehemmiyet arzeden fukahânın desteğine ihtiyaç duymuş olabileceği ve bu ihtiyacın, fukahâya duyulan ihtiramın seviyesini yükseltmiş olabileceği üzerinde durulmaktadır (Âşûr, 1976, s. 348; a.m.l.f., 1992, s. 35-36; İbrâhîm, 2009, s. 55). Nitekim Mısır, Memlûkler döneminde her ne kadar hilâfete ev sahipliği yapmış olsa da;¹⁹ sultanların tahta çıkışı, azli, ittifak anlaşmaları, savaş ilanı gibi pek çok mesele siyâsî otorite kanalıyla gerçekleşmiş, halifenin rolü, salt dinî bir remiz olarak emirler ve fukahâ ile birlikte bayram ve dinî toplantılara iştirak etmekle sınırlı kalmıştır. Memlûkler, hilâfeti bu şekilde dinî otoritesinden tecrit ettikten sonra, otoritesine dinî bir karakter yüklemek adına fukahâ ile yakınlaşmış ve bu bağlamda özellikle fukahânın fetvâlarından istifade etme yolunu tercih etmişlerdir (Bahît, 2013, s. 654).

Fukahânın Mısır'ın son dönem siyâsî otoritesi ile ilişkisine yer veren bazı müelliflere göre ise, fukahânın devlete karşı duruşunu belirleyen temel prensip ulûl-emr kavramı olmuştur. Bundan dolayı fukahâ zaman zaman karışıklık ve krizlerin önüne geçmek için zâlim de olsa ulû'l-emre itaati daha hayırlı görmüşler, hatta bazı zamanlarda devlet bünyesinde yer alan bir memur olarak görevleri gereği yapılan zulmü fetvâlarıyla tezkiye etmişlerdir. Bu noktada özellikle Memlûkler dönemindeki siyâsî otoriteye duruş açısından fukahâ ile siyâsî otoriteden daima uzak duran tasavvuf ehli arasında çok belirgin bir ayrımın söz konusu olduğunun altını çizmektedirler. Buradan yola çıkarak, dinî karakteri olmakla birlikte vazifeleri gereği resmî/dünyevî bir karakteri de bulunan fukahâya karşı halkın

19 Bağdat'ın Moğolların eline geçmesi ve Abbâsî halifesi Müsta'sım billâh'ın katledilmesiyle beş yüz yıllık Abbâsî hilâfetine zevâle uğramasının ardından Memlûklü sultanı I. Baybars, bu dönemde İslâm ülkeleri içerisinde askerî ve siyâsî açıdan Mısır'dan daha güçlü bir devlet bulunmamasının verdiği öz güvenle Abbâsî ailesinden birini halife tayin ederek Abbâsî hilâfetine yeniden Mısır'da tesis edildiğini ilan etmiş (659/1261), böylece Mısır, yeni hilâfetin hâmisî sıfatıyla bütün İslâm ülkeleri üzerinde nüfûz sahibi olmuştur. (İbn İyâs, 1984, 1:83; İbn Tağriberdî, 1963, 7:201; Hafâcî, ts., s. 19; Takkûş, 1997, s. 92-95; Selâm, 1962, 3:19-20).

Memlûkler dönemindeki duruşu ve saygısının daha ziyade dünyevî sebeplere müteallik bir korkuyu ihtivâ ettiğini düşünen müellifler de mevcuttur (Dâli, 2010, s. 20-22).

Memlûklü fukahâsının verdiği fetvalara yönelik bazı müellifler; bunların bir kısmının yönetici ve râiyye (halk) tabakasının dünya ve ahiret maslahatının tekâmülü gözetilerek Kur'an ahkâmı ve sünnet ışığında, diğer tür fetvânın ise fukahânın icbâr edilmesi suretiyle veya maddî-mânevî kazanç sağlama, devlet erkânına yaklaşma amacı ya da makamlarından azledilme korkusuyla sultanların hevâlarına tâbî olmaya alışmış olan fukahânın eliyle ısdar edildiğine yönelik birtakım mülâhazalar belirtmiş olsa da (Makrîzî, 1997, 7:450; Rızk, 2008, s. 49-50), kanaatimizce ikinci tür fetvâların sayısı olsa olsa az sayıda olup -ki müellif de görüşüne mesned olacak bu tür fetvalara örnek vermemiştir- bu tarz fetvâların ısdarında etkili en önemli husus fukahânın meydana gelmesi muhtemel fitne ve karışıklığın önüne geçme arzusudur.

Memlûklü sultanlarının tahta çıkmada muayyen bir veraset usulü bulunmaması nedeniyle bazı Memlûklerin illegal vesilelerle sultan olduktan sonra kendi meşruiyetlerini sağlama noktasında fukahâdan aldıkları destek, ülkedeki dinî otoritenin remzi olan bu kesimin siyâsîlerin muamelelerini tasvip ettiği anlamını taşımaz. Bu bağlamda kaynaklarda yer alan Memlûklü sultanı Seyfeddîn Kutuz'un Mansur Nureddin Ali'yi tahttan indirip hapse attırması, Baybars'ın ise Kutuz'u katlederek tahta çıkması gibi uygulamalara fukahânın tepki göstermemesinde, fitne endişesi ve kamu menfaatini esas alma gibi unsurların müessir olması ihtimal dahilindedir. Nitekim konuya ilişkin olarak Bedrüddîn b. Cemâa'nın "kamu menfaati ve Müslümanların birliği için, bey'at veya veraset gereği olmaksızın zor kullanarak başa geçen sultana cahil veya fasık olsa dahi itaatin gerekli olduğu", "sultanın, fâsık olmasını gerektiren bir fiil yaptığında, toplumsal bir kargaşa ve karışıklığa sebebiyet vermemesi için tahttan indirilemeyeceği"ne ilişkin (İbn Cemâa, 1985, s. 55-56) görüşleri, İzz b. Abdisselam'ın da "azledilmeleri kamu çıkarlarını zarara uğratacak fâsık yönetici veya hakimin görevlerinin devam edeceği"ne dair ifadeleri (Salâh, 2006, s. 56), siyâsîlerin hukuki olmayan fiilleri karşısında fukahânın kimi zaman sessiz kalmalarının arka planını izah etmektedir. Bununla birlikte bu tutumun neticede siyâsîlerin menfaatini sağladığı da ifade edilmelidir.

Kanaatimizce, Memlûkler döneminde dört sünî fıkıh mezhebinin de hukuk müessesinde resmî kabul edilmesini ifade eden mezhepsel çoğulculuğun benimsenmesi²⁰ de fukahâ ile siyâsîler arasındaki ilişkinin keyfiyetini ortaya koymaktadır. Bu hukukî değişimin, Mısır'ın fıkıh tarihi açısından istikrar döneminde gerçekleşmiş olması yönüyle tabii bir sürecin neticesi olarak düşünülmeye mümkün gözükmektedir. Bununla birlikte konuya ilişkin kaynaklarda yer alan rivâyetlerin de delaletiyle (İbn Tağrıberdî, 1984, 3:466; Nüveyrî, 2004, 30, 75; Salâh, 2006, s. 142-143), ülkenin hukuk müessesinde müessir Şâfiî fukahâyâ yönelik menfî tutumun ve fukahâ ile emîrlar aralarında meydana gelen şahsî birtakım niza' ve tartışmaların bu değişime kapı aralamış olması ya da kanaatimizce daha güçlü bir yorum olarak (Âşûr, 1976, s. 378; Bitâvî, 2007, s. 47; Mâcid, 1988, s. 125; a.m.l.f., 1979, s. 94; Salâh, 2006, s. 143) Şâfiî fukahânın devlet yönetimindeki nüfûzunun kırılmak istenmesi de ihtimal dahilindedir.

Diğer yandan bu uygulama, devletin, dönemin fukahâsının fetvâlarından daha fazla istifade edebilme amacına dönük siyasetinin bir parçasını teşkil etmiş olması da mümkün gözükmektedir. Her ne kadar zâhirde bu hukukî değişimin, mezhepler arasında adâletin tahakkuku için tatbik edildiği imajını uyandırır da, hakikatte hedef dinî olmaktan ziyâde, devlet otoritesinin taleplerini destekleyen fetvâların

20 Şîh Fâtımîlerin akabinde Eyyûbîler döneminde Şâfiî mezhebi resmî mezhep olarak kabul edilmişken, Memlûkler dönemine gelindiğinde sultan ez-Zâhir Baybars dönemi itibariyle diğer mezheplerden sadece nâib tayin edilmesi usulüne son verilerek dört fıkıh mezhebenden de kâdilkudât ve her bir kâdilkudâta nâib kadılar tayin edilmiştir (663/1265) (İbn İyâs, 1984, 1:85; Yâfiî, 1997, 4:122; Kalkaşendî, 1914, 4:35-36; İbn Tağrıberdî, 1963, 7:122; a.m.l.f., 1984, 3:46)

sâdır olmasında bu çoğulculuktan istifade etme amacının var olabileceğini düşündürmektedir (Bahît, 2013, s. 654-655). Nitekim mezhepsel çoğulculuğun benimsenmesinin ardından Emîr İzzeddîn Aydemir, Eyyûbîler döneminde Şâfiî kadî Sadruddîn b. Dırbâs'ın (ö. 605/1209)²¹ verdiği fetvâya binâen kapatılan Ezher'in eski eski hüviyetine kavuşturulmasına yönelik Şâfiî kâdîlkudâtı İbn bint Eaz'dan (ö. 665/1267),²² talep ettiğifetva reddedilince Hanefî kâdîlkudâtından izin fetvâsını alarak Ezher'i tekrar açmış, camiideki hutbe ve cuma namazının yanı sıra ilmî tadrîsat faaliyetleri de yeniden başlamıştır. Emîr Aydoğdu, Ezher'de edâ edilen ilk namazın ardından düzenlediği ziyafette bulunan fukahâdan söz konusu izni verdiklerine dâir aldığı imzalarla Ezher'in açılmasına yönelik Şâfiî kâdîlkudattan gelen itiraza mahal bırakmamıştır (Nimmim, 2012, s. 20-23).

Bağdat'ın Moğol istilasına uğramasıyla ortadan kalkan Abbâsî hilâfetinin Mısır'da yeniden ilan edilmesinde de ülkedeki fukahâ önemli bir rol oynamıştır. I. Baybars tarafından Mısır'a davet edilen halîfe Ebü'l-Kâsım Ahmed'in²³ Abbâsî ailesine mensûbiyeti hususunda ortaya çıkan şüphelerin izâlesinde ve halîfenin nesebinin zâhiren ortaya konulmasında başta İbn Abdüsselâm olmak üzere dönemin fukahâ ve kadıları görevlendirilmiştir. Ayrıca halîfenin nesebine ilişkin şüphelerin ortaya çıkmasıyla birlikte, ilk bey'atin sultandan da önce kâdîlkudât İbn bint Eaz (İbn İyâs, 1984, 1:83; Yûnînî, 1955, 2:96) veya başka bir rivâyete göre (Dâvûdî, 1983, 1:322; Sübkî, ts., 8:215; Süyûtî, 1967, 2:53) dönemin en seçkin fakihî İzz. b. Abdisselam tarafından yapılması, mevzuya ilişkin halkın güveninin sağlanmasında fukahânın kilit rolünden istifade edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Zira Şâfiî fukahâ bey'atten imtina' etmiş olsaydı, Baybars'ın Abbâsî hilâfetini yeniden Mısır'da ihyâ etme projesi ya başarısız olacak ya da belli bir süre askıya alınmış olacaktır (Salâh, 2006, s. 43).

Gerçekten, Memlûklü Mısır'ında fukahâ ile siyâsîler arasında, hususen siyâsî otorite cenahından, devlet menfaatinin gözetilmesini sağlama amacıyla teşekkül edilmeye çalışılan bir ilişkinin varlığı kendini hissettirmekle birlikte, bu tahakküm meylinin çoğu kez dönemin fukahâsı tarafından reddedilerek fukahânın, fikhî ahkâmın siyâsete alet edilmesine karşı dik bir duruş sergiledikleri belirtilmelidir. Özellikle Memlûklü sultanları ve fukahâ arasındaki ilişkilerin pek çok kez gerginleştiğine dâir zikredilen rivâyetler ve iki sınıf arasında ihtilafın söz konusu olduğu fetvâlar, fukahânın dinî uygulamalarıyla devlet yönetimine ilişkin prensipler arasındaki çalkalanmaların ruhunu açıkça ortaya koymaktadır.

Siyâsîler ile fukahâ arasında meydana gelen muhalefete ilişkin kaynaklarda en sık rastladığımız rivâyet, dönemin kâdîlkudâtı İbn Abdüsselâm'ın Memlûklü emîrleri hakkında vermiş olduğu fetvaya ilişkindir. İbn Abdüsselâm fetvasında, Mısır'a köle olarak gelen ve sonrasında devlet yönetiminde söz sahibi olan Memlûklü emîrleri hakkında, velâyet için şart olan hür vasfını hâlâ taşımadıklarını ve beytûlmâle ait köle hükmünde olduklarını; dolayısıyla bu emîrlerin öncelikle satılarak hürleştirilmesi gerektiğini zikretmiştir. Daha önceden de Memlûklerin alım-satım, nikah gibi tasarruflarını hukuken geçerli bulmayan İbn Abdisselâm'ın bu fetvâsını duyan emîrler oldukça sinirlenmişler ve fetvanın ulaştığı Eyyûbî hanedanından Necmeddin Eyyûb ise İbn Abdisselâm'ın fetvâsını hoş karşılamayarak bu

21 Asıl adı Sadruddîn Ebü'l-Kâsım Abdülmelik b. İsa b. Fir b. Cehm b. Abdüs Dırbâs el-Mârânî'dir. Aslen Musul'lu olan ve fikhî tadrîsatını Halep'te Ebi'l-Hasen el-Mûrâdî'nin elinde gerçekleştiren Sadruddîn b. Dırbâs, Selâhaddîn Eyyûbî tarafından h. 565'te Mısır'a getirilerek Mısır kâdîlkudâtlığına atanmıştır. 605/1209 yılında vefât etmiş ve Karâfe Mezarlığı'na defnedilmiştir. (Makrîzî, 1997, s. 287; Münzirî, 1984, 2:157; Süyûtî, 1967, 1:408; Zehebî, 1996, 21:474-475).

22 Tam adı Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Halef b. Bedr el-Allâmî'dir. H. 604 yılında doğan İbn bint Eaz, Mısır'ın Dekahliye şehrindeki Demîra köyünde yetişmiştir. Zeyn et-Tüccâr Medresesi'ndeki tahsil hayatında Mısır'ın önde gelen ulemâsından dersler almıştır. Şüyüh, kâdîlkudâtlık görevlerinin yanı sıra vezirlik, divan müdürlüğü gibi siyâsî görevler de üstlenmiştir. H. 665 yılında vefât etmiş ve Mukattam Dağı eteğine defnedilmiştir. (İbn Hacer, 1998, s. 258-262; İbn Kâdî Şühbe, 1978, 2:177; Sübkî, ts., 8: 318-322).

23 Tam adı Ebü'l-Kâsım Ahmed b. ez-Zâhir bi-emrillâh b. en-Nâsır li-dînillâh'tır. Bağdat'ta Moğollar tarafından bir süre hapsedildikten sonra beraberindeki Araplarla birlikte kaçarak Dımaşk'a gelmiş ve çok geçmeden Mısır'a davet edilmiştir. (İbn 'Imâd, 1986, 7:514).

meselenin onu ilgilendirmediğini ifade etmiştir. Necmeddin Eyyûb'un olaya ilişkin tavrını öğrenen İbn Abdisselam ise; öncelikle kendini kadılıktan azletmiş, ardından ailesiyle birlikte Şam'a gitmek üzere Kahire'den ayrılmıştır. İçlerinde ulemâ, tüccar, kadınlar ve çocukların da bulunduğu kalabalık bir grup da peşinden gitmiştir. Durumdan haberdar olan sultan, kendisine "(İbn Abdisselam) ne zaman giderse saltanatın biter." denilmesi üzerine İbn Abdisselam'ın peşine düşmüş ve kendisini razı ederek geri getirmiştir. Akabinde bütün Memlûk emîrlерinin satışı tek tek gerçekleşerek paraları beytûlmâle verilmiş ve neticede siyâsîlere muhalif bir tutum sergileyen İbn Abdisselam'ın fikhî hükümleri tenfiz hususundaki gayreti başarılı olmuştur (Sübki, ts., 8:217).

Daha Memlûklü Devleti'nin kuruluş aşamasında meydana gelen birtakım hadiseler, siyâsîlerin menfaatleri için kendi duruşlarından taviz vermeyen fukahânın açıkça fetva beyan etmedikleri mevzularda perde ardından halkı yönlendirerek toplumun nabzını etkilediklerini göstermektedir. Konuyla ilgili zikre değer en meşhur rivayetlerden birine göre (Abbâdî, ts., s. 111; Kâsım, 2010, s. 151); Eyyûbî Devleti'nin izâlesiyle Mısır'da saltanatı Eyyûbî sultanı Sâlih Eyyûb'un Türk asıllı eşi Şecerüddür'ün eline alması, Mısır halkında büyük bir infiâle sebep olmuş; siyâsî otoriteyi bir bayanın üstlenmesine sinirlenen halk, gösterilerle bu duruma yönelik tepkilerini ortaya koymuşlardır. Devlet, ortaya çıkan kargaşanın Kahire'nin dışına sızarak ülkenin diğer şehirlerine yayılmasına mâni' olmak amacıyla, şehir kapılarını kapatmıştır. Bu olayın fukahâ ile irtibatını gözlemlediğimiz diğer bazı rivâyetlerde (Abbâdî, ts., s. 118; İbn İyâs, 1984, 1:286), dönemin önde gelen Şâfiî kâdilkudâtı İbn bint. Eaz'ın Şecerüddür'e isteksizce bey'at ettiği ve patlak veren bu kargaşanın eşiğinde dönemin en büyük fakihlerinden İbn Abdüsselâm'ın müslümanların kadının velayetiyle imtihan olacağına ilişkin bir kitap kaleme aldığı belirtilmesi, bir nev'î yaşanan bu toplumsal tepkinin arkasında fukahânın mevcut olduğu intibamı vermektedir.

Memlûklü emîrleri, hususen diğer emîrlerle saltanatının devrilmesine yönelik mücâdeleye girdikleri zamanlarda, kendilerinin, yönetimin dinî sahibi olarak en efdal sultan oldukları konusunda fukahânın teyitlerine sıkça ihtiyaç duymuşlar, özellikle saltanatın verâseti hususunda herhangi bir kurala sahip olmamaları hasebiyle sultanların vefâtı veya azli sonrasında fetvâ arayışlarına girmişlerdir (Bahît, 2013, s. 659). Söz gelimi; 785/1383'te Sultan Berkûk, halîfe Mütevekkil Alellah'ın bazı emîrlerle anlaşarak -her ne kadar başarılı olamadıysalar da- sultanın katledilmesine yönelik plan yaptıklarını öğrenince, fukahâ ve kadılardan, halife başta olmak üzere bu komploya dahil olan herkesin katledilmesine yönelik fetvâ vermelerini istemiş, ancak fukahâ ülkede fitneye sebep olacağı endişesiyle buna fetvâ vermemiştir (Bahît, 2013, s. 660; Makrîzî, 1997, 5:152; Rızk, 2008, s. 55).

Fukahânın devlet ve halk üzerindeki nüfûzunu fırsata çevirerek hususen devletin iktisâdî menfaatinin sağlanmasında onların bu nüfûzundan istifâde etmeye yönelik çaba içerisinde olan siyâsîlere karşı da aynı tavrın benimsendiğine şahit olmaktayız. Özellikle vakıfların idaresinde oldukça söz sahibi olan bu dönemin fukahâsı, vakıfların, vâkıfın şartına göre hizmet etmesi prensibinin tatbik edilmesinde olduğu gibi; sultan ve emîrlerin ordudaki askerlere iktâ' olarak taksim edilmesi için vakıf arazilerinin devlet bünyesine verilmesine yönelik taleplerine karşı koyarak vakıf mallarının muhâfazasında en etkili isim olmuşlardır. Söz gelimi; 754/1353 yılında Emîr Sarıgıtmış bazı vakıf mallarının satılarak devlet istifadesine verilmesini talep ettiğinde, Şâfiî kâdilkudât Abdülaziz b. Cemâa

(ö. 767/1365)²⁴ ile Hanbelî kâdilkudât Muvaffakuddîn el-Makdisî (ö. 769/1367)²⁵ emîre yönelik sert bir üslûpla bu talebi reddetmişlerdir (Abdilkâdir, 2010, s. 135; Zâhirî, 2002, 1:250).

Memlûklü dönemi fukahâsı, sultan ve devlet ricâline muhâlif olduklarına ve devletin haksız uygulamalarına karşı yapılan başkaldırılarda da önü çeken grubu oluşturmuş, azledilme korkusu taşımaksızın toplumun maslahatı için muhâlif oldukları mevzularda görüşlerini korkusuzca dile getirmişlerdir. Bundan dolayı I. Baybars sultanlara olan muhâlefetiyle tanınan İbn Abdüsselâm vefât ettiğinde “İşte sultanlığım şimdi istikrar buldu. Zira o eğer insanlara sultana başkaldırın deseydi, sultanlığım düşerdi.” demiş (Attârî, 2011, s. 11; İbn Kâdi Şühbe, 1978, 2:139; Selîm, 1962, 3:23; Sübkî, ts., 8:215), Melikün-nâsır Muhammed ise muhâlefetinden dolayı dönemin Hanefî kadısı Şemseddîn el-Harîrî'den (ö. 728/1328)²⁶ daha fazla kimseden korkmadığını ifade etmiştir (İbn Battûta, 1958, s. 25).

Mevzuyla ilgili İbn Hacer'in (ts., 3:139-141) zikrettiği bir rivâyete göre ise; Şâfiî fakihî Nüreddîn Ali b. Yakub el-Bekrî (ö. 724/1323), bir grup Kıptînin Câmîu'l-atîk'teki kandidate istiare olarak Muallaka Kilisesi'nde kullandıklarını öğrendiğinde, buna sinirlenerek beraberindekilerle birlikte kiliseye giderek kandidate geri almış ve istiareye izin veren devlet ricâlini ayıplamıştır. Olayı öğrenen dönemin Memlûklü sultanı Nâsır b. Kalavun, Bekrî'yi kazâ meclisine çağırduğunda Bekrî, sultanın haksız muâmelelerde bulunduğunu, Müslümanların değil de Kıptîlerin sultanı olarak onların dinini yücelttiğini söylemesi sultanı kızdırmıştır. Öfke halindeki Kalavun, önce Bekrî'nin dilinin kesilmesini emretmişse de, dönemin kadısı İbn Mahlûf'un olay yerinde araya girerek Bekrî'nin cezayı gerektiren bir lafız söylemediğini ifade etmesi üzerine sultan bu kararından vazgeçerek Bekrî'nin yanından uzaklaştırılmasını istemiştir.

Bir diğer rivâyete göre (Selâm, 1971, s. 176); 711/1312'de akarlardan her ay alınması kararlaştırılan vergiye karşı başkaldıran halkın içerisinde kadılar ve hatipler gibi ülkenin önde gelenleri de yer almıştır. Ayrıca Sultan Berkûk, Moğol tehlikesine karşı gerekli maddî ihtiyaçların tedarik edilmesine dâir düzenlediği mecliste (789/1387), gerekli paranın camii ve medreselerin vakıflarından alınmasını istediye de, fukahâ ve dört mezhebin kadıları bunu kabul etmeyerek sultanı bu görüşünden dolayı kınamışlar ve sultan ile aralarında büyük bir cedel yaşanmıştır (İbn İyâs, 1984, 1:230; Mâcid, 1988, s. 130).

Aynı amaçla 799/1397 yılında hisbe sorumlusu Mecdüddîn İsa b. el-Haşşâb'ın halktan para toplanması hususunda fukahâdan fetvâ talep ettiğinde, fukahâ, devlet erkânının oldukça zengin olduğu ve içlerinde tuvalet eşyalarını gümüştan i'mal ettirenler ve eşlerinin ayakkabılarını kuyumculara yaptıranlar olduğunu, bu nedenle gerekli paranın öncelikle devlet erkânının mal varlığından karşılanması gerektiği kararını vermişlerdir (Makrîzî, 1997, 2:327). Buna benzer şekilde Sultan Kutuz, savaşlarda kullanılması için halka ek vergi konulmasının kararını verdiği fukahâ, beytül'Imâlde para varken bunun câiz olmadığı gerekçesiyle bu kararı reddetmişler (Bahît, 2013, s. 658; Mâcid, 1988, s.

24 Tam adı İzzüddîn Abdülazîz b. Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillâh b. Cemâa' b. Ali b. Cemâa'dır. H. 694 yılında Dimaşk'ta doğmuş ve ilk fıkıh tahsilini babası Bedreddîn b. Cemâa'nın yanında gördükten sonra dönemin fukahâsından da istifade etmiştir. H. 725 tarihinde ilmî faaliyetler için geldiği Mısır'da uzun süre kadılık yapmış, h. 766'da emekli olduktan sonraki süreçte fıkıh ve tefsir dersleri vermiştir. Fıkha dâir *el-Menâsik 'alâ mezâhibi eimmeti'l-erbaa*, *el-Menâsikü's-suğrâ* isimli eserleri mevcuttur. H. 767 yılında hac ifası için Mekke'ye gittiği sırada vefât etmiştir. (İbn Kâdi Şühbe, 1978, 3:135-138; İbn Kesîr, 2010, 14:319).

25 Tam adı Muvaffakuddîn Abdullah b. Muhammed b. Abdilmelik b. Abdilbâkî el-Makdisî'dir. Kaynaklarda doğum yılı belirtilmese de h. 717 yılında Mısır'a geldiği zikredilen Muvaffakuddîn el-Makdisî, fikhî tahsilini tamamladıktan sonra iftâ ve tedris faaliyetlerinin yanı sıra otuz yıl gibi uzun bir süre (h. 738-773) kadılıkla iştigâl etmiştir. H. 769 yılında Mısır'da vefât etmiştir. (İbn 'Imâd, 1986, 8:369; Süyûtî, 1967, 1:481).

26 Tam adı Şemsüddîn Muhammed b. Osmân el-Harîrî'dir. H. 710 yılında tayin edildiği kadılık görevine vefâtına kadar devam etmiştir. (İbn Hacer, 1998, s. 392).

129-130), İbn bint Eaz ise; vezirliğe geldiği sırada Tatar tehlikesine karşı ülkede teâmülde olan yılda iki ay halkın akarlarından para alınması uygulamasını iptal etmiştir (İbn Hacer, 1998, s. 259).

Kanaatimizce Memlûklü sultanları ile fukahâ arasındaki ilişkilerin gerginleştiği ve siyâsîlerin fukahâyâ yönelik baskı politikası uyguladıklarına yönelik bazı rivâyetler de, siyâsîlerin fukahânın görüşlerinden duydukları endişe ve rahatsızlığa işaret etmektedir. Bu bağlamda, özellikle Baybars'ın hilâfeti ilan etmesinin ardından tatbik edilen bir dizi uygulamadan biri olarak fukahânın siyâsî işlere müdahaleden men' edilmesi, buna aykırı davranan fukahâyâ yönelik yapılan görevden azledilme tehditlerinin sultanlar ile fukahâ arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş olması (Bahît, 2013, s. 658; Mâcid, 1988, s.129), siyâsî otoritenin iradesi doğrultusunda hareket etmeyen fukahânın bir nevi cezalandırılması olarak yorumlanabilir. Siyâsî yasakla birlikte Sultan Emîr Hac'ın yayınladığı bir beyannâmede de, bundan sonraki süreçte atların askerlere (Memlûklere) tahsis edileceği belirtilerek, fukahânın artık atlara binmesi yasaklanmış olması da (İbn Tağriberdî, 1963, 11:360; Makrîzî, 1997, 5:263) fukahâyâ yönelik benzer tutumun devamıdır. Özellikle dönemin önde gelen Şâfiî fakihî Tâceddîn es-Sübkî (ö. 771/1370),²⁷ küçümser bir tavırla bahsettiği bu dönemin emîrlerinin rızıklarının azalacağı endişesiyle fukahânın ata binmelerini ve süslü kıyafetler giymelerini ayıplamalarını şaşkınlıkla karşıladığını ifade etmiş, kendilerinin cehâlet ve ma'siyetle nimetler içinde yüzmelerine rağmen fukahânın maddî imkânlarına saldırıda bulunmalarına da sitem etmiştir (Sübkî, 1986, s. 44).

Yukarıda zikredilenler çerçevesinde; fukahâ ile Memlûklü siyâsîleri arasındaki ilişkinin mahiyetini daha ziyâde ülkenin siyâsî gündeminin belirlediği ve söz konusu ilişki dinî olmaktan çok siyâsî mânâda bir irtibatı ifade ettiği söylenebilir.

Diğer yandan, Memlûkler döneminde fukahâ ile irtibatında siyâsî otoritenin devlet menfaatinin sağlanmasına yönelik bir politika izlemesi bir yana, fukahânın siyâsîlere olan bakış açısının teşekkülünde, dönemin bazı fukahâsının fıkıh mezheplerine müteallik alınan kararları kendi menfaatleri ve taassubiyetleri çerçevesinde te'vil etmesinin de etkili olduğu kanaatindeyiz. Bu bağlamda, dönemin hukuk müessesinde mezhepsel çoğulculuğun tatbik edilmesi kararına dair Şâfiî fukahânın tepkisi güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Tacüddîn Sübkî'nin şu ifadelerinin (Sübkî, ts., 8:320; Süyûtî, 1967, 2:165), mevzuya ilişkin Şâfiî fukahânın genel görüşünü yansıtmama ihtimali ile birlikte konumuz açısından önemli olduğu kanaatindeyiz: “Tecrübe ehli diyor ki; Mısır, Şam ve Hicaz topraklarında ne zaman ki hâkimiyet başka mezheplere geçtiyse ülke harap olmuş ve ne zaman ki Şâfiî mezhebinden olmayan bir sultan başa geldiyse devleti hızlıca sona ermiştir. Allah bu sırrı bu ülke için geçerli kıldığı gibi aynısı İmam Malik için Mağrib'de ve Ebû Hanîfe için Mâveraünnehir'de gerçekleşmiştir.”

Şâfiî fukahâ mezhep tarafgirliği noktasında bir basamak daha ileri giderek siyâsî otoriteye sahip olan kişinin, hayatının ve devletin bekâsını talep ediyorsa, Şâfiî mezhebine müntesip olması gerektiğine dâir kanaatlerini dile getirmişlerdir. Söz gelimi; bu dönemin Şâfiî fakihî İbnü'l-Mürâhhil'in

27 Tam adı Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi es-Sübkî eş-Şâfiî'dir. Takıyyüddîn es-Sübkî'nin oğlu olan Tâceddîn es-Sübkî, h. 727 yılında Kahire'de doğmuştur. İlk ilmî tahsiline Mısır'da başlamakla birlikte, 739/1338 yılında babasıyla birlikte Dimaşk'a giderek tahsiline burada devam etmiştir. Daha on sekiz yaşında iken hocası İbnü'n-Nakîb tarafından kendisine iftâ icazeti verilen Tâceddîn Sübkî, fıkıh ilminin yanı sıra hadis ve Arap diline de temayüz etmiştir. Sübkî, Dimaşk medreselerinin birçoğunda ders vermenin yanı sıra; Kahire'de muhtelif medreselerde müderrislik yapmıştır. İlmî faaliyetlerinin yanı sıra Dimaşk'ta babasının kadî nâibi olan ağabeyi Cemaleddîn Hüseyin'in vefâtı üzerine babasına bir süre niyâbet ederek (755/1354) babasının isteği üzerine 756/1355'te asaleten kâdilkudâtlığa getirilmiş, kısa aralıklarla iki defa azledilmekle birlikte vefâtına kadar görevine devam etmiştir. Fıkıhın muhtelif kısımlarına ilişkin *Terşihu't-Tevsih fi tercihi't-tashîh, et-Tevsih 'ale't-Tenbih ve'l-Minhâc ve't-Tashîh, Cem'u'l-cevâmi ve şerhi Men'u'l-mevânî', Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ, Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-vüstâ, Tabakâtü's-Şâfi'yyeti's-suğra*, gibi eserler kaleme almıştır. Sübkî, 771/1370 yılında Dimaşk'ta veba hastalığından vefât ederek Kâsiyün'daki Sübkîler Türbesi'ne defnedilmiştir. (İbn Hacer, ts., 2:425-426; İbn 'Imâd, 1986, 8:380; İbn Kâdî Şühbe, 1978, 3:141-143; Zirikî, 2002, 4:184-185).

(ö. 716/1316) konuyla ilgili ifadesi şöyledir: “Mısır’a ne zaman ki Şâfiî olmayan bir melik geldi, çabucak katledildi. Bu, tecrübeyle sâbit bir durumdur. Şâfiî mezhebinden olmayan sadece Hanefî sultan Kutuz tanınıyor. O da kısa bir süre sultanlık makamında kaldı ve katledildi. Ama Zâhir Baybars, sultanlığı boyunca Şâfiî mezhebine bağlı kaldı. Her ne kadar Şâfiî mezhebine diğer üç mezhepten kadı eklediyse de, onun bu konuda pişman olduğu söylenmektedir.” (a.g.e., 8:320).

Kadı tayinleri mevzusunda çoğulculuğu reddeden ve bunu mezheplerine ihânet olarak addeden bazı Şâfiî fukahâ, Zâhir Baybars’ın İmâm Şâfiî’nin gazabını hak ettiğini ve bu nedenle devletinin yıkılmasının sebebi olacağını dile getirmişlerdir. Sübkî’nin zikrettiği üzere; Zâhir Baybars taaddüdü kudât uygulamasını tatbik ettikten sonra rüyasında gördüğü İmâm Şâfiî kendisine, “Mezhebime ihanet mi ediyorsun, bu ülke benim mi senin mi? Seni zürriyyetini kıyamete kadar azlettim” demiştir. Ardından kısa bir süre sonra Zâhir vefât etmiştir. Oğlu Saîd kısa bir süre daha saltanatta kalmışsa da vefât etmiş, zürriyyeti ise bugüne kadar fakir olarak yaşamıştır. Bununla birlikte Memlûklerin zürriyyetinin kendi dönemine kadar devam ettiğini ifade eden Sübkî, bunun hikmetini sadece belli kişilerin bilebileceğini, nihâî noktada Allah’ın bir işin gerçekleşmesinde öncelikle sebepleri hazırladığı gibi, Memlûklü devletinin yıkılmasında da muhtemel sebebin taaddüdü kudât uygulaması olacağı üzerinde durmaktadır. Sübkî, bu hukuk reformu ile Müslümanların birliğinin bozulduğunu ve fikhî görüşler arasında karışıklık hâsıl olduğunu dile getirirken, hüccet olarak rivâyet ettiği bir diğer rüyaya göre ise Zâhir Baybars’a “Sana ne oldu?” demişler, o da; “Dört kadı uygulamasından dolayı bana Allah bana azap etti, Müslümanların birliğini bozdum.” demiştir. Zikredilen bu rivâyetleri bu mevzudaki bakış açılarını desteklemek için kullanan Sübkî, işi biraz daha ileri götürerek bu yeni uygulamadan pişman olan Zâhir Baybars portresi tasavvur ederek görüşlerini ona atfen birtakım rivâyetlerle desteklemiştir (a.g.e., 8:320-321).

Şâfiî mezhebi kaynaklarında bu ve buna benzer zikredilen rivâyetler, her ne kadar ilmi bir temele istinat etmekten uzak olup mantikî gözükme de, Şâfiî fukahânın bu mevzudaki hislerine bir ışık tutabileceği kanaatindeyiz. Diğer yandan, Eyyûbîler döneminden beri Mısır’ın kazâ müessesinde nüfûz sahibi olan ve hali hazırda bu müessese üzerinde yegâne hak sahibi oldukları inancını taşıyan Şâfiî fukahânın bu değişime karşı menfi bir tavır sergilemelerini tabii bir refleks olarak gördüğümüzü de ifade etmeliyiz. Bununla birlikte her ne kadar hukuk müessesesiyle irtibatlı olsa da yapılan bu hukuk reformunun devletin siyasî istikbaliyle ilişkilendirilerek, devletin bekâsının ancak Şâfiî mezhebinin resmî mezhep olmasıyla sağlanabileceğine yönelik bir bakış açısının servis edilmesi kanaatimizce ilmi olmamanın sıra, mezhebî tarafsızlığı ve fıkıh mezheplerinin etkinliğinde siyâsî unsurların da belirleyici olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Fıkıh her ne kadar sivil bir çabanın ürünü olsa da, gelişim ve olgunlaşmasında coğrâfi, târihî, sosyolojik şartların yanı sıra içinde bulunduğu siyâsî unsurların da müessir olması, fıkıhın akademik gelişimini sağlayan ve hukuk müessesinde etkin rol oynayan fukahâ ile belirli dönemlerde değişim gösteren siyâsî otoriteler arasında da belirli bir ilişkinin var olduğunun işaretini vermektedir. Nitekim Mısır çerçevesinde mevzuyu ele aldığımız bu çalışma ile ulaştığımız neticeye göre; Mısır’da fıkıh mezheplerinin yerleşip istikrara kavuştuğu 2./8. yüzyılın ilk çeyreği ilâ 4./10. yüzyılın ilk yarısı itibariyle fukahâ ile siyâsîler arasında kısmî de olsa hâsıl olan irtibat ileriki dönemlerde önemli ölçüde kesâfet kazanmıştır. Fâtımîlerin siyâsî hakimiyeti itibariyle Mısırlı fukahâ ile siyâsîler arasındaki ilişki ilk kez resmî bir boyuta intikal etmiştir. Sünnî fukahânın bu dairenin içine yoğun bir şekilde dahil oluşunun ilk merhalesi Eyyûbîler döneminde gerçekleşmiş iken, bu süreç Memlûkler döneminde de benzer bir seyir izlemiştir.

Fukahâ ile siyâsîler arasındaki ilişkinin keyfiyetini ortaya koymaya çalıştığımız bu araştırmaya göre; hususen ülkenin resmî mezhep müntesibi olan fukahâ, her iki dönemde de siyâsî otorite nezdinde büyük bir ehemmiyete haiz olmuş, hukuk müessesesinin yanı sıra devlet yönetimine ilişkin bazı görevler üstlenmiş ve siyâsîlerin istişarede bulunduğu birincil kişileri teşkil etmiştir. Bu noktada fukahâyâ verilen önem, kimi zaman devlet işlerinin şer'î bir temele dayanarak yürütülmesi noktasında siyâsîlerce gösterilen hassasiyetin bir tezahürü olsa da, özellikle Memlûkler döneminde bazı siyâsîlerin, fukahânın mânevî nüfûzunu, iktidarlarının ve verdikleri birtakım kararların meşrûyetini sağlama noktasında bir vesile addetmeleri şeklinde menfî bir portreyi de yansıtmıştır. Bu noktada fukahâ ile siyâsîler arasındaki ilişkinin mahiyetini daha ziyâde ülkenin siyâsî gündeminin belirlediği ve söz konusu ilişki dinî olmaktan çok siyâsî mânâda bir irtibatı ifade ettiği söylenebilir de, hususen fikhî ahkâmın siyâsete alet edilmesine yönelik bir tahakküm meylini hissettikleri esnada, fukahânın buna karşı dik bir duruş sergiledikleri özellikle belirtilmelidir. Bununla birlikte yönetimlerinin dinî esasa uygun olduğunu teyit etmek için bazı siyâsî faaliyetlerini dönemin fukahâsının fetvâlarıyla dinî renge boyama gayretine giren Eyyûbî ile Memlûkların bu mevzuda genel olarak başarılı oldukları söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abbâdî, A. (ts.), *Fî't-târîhi'l-'Abbâsî ve'l-Fâtîmî*, Dârü'n-Nahdatî'l-Arabiyye.
- Abdilkâdir, S. (2010), *el-Eserü's-siyâsî ve'd-devru'l-islâhî li'l-'ulemâi fî 'asri selâtîni'l-Memâlik*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmîatü Ümmü'l-kurâ.
- Âşûr, S. (1976), *el-'Asru'l-Memlûkî fî Mısır ve's-Şâm*, Dârü'n-Nehdatî'l-Arabiyye.
- _____ (1992), *el-Müctemeu'l-Mısırî fî 'asri selâtîni'l-Memâlik*, Dârü'n-Nehdatî'l-Arabiyye.
- Attârî, C. Y. (2011), *Hareketü't-te'lifi'l-ilmî fî Mısır ve's-Şâm*, Dârü'l-Fikr.
- Bağdatlı İsmâil Paşa, (1951), *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, Matbaatu'l Behiyye.
- _____ (ts.), *İzahu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ keşfi'z-z-zünûn*, Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî.
- Bahît, F. A. (2013), *el-'Alâkât Beyne'l-Fukahâ Ve Selâtîni'd-Devleti'l-Memlûkiyye. Mecelletü Ebhâsi Külliyyeti't-Terbiyyeti'l-Esâsiyye*, 12(4), 653-668.
- Bitâvî, H. A. (2007), *Ehli'l-'imâme fi Mısır 'asr selâtîni'l-Memâlik*, Ayn Li'd-Dirâsât Ve'l-Bühûsu'l-İnsâniyye Ve'l-İctimâiyye.
- Bozbaş, F. (2019), *Fethinden günümüze Mısır'da fıkıh tarihi*, Çizgi Kitabevi.
- Dâli, M. S. (2010), *Fukahâ ve fukarâ: itticâhât fikriyye ve siyâsiyye fî misri'l-Osmâniyye*, Matbaatu Dâri'l-kütüb Ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye.
- Dâvûdî, (1983), *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Derdûr, İ. (2010), *Târîhu'l-fikhî'l-islâmî*, Dârü İbn Hazm.
- Devâdarî, (1982), *Kenzü'd-dürer ve câmiu'l-ğurer*, Matbaatu İsa El-Bâbi El-Halebî.
- Ebû Şâme, (1974), *ez-Zeyl 'ale'r-ravzateyn: terâcimu ricâli'l-karneyni's-sâdis ve's-sâbi'*, Dârü'l-Ceyl.
- Ebû Zehre, M. (ts.), *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye fî's-siyâse ve'l-'akâid ve târihu'l-mezâhibi'l-fikhîyye*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî.
- Etrûşî, Ş. (2007), *el-Hayâtü'l-fikriyye fî Mısır hulâle'l-'asri'l-Eyyûbî*, Dârü Decle.
- Ganâim, M. N. (1998), *Medârisu Misri'l-fikhîyye fî'l-karni's-sâlisi'l-hicrâ*, Dârü'l-Hidâye.
- Guraybe, M. (1995), *Cühûdu Selâhuddîn El-Eyyûbî Fî İhyâi'l-Mezhebi's-Sünnî Fî Mısır Ve's-Şâm. Mecelletü Mu'te Li'l-Bühûs Ve'd-Dirâsât*, 24(3), 18-37.
- Hafâcî, M. A. (ts.), *el-Hayâtü'l-edebiyye fî Mısır: el-'asru'l-Memlûkî ve'l-Osmâni*, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye.
- İbn 'Imâd el-Hanbelî, (1986), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Mahmud Arnavud, Dârü İbn Kesîr.
- İbn Abdülber, (1997), *İntikâ fî Fezâ'ili'l-eimmeti's-selâseti'l-fukahâ, Mâlik, Şâfî, Ebî Hanîfe*, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye.
- İbn Battûta, (1958), *Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâibi'l-emsâr ve 'acâibi'l-esfâr: Rihletü İbn Battûta*, Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ.
- İbn Cemâa, (1985), *Tahrîru'l-ahkâm fi tedbiri ehli'l-İslâm*, by.
- İbn Ferhûn, (ts.), *Dibâcü'l-müzeheb fi ma'rifeti a'yâni 'ulemâi'l-mezhebe*, Dârü't-Türâsî'l-Arabî.
- İbn Hacer el-Askalânî, (1998), *Ref'u'l-isr 'an kudâti Mısır*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî.
- _____ (ts.), *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mieti's-sâmine*, Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî.
- İbn Hallikân, (1972), *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü enbâ'i'z-zamân*, Dârü Sâdir.
- İbn İyâs, (1984), *Bedâ'i'ü'z-zühûr ve vekâ'i'ü'd-dihûr*, El-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme Li'l-Kitâb.

- İbn Kâdî Şühbe, (1978), *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye.
- _____ (1994), *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, thk. Adnân Dervîş, Ma'hedü'l-Fransî Li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye.
- İbn Kesîr, (2010), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Me'mûn Muhammed Saîd, Dâru İbn Kesîr.
- İbn Receb, (2005), *ez-Zeyl 'alâ tabakâti'l-Hanâbile*, Mektebetü'l-Ubeykân.
- İbn Tağrıberdî (1963), *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-kâhire*, Vezâretü's-Sekâfe.
- _____ (1984), *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*, El-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme.
- İbn Vâsıl, (1957), *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri benî Eyyûb*, Dâru'l-Kütüb Ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye.
- İbnü's-Salâh, (1992), *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, Dâru'l-Beşeri'l-İslâmiyye.
- İbrâhîm, M. A. (2009), *el-Hayâtü's-sekâfiyye fî saîdi Mısır hülâle'l-'asri'l-memlûki*, Basılmamış Doktora Tezi, Câmiatü'l-İskenderiyye.
- İdfüvî, C. (1966), *et-Tâli'u's-saîd: el-câmi' esmâ bi-hubarâi's-saîd*, Ed-Dâru'l-Mısriyye.
- İsnevî, (1987), *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Kâdî İyâz (1998), *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Kalkaşendî, (1914), *Subhu'l-a'sa'*, Matbatu'l-Emîriyye.
- Kâsım, K. A. (2010), *Fî târihi'l-Eyyûbüyyîn ve'l-Memâlik*, Ayn Li'd-Dirâsât Ve'l-Bühûsi'l-İnsâniyye Ve'l-İctimâiyye.
- Kâşif, S. İ. (1988), *Mısır fî'l-'asri'l-vülât mine'l-fethi'l-'Arabî ilâ kıyâmi'd-devleti't-Tûlûniyye*, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme Li'l-Kitâb.
- Kehhâle, Ö. R. (1993), *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, Müessesetü'r-Risâle.
- Kindî, (1908), *el-Vülât ve'l-kudât*, Matbaatu'l-Âbâ.
- Kutbuddîn el-Halebî, (2012), *el-Müntekâ min târihi Mısır*, Dâru'l-Kütüb Ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye.
- Mâcid, A. (1988), *et-Târîhu's-siyâsi li-devleti selâtîni'l-memâlik fî Mısır: Dirâse tahlîliyye li'l-izdihâr ve'l-inhiyâr*, Mektebetü'l-Enclo El-Mısriyye.
- _____ (1979), *Nüzümü devleti selâtîni'l-Memâlik*, Mektebetü'l-Enclo.
- Makrîzî, (1997), *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- _____ (1991), *el-Mukaffa'l-kebîr*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Münzirî, (1984), *et-Tekmile li-vefeyâti'n-nakale*, Müessesetü'r-Risâle.
- Nimmim, H. (2012), *el-Ezherü's-şeyh ve'l-meşîha*, Mektebetü'l-Usrâ.
- Nüveyrî, (2004), *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Rızk, A. T. (2008), *Dirâsât fî târihi 'asri selâtîni'l-Memâlik*, Ayn Li'd-Dirâsât Ve'l-Bühûsi'l-İnsâniyye Ve'l-İctimâiyye.
- Safedî, (2000), *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Salâh, İ. M. (2006), *ed-Devrû's-siyâsi ve's-sekâfi li-fukahâi's-Şâfi'iyye fî Mısır fî 'asri devleti'l-Memâliki'l-bahriyye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmiatü'l-Tanta, Tanta.
- Selâm, M. Z. (1971), *el-Edeb fî'l-'asri'l-Memlûki*, Dâru'l-Maârif.
- Selîm, M. R. (1962), *Mevsû'atü 'asri selâtîni'l-Memâlik ve netâcühü'l-'ilmî ve'l-edebî*, Mektebetü'l-Âdâb.
- Sem'ânî, (1980), *el-Ensâb*, Mektebetü İbn Teymiyye.
- Sübkî, (1986), *Mu'îdü'n-ni'am ve mübîdü'n-nikam*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye.
- _____ (ts.) *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye.
- Süyûtî, (1967), *Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye.
- Şevkânî, (ts.), *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- Şîrâzî, (ts.), *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru'r-Râidi'l-Arabî.
- Takkûş, M. S. (1997), *Târîhu'l-memâlik fî Mısır ve bilâdi's-Şâm*, Dâru'n-Nefâis.
- Uzeyzî, M. R. (1988), *İbn Dakikul'id 'asruhû, hayâtuhû, 'ulûmuhû ve eseruhû fî'l-fikh*, Dâru'l-Beşir.
- Yâfî, (1997), *Mir'atü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Yûnînî, (1955), *Zeyl mir'âti'z-zamân*, Matbaatu Meclisi'd-Dâirati'l-Maârifî'l-Osmâniyye.
- Zâhirî, (2002), *Neylî'l-emel fî zeyli'd-düvel*, Mektebetü'l-Asriyye.
- Zehebî, (1996), *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle.
- Ziriklî, (2002), *A'lâm*, Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn.
- Zuhaylî, V. (1992), *el-İzz b. Abdisselâm: sultânü'l-ulemâ ve bâi'u'l-mülûki'd-dâiye*, Dâru'l-Kalem.

EXTENDED ABSTRACT

In the historical process, when the history of **fiqh** basins in the Islamic geography and the **fiqh** history of Islamic countries in these basins were considered separately, it is conferred that the development of **fiqh** both as a science and a sect has affected the political authority and has been affected as well as by the existence of the political authority in a certain historical period of the region in question. The connection of **fiqh** with politics undoubtedly reveals the existence of a certain relationship between the **fuqahâ** in a certain geography and the political authority, which enables the development of **fiqh** as a science and has the authority to be applied within the framework of the judiciary institution. As a matter of fact, when the issue is evaluated within the framework of a long period of fourteen centuries covering the history of **fiqh** from the conquest of the country to the present in Egypt; as it is examined from the first centuries of Islamization up today, the existence of a close relationship between the Egyptian **fuqahâ** and the political authorities and the interaction between them over the centuries draws attention.

The relationship between **fuqahâ** and politicians has started to make itself noticed since the period of the Abbasids, when **fiqh** began to be applied by **fuqahâ** in the framework of judiciary institution after the Islamization of Egypt. In this context, the most important point worth mentioning about the early periods on the subject is the reflection of *mihne events* on **fuqahâ**. When we look at the situation of Egypt in terms of the effect of the issue; while it was observed that there was no big controversy against the issue in the society due to the lack of severe pressure during the caliphate of Me'mûn and Mu'tasim, according to the statements of some authors, the situation was changed during the caliphate of the Vâsik Billâh; the caliph demanded that the society be questioned about the issue with the order he sent to Ibn Abi Laith, the judge of the period. Ibn Abi Laith; questioning everybody in the country, be it a jurist, a scholar, a muezzin or a teacher, caused great unrest and reaction among the society.

During the Tolunoğulları and İhşidîs periods when **fiqh** sects were recognized and stabilized to a certain extent in Egypt; the most important factor determining the quality of the relationship between **fuqahâ** and politicians was the sect tendencies of the governors in the country.

During the Fatimid period, when the sect of politicians in Egypt most clearly shaped their perspective towards the Islamic Judge and reached the official level of a **fiqh** for the first time, the political authority in this period was the Shiite as the most senior rank holder in the country for the purpose of recognizing and settling the Ismaili **fiqh** system, the official sect of the country. They supported all kinds of scholarly activities of the judge and **dâî**, and attached great importance to the debating assemblies to which the **fuqahâ** and other scholars were invited.

The transfer of the relationship of the Sunni **fuqahâ** in Egypt to the political authority to an official dimension was realized for the first time with the process of the Ayyubid political domination over Egypt. Although the adoption of a **fiqh** school (İsmâiliyye) as an official sect in Egypt took place for the first time in the period of the Fatimids before the Ayyubids, this process started with the Ayyubids for the first time in the country for the Sunni **fiqh** sects.

Due to their broad mission, the **fuqahâ** of the Ayyubid period, besides their scientific personalities, undertook many duties in the country. They undertook many scientific and political tasks such as being a professor, being a judge, an orator, as well as participating in battlefields and carrying out diplomatic missions. As the amirs of the period and the people to whom the state administrators consult; they held an influential position in ensuring political and social stability with their views and scientific activities.

Because of its great importance on the request of the state, we see that the **fuqahâ** of this period reacted openly and without any pressure to the actions that the state request did not approve.

With the Ayyubid period, the close relationship between **fuqahâ** and politicians became more evident with the domination process of the Mamluks in Egypt. Undertaking the important duties of the state in the Mamluk period as in the Ayyubid period, the **fuqahâ** constituted the first group of individuals to whom the state officials consulted on matters of importance and whose complaints were taken into account.

On the other hand, we witness that an attitude is adopted against the politicians who are trying to take advantage of the influence of the **fuqahâ** over the people. The **fuqahâ** of the Mamluk period formed the group

that led the way in the rebellions against the unjust practices of the state and against the request of the sultan and the state, and without fear of being dismissed, they fearlessly expressed their views on issues that they opposed to the interests of the society.

In the Mamluk period, apart from the policy of the political authority to ensure the state's interest in its liaison with the **fuqahâ**, it is stated that some of the **fuqahâ** made decisions based on **fiqh** sects within the framework of their own interests and aspirations. In this context, the reaction of Shafii **fuqahâ** on the decision to implement sectarian pluralism in the legal institution of the period constitutes a good example.

According to this research, in which we try to reveal the arbitrariness of the relationship between **fuqahâ** and politicians; in particular, the **fuqahâ**, who is a member of the country's official sect, had a great importance in the eyes of the political authority in both periods. At this point, although the importance given to the **fuqahâ** is a manifestation of the sensitivity shown by the politicians about the execution of the state affairs on a religious basis, some politicians, especially in the Mamluk period, regarded the spiritual influence of the **fuqahâ** as an occasion to ensure the legitimacy of their power and some decisions reflected a negative portrait. At this point, although it can be said that the nature of the relationship between **fuqahâ** and politicians is determined by the political agenda of the country and that the relationship in question expresses a political rather than religious relationship, especially when they feel a tendency to dominate the juridical judgment to be used in politics, the fact that **fuqahâ** stands upright against it should be especially uttered.

Örgütsel Çatışma ile Yabancılaşma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma

Yusuf Demirgöl

Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Kırıkkale, Türkiye
yusufdemirgol@yahoo.com

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 22.10.2020 Kabul: 23.11.2020 Yayın: 27.12.2020 Anahtar Kelimeler: Örgüt, Çatışma, Yabancılaşma, Yönetim	Örgütler, belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelen bireylerden oluşan topluluklardır. İnsan olgusunun bulunduğu bir ortamda çeşitli nedenlerden kaynaklanan çatışmaların doğması kaçınılmazdır. Ortaya çıkan bu çatışmanın örgütten tamamen temizlenmesi yerine belirli bir düzeyde bulunması ve yönetilmesi günümüz işletme yönetimi anlayışına daha uygundur. Bu bağlamda çatışma bulunan bir ortamda, çatışmayı yaşayan tarafların içinde buldukları örgüte ve birlikte iş gördükleri kişilere yabancılaşması ve aidiyet duygularını yitirme olasılığı göz ardı edilmemelidir. Bu çalışma ile örgütlerde yaşanan çatışmanın yabancılaşmaya neden olup olmadığı deneysel bir araştırma ile saptanmıştır. Söz konusu deneysel araştırma anket yöntemiyle bir bakanlığın merkez teşkilatında bulunan ve gelişigüzel seçilen 404 çalışan üzerinde uygulanmıştır. Çalışanlara demografik bilgileri, çatışma ve yabancılaşma algılarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Toplanan veriler SPSS 26 programı kullanılarak analiz edilmiş ve bu süreçte çeşitli istatistiksel metotlar kullanılmıştır. Gerçekleştirilen bütün bu çalışmalar sonucunda örgütlerde meydana gelen çatışmanın, çalışanlar üzerindeki yabancılaşmaya etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca cinsiyet ve medeni durum gibi demografik değişkenlerin çatışma ve yabancılaşma üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

A Research on the Relationship Between Organizational Conflict and Alienation

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 22.10.2020 Accepted: 23.11.2020 Published: 27.12.2020 Keywords: Organization, Conflict, Alienation, Management	Organizations are communities of individuals who come together to achieve a specific goal. It is inevitable that conflicts arising from various reasons will arise in an environment where there is a human phenomenon. It is more suitable for today's business management understanding to find and manage this conflict at a certain level instead of completely clearing it from the organization. In this context, in an environment of conflict, the possibility of alienation and losing sense of belonging to the organization and the people they work with should not be overlooked. With this study, it is determined by an empirical study whether the conflict in organizations caused alienation or not. This empirical research was conducted on 404 randomly selected employees in the headquarters of a ministry and used a survey method. Employees were asked questions about their demographic information, perceptions of conflict and alienation. The collected data were analyzed using the SPSS 26 program and various statistical methods were used in this process. As a result of all these studies it has been revealed that the conflict that occurs in organizations has an effect on alienation on employees. In addition, it was concluded that demographic variables such as gender and marital status have no effect on conflict and alienation.

Atıf/Citation: Demirgöl, Y. (2020). Örgütsel Çatışma ile Yabancılaşma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 114-128

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar insanoğlunun bulunduğu hemen her ortamda bir takım nedenlerden dolayı çatışmalar yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Tarihte çatışmaların birçoğu savaş gibi güç kullanımına yönelik eylemler ile sonlandırılmaya çalışılmıştır. Sanayi toplumuna geçiş ile birlikte büyük fabrikalarda çok uzun saatler birlikte çalışmaya başlayan insanlar, farklı nedenlerle işyerlerinde çatışmayı sürdürmüşlerdir. İşyerinde yaşanan çatışmaların genellikle, çalışanlar arası, birimler arası ve çalışanlar ile amirleri arasında olduğu bilinmekle birlikte, işverenler açısından bu tür çatışmaların, işyerleri açısından tehlike oluşturduğu ve sonlandırılması gerektiği düşünülse de, günümüzde belirli bir düzeyde var olan çatışmanın yönetilmesi daha akılcı bir yönetim anlayışını tarafımıza sunmaktadır. Bu bağlamda, örgütlerde çatışmanın yönetilmesi bakımından yapılan çalışmalar, çatışmanın nedenlerini, çatışmayı etkileyen faktörleri ve sonuçlarını ortaya koyma zorunluluğunu açığa çıkarmıştır.

Örgüt, insanların bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan bir kavram olduğundan, insanları bireysel ya da toplu olarak etkileyen fiziksel ve psikolojik olguların irdelenmemesi ve konuyla ilişkilendirilmemesi düşünülemez. İnsanların bir takım nedenlerle üyesi oldukları örgüte aidiyet hissini azaltan ve yalnızlaştıran nedenler bulunmaktadır. Bu nedenlerin araştırılıp, çözüme kavuşturulamaması, örgütlerin belirledikleri hedef ve amaçlarına ulaşamamalarına ya da daha geç ve daha yüksek maliyetli bir şekilde ulaşmalarına yol açar.

Bu bağlamda, örgütlerde var olan çatışmanın, çalışanların yabancılaşmasına etkisinin olup olmadığı, etkisi var ise hangi oranda bir etkide bulunduğu ile bir takım değişkenlerin bu etkileme düzeyini nasıl değiştirdiğine ilişkin problemler bu çalışma ile incelenmiştir.

LİTERATÜR

Çatışma

Çatışma kavramı insanoğlunun var olduğu günden bugüne kadar çeşitli formlarda karşısına çıkmıştır. Tarihte daha çok savaşmak anlamında kullanılan çatışma, günümüzde sosyoloji ve psikoloji bilimlerinin de dahil olduğu daha geniş bir anlamı ifade etmektedir. Çok değişik sahalarda karşılaşılan çatışmanın kesin ve standart bir tanımını ortaya koymak zordur (Korkmaz,1994:77). Kelime anlamı olarak, çatışmak işi olarak tanımlanan (Genel Türkçe Sözlük,2017) çatışma kavramı genel olarak, görüşlerin farklılığından ortaya çıkan karşıtlık olarak açıklanmıştır (Yöntembilim Terimleri Sözlüğü,1981). Sonuç olarak çatışma, iki veya daha fazla şahıs ya da grubun; amaçlar, talepler, beklentiler, hedefler ya da güdülerinin birbiriyle uyumlu olmaması durumudur (Öztürk,2003:262).

Sanayi devrimiyle birlikte insanların işyeri gibi birçok alanda toplu olarak bulunmaları çatışma konusunda çeşitli görüşlerin ortaya atılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Marx, farklı toplumlar ve sınıflar arasındaki çatışmaların tarih ile başladığını ve ekonomik nedenlere dayandığını savunmuştur (Özkalp,2004:135). Bununla birlikte Weber, sınıf çatışmasının yalnızca ortak hareket etme ve dayanışma şuurunun bir hayli yüksek olduğu ortamlarda geliştiğini savunmaktadır (Öngen,2009:86). Modern toplumlarda çatışmayı inceleyen Simmel ise çatışmayı bir gruptaki bütünleyici güç olarak tanımlamıştır (Simmel,1999:34).

Örgütsel Çatışma

Bir takım amaçlar boyutunda bir araya gelmiş insanların gerekli fiziksel öğelerle oluşturdukları yapı örgüt olarak tanımlanmaktadır (Atak,2005:59). Örgütleri meydana getiren bireyler ortak bir ya da birden fazla amaca ulaşmak için çaba sarf etmektedirler. Belirlenen amaçlara ulaşmak için farklı yolların kullanılmak istenmesi ya da bir takım görüş farklılıkları örgütlerde çatışma olgusunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu itibarla örgütsel çatışma; örgüt içerisinde, kişiler ya da gruplar arasında kıt kaynakların pay edilmesi ya da etkinliklerin dağılımı ile yine bu kişiler veya gruplar arasındaki statü, amaç, değer ya da algı farklılıklarından ortaya çıkan anlaşmazlık veya uyumsuzluktur (Solmuş,2004:37). Bir başka deyişle örgütsel çatışma, kişiler ve grupların aynı amaç için bir arada faaliyet yürütürken ortaya çıkan sorunlarından kaynaklanan ve normal faaliyetlerin duraksamasına ya da karışmasına neden olan olaylardır (Eren, 2008:609).

Örgütlerde sık olarak görülen çatışmalar, örgütün ne derece büyük olduğu, hedeflerin ne kadar farklılaştığı, iş bölümünün nasıl yapıldığı ve ortaya ne tür kişisel sorunların çıktığı gibi birçok sebebe ve şarta bağlı olmaktadır. Bu bağlamda örgütsel çatışmanın nedenleri genel olarak, işler arası fonksiyonel karşılıklı bağımlılık, belirli kaynakların paylaşılması, amaç ve algılama farklılıkları, yönetim alanına ilişkin belirsizlik, iletişim noksanlıkları, statü farklılıkları, yönetici tarzları arasındaki farklılıklar, çıkar farklılıkları, kişilik farklılıkları, değişen koşulların öngördüğü yeni nitelikler, işçi-işveren ilişkilerindeki kutuplaşmalar, örgüt içi güç mücadelesi olarak sıralanabilmektedir (Koçel, 2013:651-653).

Tarihsel süreç içerisinde işletmelerin büyümesi ve çeşitlenmesi ile birlikte farklı dönemlerde örgüt algısında ve dolayısıyla örgütsel çatışma algısında değişimler gözlemlenmiştir. Geleneksel işletme yönetimi çağında çatışma, istenmeyen ve uzaklaştırılması gereken bir nesne olarak değerlendirilmektedir. Yöneticiler örgütü olumsuz etkileyen ve işleyişini bozan çatışmayı ortadan kaldırmakla görevlidir (Şahin vd.,2006:555). Neoklasik dönem adı da verilen davranışsal dönem de ise örgütsel çatışmanın doğal ve kaçınılmaz olduğu görüşü hakim olmakta ve bu olgunun yok edilmesi yerine, onu kabul ederek ondan faydalanma görüşü kabul görmüştür (Yatkin,2008:13). Modern işletme yönetimi anlayışında çatışma örgütlere bir takım yenilik ve farklı bakış açıları getirmesi nedeniyle olumlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda çatışmalar kaçınılmazdır ve açık sistemler olarak görülen örgütlerde belirli bir düzeyde çatışma olması zorunludur (Koçel,2013:646).

Örgütsel çatışmaya ilişkin literatür incelendiğinde söz konusu çatışmanın birçok açıdan sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu itibarla genel olarak örgütsel çatışmayı, işlevselliğine, ortaya çıkışına, taraflarına ve örgütteki yerine göre sınıflandırmak mümkündür. Özellikle taraflarına göre çatışmada örgüt içindeki bireylerin birbirleriyle çatışması, grupların birbirleriyle çatışması ve örgütlerin birbirleriyle çatışmasına sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca örgütteki yerine göre çatışmada dikey, yatay ve emir komuta – kurmay çatışması önemlidir (Koçel, 2013:647-650, Şimşek ve Çelik, 2014:152-156).

Örgütsel çatışma yönetimi üzerine yapılan bir araştırmada yöneticilerin zamanlarının %20 den fazlasını çatışma sonucunda meydana gelen sorunları çözmek için kullandıkları ve çatışma yönetiminin yöneticilerin işleri arasında yedinci sırada bulunduğunu ortaya koymaktadır (Ceylan vd., 2000:40).

Çatışma yönetimi, çatışmanın olumsuz yönlerini azaltırken, olumlu yönlerini de artırma süreci olarak tanımlanabilmektedir. Çatışma yönetiminin amacı, örgütlerde etkinlik, performans gibi öğrenme ve grup kazanımlarını geliştirmektir (Sasikala vd., 2014:52).

Örgütsel çatışmanın yönetilmesi bakımından uygulamaya yönelik bir takım stratejiler geliştirilmiştir. Söz konusu literatür incelendiğinde genel kabul gören stratejileri geliştiren ve bilime kazandıran Western Kentucky Üniversitesi'nden Afzalur Rahim olmuştur. Ayrıca ROCI (Rahim Organizational Conflict Inventory) olarak adlandırdığı bir örgütsel çatışma ölçeği de geliştirmiştir.

Bütünleştirme stratejisi, taraflar arasında işbirliğini içermesi gerekmektedir (Rahim, 2001:28). Bütünleştirmede taraflar, hem kendilerinin hem de karşı tarafın isteklerini göz önüne alarak çözüme ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu stratejide açık iletişim yaşanır ve her iki tarafında kazanması temeli esas alınır (Üngüren, 2008:891).

Ödün verme olarak da isimlendirilen uyma stratejisi, çatışma içindeki taraflardan birinin kendi ihtiyaçlarını bir kenara bırakarak karşı tarafın ihtiyaçlarını ön plana almasına dayanır. Bu strateji, karşı tarafla olan ilişkinin korunması ve sürdürülmesine verilen önemin, kendi ihtiyaçlarının karşılanmasına verilen önemden daha yüksek olduğu hallerde kullanılması beklenmektedir (Karcıoğlu vd., 2012:81).

Hükmetme stratejisi, kişinin başka bir kişinin pozisyonunu elde etmek için güç kullanmasıdır. Bu stratejiyi uygulayan bir birey amacına ulaşmak için her şeyi yapar ve karşı tarafın ihtiyaçlarını ve beklentilerini genellikle görmezden gelir. (Rahim, 2010:4).

Kaçınma stratejisi, çatışmadan olabildiğince kaçınmak, çatışma yokmuş gibi davranmak olarak tanımlanabilmektedir. Bu strateji, güç sahibi kişilerle çatışan düşük enerjili bireyler için bir seçenek olabilir ve düşük güç sahibi birey için riski azaltma yolu olarak görülebilir (Jandt, 2016:23).

Uzlaşma stratejisini, karşılıklı ödün verme stratejisi olarak adlandırmak da mümkündür (Karip, 2013:68). Bu strateji de çatışmanın her iki tarafı da bir takım taleplerinden vazgeçerek sonuç elde edilmesine katkıda bulunur. Ancak bu stratejinin uygulanabilmesi için her iki tarafında bir takım taleplerden taviz verme istekliliğini göstermesi gerekmektedir.

Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı günlük hayatta sıkça karşılaşılan bir kavramdır. Birçok bilim dalının konusunu oluşturan yabancılaşma, insanların davranışlarını da etkilemektedir. Bu bağlamda sözlük anlamı olarak yabancılaşma, ‘‘Belli tarihsel şartlarda insan ve toplum etkinlikleri ürünlerinin, bu etkinliklerden bağımsız ve bunlara egemen olan öğelerin değişik biçimde kavranması’’ (Türkçe Sözlük, 2010:2496-2497) olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bireysel açıdan değerlendirildiğinde yabancılaşma, ‘kişinin içinde yaşadığı topluma, kültürel değerlere ve rol dağılımına karşı ilgisinin kaybolması, değer ve normları anlamsız görmesi, kendisini güçsüz ve yalnız hissetmesi durumu’ (Demir ve Acar, 997:217) olarak tanımlanmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde o günün şartlarına göre yabancılaşma kavramından ne anlaşıldığı değişiklik göstermiş ve bir takım yeni olgulara dayanarak gelişmiştir. Hegel’e göre yabancılaşma, insanın fiziksel ve ruhsal varlıkları arasında ortaya çıkan ayrımın bir sonucudur (Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008:115). Marx yabancılaşmayı, materyalist bir çerçevede iktisat ile ilişkilendirmiştir (Aydoğan, 2015:273). Alman Sosyolog Simmel ise yabancılaşmayı, modern yaşamda kişinin yalnızlığı, rekabet etme zorunluluğu ve yalnız başına ayakta durma ihtiyacı sonucunda kişinin bilinci ile duygusal durumu arasında mesafe oluşturması olarak açıklamıştır (Can,2016:231). İşletme bilimi açısından yabancılaşmanın konusu, bir işyerinde çalışan işgörenin bir takım nedenler dolayısıyla işyerine, işverenine ya da iş arkadaşlarına karşı uzaklaşması ve aidiyet bağlarının azalması veya tamamen kopmasıdır.

Yabancılaşmayı üst bir kavram olarak oluşturan alt boyutların tanımlanması konusu incelendiğinde Melvin Seeman’ın ortaya koyduğu, güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, yalıtılmışlık ve kendine yabancılaşma başlıklarının literatürde genel kabul gördüğü anlaşılmaktadır (Seeman,1959:783-791).

Bu bağlamda güçsüzlük, kişinin karşılanmasını düşündüğü beklentilerinin kendisince tayin edilememesi ve sonucunu değiştirebilmek için yapacak hiçbir şeyi olmadığını düşünmesi olarak tanımlanabilir (Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008:133). Anlamsızlık, kişinin neye inanması gerektiği konusunda yeteri kadar bilgilendirilmemesi ve bireysel olarak karar verirken kişinin doğruları ile toplumun doğrularının birbirini tamamlaması olarak tanımlanmıştır (Seeman, 1983:173). Literatürde bazı kaynaklarda kuralsızlık olarak adlandırılan normsuzluk ise bireylerin değer yargılarının olmaması

ya da var olan bu yarguları ortaya koyamaması gibi çeşitli nedenlerle genellikle toplumsal kuralları benimsememesi olarak tanımlanmaktadır (Elma, 2003:32).

Yalıtılmışlık, toplumun bireyin üstüne bir takım yüksek değerler yüklemesi sonucu bu amaç ve hedeflerin kişiler için herhangi bir anlam ifade etmemesi durumu olarak tanımlanmaktadır (Seeman, 1959:789). Kişinin içinde bulunduğu fiziksel çevreden kaçınması olarak da tanımlanan yalıtılmışlıkta bu uzaklaşmanın nedenleri, bireyin psikolojik durumu ve çevrenin durumu olarak açıklanabilmektedir (Elma, 2003:37). Son olarak kendine yabancılaşma, kişinin yapmak istedikleri ile gerçekte yaptıkları arasında bir bağ kuramaması ile başarıdan doğan mutluluğu içselleştirememesi olarak açıklanmaktadır (Eryılmaz ve Burgaz, 2011:275).

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, örgütsel çatışma ile yabancılaşma arasında bir ilişkinin olup olmadığı ile varsa hangi boyutlarda olduğunu tespit etmek ve bu sonuçlar ışığında örgütlere ilgili konuların yönetiminde yardımcı olmaktır. Bu amaçla bir bakanlığın merkez teşkilatında görev yapan çalışanlar arasından basit tesadüfi örneklem yönetimiyle kişiler seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan verilerin toplanması anket yöntemiyle sağlanmıştır. Söz konusu anket çoktan seçmeli sorulardan meydana gelmiş olup, üç bölümden oluşmaktadır. Ayrıca ankette 5'li likert ölçeği; 1. Hiç Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Çok Katılıyorum) kullanılmıştır. Anket formundaki birinci bölümde ankete katılan çalışanların demografik özellikleri yer almaktadır. İkinci bölümde çatışma ve üçüncü bölümde yabancılaşma başlıkları altında sorular bulunmaktadır. Anketin uygulanması için internet üzerinden form oluşturulmuş ve bu sorulara ilişkin web bağlantısı çalışanlara gönderilerek cevapları toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Anket çalışması sonrasında elde edilen ham veriler, Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 26) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu süreçte korelasyon ve basit regresyon analizleri ile t testi metodu uygulanmıştır.

Anket formunun ikinci bölümünde yer alan çatışma ölçeği, Rahim (1983) tarafından ortaya konulmuş olup, kendisi tarafından tekrar geliştirilmiştir (Rahim Organizational Conflict Inventory-II / ROCI-II 2001). Ölçek için Uysal (2014) tarafından yapılan çalışmada güvenilirlik 0,79 olarak tespit edilmiş iken, bu çalışmada söz konusu oran 0,88 olarak bulunmuştur. Anket formunun üçüncü bölümünde kullanılan örgütsel yabancılaşma ölçeği ise Minibaş (1993) tarafından oluşturulmuş ve güvenilirliği kendisi tarafından tekrar test edildikten sonra banka personelinin yabancılaşma düzeyi ile ilgili doktora tezinde kullanılmıştır. Ölçeğin yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha katsayısı 0,96 olarak hesap edilmiştir.

Örneklem/Çalışma Grubu/Katılımcılar

Araştırmanın evrenini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Sistemi'nde yer alan ve bir takım yasal dayanaklar ile görev üstlenen bir bakanlığın merkez teşkilatında görev alan tüm unvan ve görev sınıflarından toplam 3675 çalışan oluşturmaktadır. Araştırma yapılan bakanlık, isminin gizli tutulması şartı ile çalışma yapılmasına izin verdiğinden ismi açıklanamamaktadır. Araştırma için, söz konusu bakanlıkta yer alan 19 ana hizmet biriminde bulunan çalışanlar arasından tüm unvan ve hizmet sınıflarından 404 çalışan gelişigüzel seçilmiştir.

Örneklem büyüklüğünü hesaplamak için Yamane (2001: 116-117) tarafından ortaya konulan formül kullanılmıştır; n: Örneklem büyüklüğü, N: Evren büyüklüğü, z: Standart normal dağılım tablosu değeri, d: Duyarlılık, p: Bir çalışanın örneğe seçilme olasılığı, q: Bir çalışanın örneğe seçilmeme olasılığı

$$n = \frac{N \cdot z^2 \cdot p \cdot q}{N \cdot d^2 + z^2 \cdot p \cdot q}$$

$$n = \frac{3675 \cdot 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{3675 \cdot 0,05^2 + 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}$$

$$n = 348 \text{ çalışan}$$

Bu araştırma için 3675 kişilik bir evren büyüklüğünde en az 348 örneklem sayısına ihtiyaç olduğu ortaya konulmaktadır. Araştırmada kullanılan örneklem sayısının 404 olduğu göz önüne alındığında söz konusu sayının yeterli olduğu görülmektedir.

Hipotezler

Araştırmada aşağıdaki hipotezler test edilmiştir;

H1: Çatışma ile örgütsel yabancılaşma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Çatışmanın örgütsel yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H3: Cinsiyet ile çatışma arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H4: Cinsiyet ile yabancılaşma arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H5: Medeni durum ile çatışma arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H6: Medeni durum ile yabancılaşma arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

BULGULAR

Araştırmada ilk olarak araştırmaya katılan çalışanların demografik bilgilerine yönelik bulgulara yer verilmiş, ikinci olarak ölçekte yer alan ifadelerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir. Son olarak araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin test sonuçları yer almaktadır.

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanların demografik bilgilerine ilişkin vermiş olduğu yanıtlar aşağıda gösterilmiştir;

Tablo 1: Yaş Dağılımı

	N	%
18-25 yaş	9	2,2
26-30 yaş	54	13,4
31-35 yaş	129	31,9
36-40 yaş	112	27,7

41-45 yaş	49	12,1
46-50 yaş	26	6,4
51 ve üstü	25	6,2
Toplam	404	100,0

Araştırmaya katılan çalışanların yaş dağılımlarında büyük çoğunluğun 31-35 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. İkinci büyük çoğunluğun 36-40 yaş aralığında, üçüncü büyük çoğunluğun ise 26-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 2: *Cinsiyet Dağılımı*

	N	%
Kadın	149	36,9
Erkek	255	63,1
Toplam	404	100,0

Araştırmaya katılan çalışanların cinsiyet dağılımlarında %36,9'unun kadın, %63,1'inin ise erkek olduğu görülmekte olup, büyük çoğunluğu erkekler oluşturmaktadır.

Tablo 3: *Medeni Durum Dağılımı*

	N	%
Evli	291	72,0
Bekar	113	28,0
Toplam	404	100,0

Araştırmaya katılan çalışanların medeni durum dağılımlarında %72'sinin evli, %28'inin ise bekar olduğu görülmektedir. Ankete katılanların yaklaşık olarak dörtte üçü evlidir.

Tablo 4: *Eğitim Düzeyi Dağılımı*

	N	%
İlköğretim/Ortaokul	8	2,0
Lise	28	6,9
Önlisans	28	6,9
Lisans	247	61,1
Yüksek lisans	86	21,3
Doktora	7	1,7
Toplam	404	100,0

Araştırmaya katılan çalışanların eğitim düzeyine bakıldığında büyük çoğunluğun lisans mezunu olduğu görülmektedir. İkinci büyük çoğunluğun yüksek lisans, üçüncü büyük çoğunluğun ise lise ve önlisans mezunları olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: *Mevcut İşyerindeki Çalışma Süresi*

	N	%
0-5 yıl	153	37,9
6-9 yıl	91	22,5
10-13 yıl	91	22,5
14-17 yıl	32	7,9
18 yıl ve üzeri	37	9,2
Toplam	404	100,0

Araştırmaya katılan çalışanların mevcut işyerlerindeki çalışma sürelerine bakıldığında büyük çoğunluğun 0-5 yıldır mevcut işyerine çalıştıkları görülmektedir. İkinci büyük çoğunluğun 6-9 yıl ve 10-13 yıl olduğu, üçüncü büyük çoğunluğun ise 18 yıl ve üzeri olduğu tespit edilmiştir.

Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırmaya konu olan çalışanlar üzerinde yapılan anket çalışmasının, hem çatışma ölçeği hem de yabancılaşma ölçeğinde kullanılan sorulara verilen cevaplar; (1) Hiç katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Çok Katılıyorum olacak şekilde 5’li Likert olarak yapılandırılmıştır. Bu kapsamda söz konusu ölçeklere ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri aşağıda gösterilmiştir;

Tablo 6: *Ölçeklerin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri*

	Ort.	SS
Çatışma	3,43	,465
Yabancılaşma	2,65	,746

Örgütsel çatışma ve yabancılaşma düzeyine ilişkin elde edilen ortalama değerler incelendiğinde çatışma algısının 3,43 ve yabancılaşma düzeyinin ise 2,65 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç kapsamında çalışanların çatışma algısının katılıyorum; yabancılaşma düzeyinin ise kararsızım yönünde olduğu görülmektedir.

Tablo 7: *Çatışma ve Yabancılaşma Arasındaki Korelasyon Analizi*

	Çatışma	
Yabancılaşma	r	,164**
	p	,001

** ve * sırasıyla % 1 ve % 5 düzeyinde istatistiki anlamlılığı (2-kuyruklu) temsil etmektedir.

Çatışma ile örgütsel yabancılaşma arasındaki korelasyon analizi sonucunda çatışma ile örgütsel yabancılaşma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. H1 kabul edilmiştir.

Tablo 8: Çatışmanın Yabancılaşmayı Etkilemesine İlişkin Basit Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Std. Hata	(β)	t	R	R ²	F	p
Çatışma	Yabancılaşma	,102	,031	,164	3,334	,164	,027	11,113	,00

Örgütsel çatışmanın, örgütsel yabancılaşma üzerindeki etkisine yönelik yapılan basit regresyon analizi sonucuna göre çatışma ölçeğinin ($r^2=,027$, $p<0,01$) yabancılaşma üzerinde pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile çatışma, yabancılaşma düzeylerindeki toplam varyansın %2,7'sini açıklamaktadır. H2 kabul edilmiştir.

Tablo 9: Çatışmanın, Yabancılaşmanın Alt Boyutlarını Etkilemesine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Model	Standartlaştırılmış Katsayılar	Standartlaştırılmış Katsayılar		t	F	p	R	R ²	Düz. R ²
		B	SH						
1	Sabit	3,068	,087						
	Güçsüzlük	,129	,029	,213	4,373	,000			
2	Sabit	2,991	,091						
	Güçsüzlük	,089	,033	,147	2,673	,008			
	Normsuzluk	,078	,031	,140	2,549	,011			
3	Sabit	3,020	,092						
	Güçsüzlük	,135	,040	,223	3,369	,001			
	Normsuzluk	,098	,032	,176	3,063	,002			
	Anlamsızlık	-,072	,035	-,139	-2,046	,041			

Tablo 9’da bağımsız değişken olan çatışmanın, bağımlı değişken olan yabancılaşmanın alt boyutları olan güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, kendine yabancılaşma, çevreden uzaklaşma ve işten uzaklaşma üzerindeki etkisi incelenmektedir. Buna göre, hiyerarşik regresyon analizinin 1. aşamasında çatışmanın, güçsüzlük üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu ($\beta=,213$, $p<0,01$) görülmektedir.

Analizin 2. aşamasında bağımsız değişken olan çatışmanın güçsüzlük ve normsuzluk üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Buna göre çatışmanın güçsüzlük ($\beta=,147$, $p<0,05$) ve normsuzluk üzerinde ($\beta=,140$, $p<0,05$) pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Analizin 3. ve son aşamasında ise çatışmanın güçsüzlük, normsuzluk ve anlamsızlık üzerindeki etkisi birlikte değerlendirilmiştir. Değişkenler birlikte ele alındığında, çatışmanın tüm değişkenleri etkilediği görülmüştür. Burada çatışmanın güçsüzlük ($\beta=,223$, $t=3,369$, $p<0,01$), normsuzluk ($\beta=,176$,

$t=3,063$, $p<0.01$) ve anlamsızlık ($\beta=-,139$, $t=-2,046$, $p<0.05$) üzerinde üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10: Cinsiyet ile Çatışma ve Yabancılaşma Arasındaki Karşılaştırmanın Bağımsız Örneklem t-Testi

	Cinsiyet	N	Ort.	SS	F	t
Çatışma	Kadın	149	3,46	,491	,017	,803*
	Erkek	255	3,42	,450		
Yabancılaşma	Kadın	149	2,65	,745	,000	-,081*
	Erkek	255	2,65	,748		

* $p>0,05$

Cinsiyet ile örgütsel çatışma ve yabancılaşma arasındaki karşılaştırma sonucunda 0,05 düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile çalışanların cinsiyetinin çatışma ve yabancılaşma düzeyleri üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. H3 ve H4 kabul edilmiştir.

Tablo 11: Medeni Durum ile Çatışma ve Yabancılaşma Arasındaki Karşılaştırmanın Bağımsız Örneklem t-Testi

	Cinsiyet	N	Ort.	SS	F	T
Çatışma	Evli	291	3,44	,459	,063	,398*
	Bekar	113	3,42	,484		
Yabancılaşma	Evli	291	2,65	,764	,878	,066*
	Bekar	113	2,65	,701		

* $p>0,05$

Medeni durum ile örgütsel çatışma ve yabancılaşma arasındaki karşılaştırma sonucunda 0,05 düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile çalışanların medeni durumlarının çatışma ve yabancılaşma düzeyleri üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. H5 ve H6 kabul edilmiştir.

SONUÇ

Araştırmanın ana sorusunu oluşturan çatışma ile yabancılaşma arasındaki ilişkinin tespit edilmesine yönelik yapılan korelasyon analizi sonucunda bağımsız değişken olan çatışma ile, bağımlı değişken olan yabancılaşma arasında % 16,4 oranında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu veriden yola çıkarak araştırmanın yapıldığı örgütte çatışmanın bulunmuş olması yabancılaşma olgusunun da var olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca ilgili analizdeki ilişkinin pozitif yönlü olması, çatışmanın arttığı bu örgütte, yabancılaşmanın da ilişki oranında arttırdığını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, söz konusu örgütte yabancılaşmanın ortaya çıkması, çatışmanın da ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Ayrıca yabancılaşmanın arttığı bu örgütte, çatışmanın da ilişki oranında arttırdığı ortaya konulmaktadır.

Araştırmanın bir diğer ana sorusu olan çatışmanın yabancılaşmayı etkileyip etkilemediğinin açıklanması bakımından yapılan basit regresyon analizi sonucunda çatışmanın, yabancılaşmayı etkilediği tespit edilmiştir. Şöyle ki, her iki değişken arasındaki anlamlılık düzeyi (p) incelendiğinde

bağımsız değişken olan çatışmanın, bağımlı değişken olan yabancılaşmayı % 2,7 oranında etkilediği anlaşılmaktadır. Ayrıca ilişkinin yönünün pozitif olması (t) bağımsız değişkenin değişmesi durumunda bağımlı değişkenin de aynı yönde değişeceğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışmanın yürütüldüğü kamu kuruluşunda ortaya çıkan bir çatışmanın artması, yabancılaşmanın da etkilenme oranı düzeyinde artmasına neden olur. Aynı şekilde söz konusu örgütte çatışma düzeyinin azalması, yabancılaşmanın da etkilenme oranı kadar azalmasına neden olur.

Demografik değişkenlerin çatışma ve yabancılaşmayı etkileyip etkilemediğinin tespit edilmesine yönelik yapılan çalışmada ise, cinsiyetin çatışma ve yabancılaşma algısı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan kadın çalışanların çatışmaya ilişkin verdiği cevapların ortalaması 3,49 ve erkeklerin verdiği cevapların ortalaması ise 3,42'dir. Her iki rakamda Kaplanoğlu (2014) tarafından yapılan araştırma ile belirlenen 5'li Likert ölçeğine göre aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığına göre 'Katılıyorum' seviyesine isabet etmektedir. Ayrıca yabancılaşma algısı üzerinde ise her iki cinsiyet grubunda da 2,65 ortalama rakamı tespit edilmiş olup, 'Kararsızım' seviyesine isabet etmektedir. Yapılan t testi sonunda ise her iki değişkende de anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bir diğer demografik veri olan medeni durumun incelenmesi sonucunda ankete katılan çalışanlardan evli olanların çatışmayı algılama ortalaması 3,44, bekar olanların ise 3,42'dir. Her iki rakam da 5'li Likert ölçeğinde 'Katılıyorum' seviyesine denk gelmekte olup, çalışanların medeni durumunun, çatışma algısı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde medeni durum bağlamında çalışanların yabancılaşma algısı üzerine yapılan çalışmada her iki grupta da 2,65 ortalama rakamına ulaşılmıştır. Söz konusu ortalama rakam 'Kararsızım' seviyesine isabet etmektedir. Ayrıca yapılan t testi sonunda ise her iki değişkende de anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmış olup, araştırmaya konu olan kamu kuruluşunda çalışanların medeni durumlarının yabancılaşmayı algılama seviyelerinde herhangi bir katkısının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde her iki değişken arasındaki ilişkinin doğrudan incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda ilgili değişkenler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Yılmaz (2016) tarafından yapılan çalışmada çatışma yönetimi ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca Haqe (2019) tarafından yapılan bir diğer araştırmada bir takım liderlik rollerinin, örgütsel çatışmayı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çetinkaya (2019)'nın perakende sektörü üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada psikolojik dayanıklılık ile örgütsel yabancılaşma arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Örgütsel davranış konusunun, bir örgüte üye olan insanların davranışlarının ilgili örgütle ilişkilendirilmesi olarak değerlendirildiğinde, söz konusu davranışları etkileyen bir çok değişken ve faktör bulunmaktadır. Bu faktör ve değişkenlerin örgütü etkilemesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda literatürde örgütsel davranış tarzlarının birbirlerini etkilemeleri bakımından yapılan sayısız çalışma ortaya konulmuştur. Bu bağlamda örgütsel çatışma ve yabancılaşma alanında gerçekleştirilen çalışmalar değerlendirildiğinde örgütte yer alan bireyleri söz konusu örgüte uzaklaştıran, örgüt ile olan ilişkilerini olumsuz etkileyen bir çok etken aidiyetin azalmasına neden olmaktadır. Bu çalışma kapsamında da yapılan araştırmada aynı sonuç elde edilmiştir.

ÖNERİLER

Yapılan araştırma kapsamında elde edilen veriler ışığında, çatışmanın yabancılaşmayı etkilediği ve söz konusu etkinin aynı yönlü olduğu sonucuna istinaden, buldukları örgütlerde çatışmanın yönetilmesi çerçevesinde çalışma yapacak olan yöneticilerin aynı zamanda yabancılaşma konusunu da yönetecek olduğunu bilmesi ve bu kapsamda ilgili faaliyetleri yürütmesi önerilmektedir. İlgili

yöneticilerin, örgütlerinde gerçekleştirecekleri planlama ve uygulama süreçlerinde etkinlik ve verimliliği sağlamaları bakımından araştırma verileri ışığında ortaya konulan sonuçları göz önünde bulundurmaları tavsiye edilmektedir. Ayrıca çalışma sonuçları yöneticiler tarafından, finansal kaynaklar, insan kaynakları ve zamandan tasarruf edilmesine katkı sağlaması bakımından göz önünde bulundurulmalıdır.

Örgütsel çatışma ve örgütsel yabancılaşma konularında literature katkı sağlamak üzere çalışma yapmak isteyen araştırmacılara, çatışmanın yabancılaşmayı etkileyebileceği daha farklı değişkenleri incelemeleri önerilmektedir. Ayrıca araştırma sonuçlarının genellenebilirliğinin artırılması açısından evren ve örneklem yığınlarının çoğaltılması tavsiye edilmektedir. Araştırmacıların söz konusu çalışmalarını nitel araştırma yöntemleri kullanarak geliştirmeleri de ayrıca önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Atak, M. (2005). Örgütlerde Resmi Olmayan İletişimin Yeri ve Önemi. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 2, 59-67.
- Aydoğan, E. (2015). Marx ve Öncülerinde Yabancılaşma Kavramı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 54, 273-282.
- Can, G. Ş. (2016). Küreselleşmeyle Gelişen Yabancılaşma Kavramı ve Sanat. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 51, 229-236.
- Çetinkaya M. C. (2019). *Psikolojik Dayanıklılık Ve Örgütsel Yabancılaşma Arasındaki İlişki: Birey-Örgüt Uyumu, Birey-İş Uyumu, İşten Ayrılma Niyeti Ve Algılanan Örgütsel Desteğin Düzenleyicilik Rolü (Perakende Sektörü Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ceylan, A., ERGÜN, E., ALPKAN, L. (2000). Çatışmanın Sebepleri ve Yönetimi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 1(2), 39-51.
- Demir, Ö. ve ACAR, M. (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Elma, C. (2003). *İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması (Ankara İli Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Eren, E. (2008). Yönetim ve Organizasyon (8. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Eryılmaz, A. ve Burgaz, B. (2011). Özel ve Resmi Lise Öğretmenlerinin Örgütsel Yabancılaşma Düzeyleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 36(161), 271-286.
- Haqe, S. H. (2019). *Yöneticilerin Örgütsel Çatışma Yönetiminde Modern Liderlik Tarzlarının Rolü: Süleyman Demirel Üniversitesi İle Bağdat Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Jandt, F. E., (2016). Conflict ve Communication. California: Sage Publications.
- Kaplanoğlu, E. (2014). Mesleki Stresin Temel Nedenleri ve Muhtemel Sonuçları: Manisa İlindeki SMMM'ler Üzerine Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 64, 131-150.
- Karcıoğlu, F., Kahya, C., Buzkan, K. (2012). Çatışma Yönetim Stratejisinin Tahmin Edicileri Olarak Örgütsel Kültür Tipleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 77-91.
- Karip, E. (2013). Çatışma Yönetimi (5. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Koçel, T. (2013) İşletme Yöneticiliği (14. Baskı). İstanbul: Beta Basım.
- Korkmaz, S. (1994). Örgütsel Çatışma Yönetimi ve Verimlilik. *Verimlilik Dergisi*, 1, 77-94.
- Minibaş, J. (1993). *Yabancılaşma Kavramının İncelenmesi ve Banka Sektörüne Yönelik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ofluoğlu, G. ve Büyükyılmaz, O. (2008). Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. 10(1), 113-144.
- Öngen, T. (2009). Marks (Sınıf) ve Weber (Statü) Çözümlemelerinde Bir Uğrak Olarak Meslek ve Hekimlik. *Toplum ve Hekim Dergisi*. 24(2), 83-90.
- Özkalp, E. (2004). Davranış Bilimlerine Giriş. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1355
- Öztürk, M. (2003). Fonksiyonları Açısından İşletme ve Yönetim. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Rahim, A. (2010). Functional and Dysfunctional Strategies for Managing Conflict, *23rd Annual International Association of Conflict Management Conference*, 1-15.
- Rahim, M. A. (2001). *Managing Conflict in Organizations (Third Edition)*. Westport: Quorum Books.
- Şahin, A., Emimi, F. T., Ünsal, Ö. (2006). Çatışma Yönetimi Yöntemleri Ve Hastane Örgütlerinde Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15, 553-568.
- Sasikala, P., Kalaivani, K., Agalya, Y. (2014). A Study on Emerging Issues of Conflict Management in Management Practice of Organizational Climate. *Journal of Business Management ve Social Sciences Research*. 3(10), 53-57.

- Seeman, M. (1959). On The Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783–791.
- Seeman, M. (1983). Alienation Motifs in Contemporary Theorizing: The Hidden Continuity of the Classic Themes. *Social Psychology Quarterly*, 46(3), 171–184.
- Simmel, G. (1999). *Çatışma Fikri ve Modern Kültürlerde Çatışma*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., (2014). *Meslek Yüksek Okulları İçin Yönetim ve Organizasyon* (5. Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Solmuş, T. (2001). Örgütlerde Kişilerarası-Gruplararası Çatışmalar ve Çatışma Yönetimi. *Türk Psikoloji Bülteni*, 20, 42.
- Türkçe Sözlük (2010). *Yabancılaşma*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük, *Çatışma*, 01.03.2017 tarihinde http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_btsvearama=kelimeveguid=TDK.GTS.588748bfc7dab6.76541413 adresinden alınmıştır.
- Üngüren, E., (2008). Örgütsel Çatışma Yönetimi Üzerine Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 880-909.
- Uysal, İ., (2004). *Örgütsel Çatışma Yönetimi ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na Yönelik Bir Uygulama*, Yayımlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- Yamane T. (2001). *Temel Örneklem Yöntemleri* (Çeviri: Esin A., Bakır M. A., Aydın C., Gürbüzsel E.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Yatkın, A., (2008). Örgütsel Çatışmanın Ve Performans Değerlemenin İşgören Performansına Etkileri. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(2), 6-18.
- Yılmaz, Ö. (2016). *Örgütsel Çatışma Yönetiminde Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Rolüne İlişkin Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yöntembilim Terimleri Sözlüğü. (1981). *Çatışma*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Organization is a concept that emerges as a result of people coming together. Therefore, it is unthinkable that physical and psychological phenomena that affect people individually or collectively in organizations are not examined and not associated with this issue. There are a number of reasons that reduce people's sense of belonging to the organization they are a member of. Failure to investigate and resolve these reasons causes organizations to fail to achieve their goals and objectives or to reach them later and at a higher cost. In this context, whether the conflict existing in organizations has an effect on the alienation of employees, and if yes, to what extent it has been examined in this study.

The concept of conflict has appeared in various forms since the day human beings existed. Conflict, which has been used more in the sense of fighting in history, today refers to a broader meaning, including sociology and psychology. Conflict occurs between two or more individuals or groups. It is the case that the goals, demands, expectations or motives are not compatible with each other (Öztürk, 2003: 262).

Organizational conflict is a disagreement or conflict arising from the distribution of scarce resources or distribution of activities among individuals or groups within the organization and the differences in status, purpose, value or perception between these individuals or groups (Solmuş, 2004: 37). In other words, organizational conflict is the events that arise from the problems of individuals and groups while working together for the same purpose and cause the normal activities to pause or interfere (Eren, 2008: 609).

Along with the growth and diversification of enterprises in the historical process, changes have been observed in the perception of organization and organizational conflict in different periods. In the traditional business management age, conflict is considered as an undesirable object that needs to be removed. Managers are responsible for eliminating the conflict that negatively affects the organization and disrupts its functioning (Şahin et al., 2006: 555). In the behavioral period, which is also called the neoclassical period, the view that organizational conflict is natural and inevitable is dominant and the view of benefiting from this phenomenon by accepting it instead of eliminating it has been accepted (Yatkin, 2008: 13). In the modern business management approach, conflict is considered as a positive phenomenon as it brings a number of innovations and different perspectives to organizations. In this approach, conflicts are inevitable and it is necessary to have a certain level of conflict in organizations seen as open systems (Koçel, 2013: 646).

A number of practical strategies have been developed for the management of organizational conflict. When the literature in question was examined, it was Afzalur Rahim from Western Kentucky University who developed generally accepted strategies and brought them to science. He has also developed an organizational conflict inventory called ROCI (Rahim Organizational Conflict Inventory). The strategies are as follows; collaborating, accommodating, competing, avoiding and compromising.

The concept of alienation is a frequently encountered concept in daily life. Alienation, which is the subject of many disciplines, also affects people's behavior. When evaluated individually, alienation is defined as "loss of interest in the society, cultural values and role distribution, seeing values and norms as meaningless, feeling powerless and lonely" (Demir ve Acar, 1997: 217).

In the historical process, what is understood from the concept of alienation has changed according to the conditions of that day and has developed based on a number of new facts. According to Hegel, alienation is a result of the distinction between human physical and spiritual beings (Ofluoğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 115). Marx associated alienation with economics in a materialist framework (Aydoğan, 2015: 273). On the other hand, German Sociologist Simmel explained alienation as creating a distance between a person's consciousness and emotional state as a result of the loneliness, the obligation to compete and the need to stand alone in modern life (Can, 2016: 231). The subject of alienation in terms of business science is that an employee working in a workplace is distanced from his workplace, his employer or his colleagues due to a number of reasons and the bonds of belonging are reduced or completely broken.

When the definition of the sub-dimensions that make up alienation as a superior concept is examined, it is understood that the titles of powerlessness, meaninglessness, normlessness, isolation and self-alienation are generally accepted in literature (Seeman, 1959: 783-791).

The aim of this study is to determine whether there is a relationship between organizational conflict and alienation and to what extent it is. For this purpose, people were selected from among employees working in the central organization of a ministry by simple random sampling method. Collection of data used in the study was achieved by the survey method.

The raw data obtained after the survey study were analyzed using the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 26) program. In this process, correlation and simple regression analysis and t test method were applied.

There are questions about demographic information in the first part of the survey form. The inventory of conflict in the second part of the survey form was introduced by Rahim (1983) and developed again by him (ROCI-II 2001). The organizational alienation inventory used in the third part of the survey was created by Minibaş (1993) and was used in the doctoral thesis after its reliability was tested again by her.

It is revealed that a population of 3675 people and at least 348 samples are needed for this research. Considering that the sample number used in the study is 404, it is seen that the mentioned number is sufficient.

The result of testing the hypotheses; It has been determined that there is a positive significant relationship between organizational alienation.

According to the results of the simple regression analysis made for the effect of organizational conflict on organizational alienation, it is seen that the conflict scale has a positive and significant effect on alienation.

In addition, in the first stage of the hierarchical regression analysis, it is seen that conflict has a positive and significant effect on powerlessness. In the second stage of the analysis, it is seen that conflict, which is the independent variable, has a positive and significant effect on powerlessness and normlessness. In the third stage of the analysis, it was determined that conflict has a significant effect on powerlessness, normlessness and meaninglessness.

As a result of the t test; It has been determined that the gender of the employees has no effect on the conflict and alienation levels. In addition, it was determined that the marital status of the employees did not have any effect on their conflict and alienation levels.

When the literature on the subject was examined, there was no study that directly examined the relationship between both variables. In this context, the relevant variables were evaluated separately. In the study conducted by Yılmaz (2016), a positive significant relationship was found between conflict management and organizational citizenship behavior. In addition, in another study by Haqe (2019), it was concluded that certain leadership roles affect organizational conflict. In the research carried out by Çetinkaya (2019) on the retail sector, it was concluded that there is a significant negative relationship between psychological resilience and organizational alienation.

It is recommended that managers who will work within the framework of conflict management in organizations know that they will also manage the alienation issue and carry out relevant activities within this scope. The results of the study should be considered by the managers in terms of contributing to saving financial resources, human resources and time.

Researchers who want to contribute to the literature on organizational conflict and organizational alienation are also recommended to examine different variables that conflict may affect alienation, increase the generalizability of the research results, increase the population and sample stacks, and develop them using qualitative research methods.

Karmaşık Vergi Sistemi ve Maliyetleri

Bahadır Sazak Doğan

Arş. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Tokat, Türkiye
bahadirdogan@gmail.com

Makale Bilgileri	ÖZ
Makale Geçmişi Geliş: 02.11.2020 Kabul: 23.11.2020 Yayın: 27.12.2020 Anahtar Kelimeler: Vergiler, vergilendirme ilkeleri, karmaşık vergi sistemi	<p>Kamusal mal ve hizmet sunumu kendisine özgülenmiş olan devletler, bu sunumu sağlayıp devam ettirebilmek için harcamalar yapmakta ve bu harcamaların finansmanı için gelire ihtiyaç duymaktadır. Devletlerin finansman kaynakları içerisinde ise en geniş yeri vergiler tutmaktadır. Vergiler devletler ile vatandaşlarını karşı karşıya getirmekte ve her iki taraf için de büyük önem arz etmektedir. Zira, devletler için toplanması gereken en geniş gelir kaynağı iken; vatandaşlar üzerinde de bir yük teşkil etmektedir. Diğer bir ifadeyle vergiler, iki tarafa da çeşitli maliyetler oluşturmaktadır. İlgili çerçevede, bir vergi sistemi oluşturulurken dikkate alınması icap eden vergi ilkeleri de önem kazanmaktadır.</p> <p>Bu çalışmada sözkonusu ilkelere basitlik ilkesi dikkate alınmadan -karmaşık bir yapıda oluşturulan vergi sistemlerinin verginin tarafları üzerine yüklediği maliyetler ele alınmıştır. Karmaşık bir vergi sistemi, verginin toplanması aşamasında idareye maliyetler yüklerken; mükelleflere ise vergiye uyum gösterme aşamasında maliyetler yüklemektedir. Bu bağlamda, açık, anlaşılır ve basit bir vergi sisteminin, ilgili maliyetleri azaltmak ve vergi hasılatını arttırmak için elzem bir özellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.</p>

Complex Tax System and Its Costs

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 02.11.2020 Accepted: 23.11.2020 Published: 27.12.2020 Keywords: Taxes, Taxation principles, Complex tax system	<p>States, which are dedicated to present public goods and services, make expenditures in order to provide and maintain this presentation and need income to finance these expenditures. Taxes take the largest place in the financing resources of the states. Taxes confront states with its citizens and are of great importance to both sides. Because, while taxes are the largest source of income for states to collect; they poses a burden on citizens. In other words, taxes cause various costs to both sides. In the relevant context, tax principles, which must be taken into account when establishing a tax system, also become more important.</p> <p>In this study, the costs imposed on the both sides of the taxation by the tax systems which established in a complex structure without taking into account the principle of simplicity are discussed. While a complex tax system imposes a cost on the administration at the stage of tax collection; it imposes costs on taxpayers during the tax compliance phase. In this context, it has been concluded that a clear and simple tax system is an essential feature to reduce associated costs and increase tax revenue.</p>

Atıf/Citation: Doğan, BS. (2020). Karmaşık Vergi Sistemi ve Maliyetleri, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 129-139.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Toplumsal ihtiyaçları gereği bir arada yaşamaya başlayan insan toplulukları, örgütlü bir üst yapıya ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyacın bir tezahürü olarak ortaya çıkmış olan devletlerden ise eğitim, sağlık, güvenlik, savunma, refah ve huzuru sağlamak gibi çeşitli temel hizmetleri sağlaması beklentisi içerisinde girmişlerdir. İşte devletler, bu hizmetleri sağlayabilmek için çeşitli harcamalar yapmakta ve bu harcamaları finanse edebilmek için ise çeşitli gelir kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bu gelir kaynakları arasında en büyük paya sahip olan ve en önemli olanı ise vergilerdir. Devletin devamlılığı için gereksinim duyduğu finansman kaynağı olarak vergiler, tarih boyunca ekonomik, teknolojik ve teknik gelişmelerle ilintili olarak nitel ve nicel anlamda değişimler göstermiştir. Aynı zamanda, tarihi süreçte, artan ve çeşitlenen kamu hizmetlerine paralel olarak, devletlerin topladığı vergiler de bir artma sürecine girmiştir.

Devletlerin hükümlerlik güçleri çerçevesinde, ekonomik, mali ve sosyal amaçlı kamu giderlerini finanse etmek için, bireylerin mali güçleri oranında, karşılıksız olarak ve belli kurallar dahilinde aldığı, kanuni ve cebri ekonomik değerler olan vergilerin hem vergi idaresi hem de vergi mükellefleri üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu sebeple, vergi sistemleri hazırlanırken, vergileme ilkelerine uyulmalı ve düzgün işleyen bir vergi sistemi oluşturulmasına azami gayret gösterilmelidir. Çünkü devletler, vergilerden elde ettikleri gelirleri en üst düzeye ulaştırmak için vergilerin muhatabı olan mükelleflerin en az düzeyde direnç göstermesini arzu etmekte ve beklemektedir.

Bir vergi sisteminin tasarım, oluşum ve uygulama aşamalarında dikkate alınması gereken vergileme ilkeleri; uzun bir deneyim süreci sonunda ortaya çıkmış ve vergi sisteminin kendisinden beklenen, mali, ekonomik ve sosyal amaçları yerine getirebilmesi için uyulması gereken ilkeler bütünüdür (Devrim, 1996, s. 181). Bir vergi sistemi baştan tasarlanırken ya da gözden geçirilirken, sistemin yukarıda bahsi geçen amaçlara ulaşabilmesi için, kanun koyucular bu vergileme ilkelerini dikkate almak durumundadırlar. Zira vergiler, devletlerin birincil gelir kaynaklarından olması; mükelleflerin ise harcanabilir gelirleri ve servetleri üzerindeki daraltıcı etkisi hasebiyle bu iki tarafı da yakından ilgilendirmektedir.

Bu çalışmada, vergi sisteminin karmaşıklaşmasına yol açan nedenler ve bu karmaşıklığın gerek idareye gerek mükelleflere yüklediği maliyetler klasik vergileme ilkelerinden olan basitlik ilkesi çerçevesinde mercek altına alınmıştır.

VERGİLEME İLKELERİ VE BASİTLİK İLKESİ

İşler bir vergi sistemi tasarlamak kamu ekonomisinin temel konularından bir tanesidir. Böyle bir sistem, vergilendirmenin arzu edilen karakteristiklerini barındırıyor olmalıdır. Bu karakteristikler; bireylere adil davranması, bireylerin ekonomik kararlarına en az seviyede müdahale etmesi ve vergi idaresi ve mükelleflere aşırı maliyetler yüklememesidir (Alm, 1996, s.117). Bu bağlamda, etkin ve işler bir vergi sistemi oluşturulmasında dikkate alınması gereken vergileme ilkeleri, literatürde birçok kaynakta ele alınmış konulardan bir tanesidir ve maliye teorisyenleri optimal bir vergi sistemi için bu ilkeleri çoğaltma eğilimindedirler (Gökbunar, 1998, s.178). İlk olarak, İskoçyalı ekonomist Adam Smith (1776), Ulusların Zenginliği isimli eserinde, verimli bir vergi sistemi oluşturabilmek için, vergilemede adalet, vergilemede açıklık, ödemede uygunluk ve vergi toplamada ekonomiklik olmak üzere dört temel ilke ileri sürmüştür. Adolph Wagner (1958) ise, Smith'in vergileme ilkelerini referans alarak vergileme ilkelerini iktisadi ilkeler, mali ilkeler, vergi idaresi ilkeleri ve adalet ilkeleri olmak üzere dört başlık altında toplamıştır. Basitlik ilkesi, vergi idaresi ilkelerinin alt başlıklarından bir tanesidir. Fritz Neumark (1970) da çalışmasında, işler bir vergi sistemine kılavuz olması gereken dört temel ilke grubu belirlemiştir: bütçesel ve mali ilkeler, sosyo-politik ve etik ilkeler, politik ve ekonomik ilkeler, yasal ve

teknik ilkeler. Açıklık ilkesi, yasal ve teknik ilkeler ana başlığı altında yer almaktadır. Aktarılan önde gelen iktisatçıların çalışmalarında belirttikleri temel ilkelere müteakiben, evrilen ekonomik, mali ve sosyal konjonktür ile beraber bu temel ilkelere eklemeler olmuştur.

Teorisyenlerle birlikte, bazı önemli raporlarda¹ da vergileme ilkelerine değinilmiştir. Örneğin, 1966 yılında Kanada'da yayımlanan Carter Raporu'na göre de ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmada bir enstrüman olarak kullanılacak vergi sistemi, adalet, yansızlık, şeffaflık ve hesap verebilirlik, kesinlik, basitlik ve esneklik kriterleri kapsamında vücuda getirilmez. Yine 1975'te Avustralya'da yayımlanan Asprey Raporu'nda, 1978'de Birleşik Krallık'ta yayımlanan Meade Raporu'nda ve 1982'de İrlanda'da yayımlanan O'Brien Raporu'nda da etkin bir vergi sisteminde uyulması gereken ilkelere bir tanesi basitlik ilkesidir. Ek olarak, OECD Mali İşler Komitesi'nin 1998 yılında yayımladığı raporda, elektronik ticarete söz konusu olması gereken vergilerin temel ilkelerinden bir tanesinin basitlik ilkesi olması gerektiği vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, 2017'de Amerikan Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants/AICPA) tarafından vergi sistemlerinde reforma giden ülkeleri yönlendirmek için yapılan çalışmada da, iyi bir vergi sisteminin belirli temel ilkeler çerçevesinde oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir. Bu ilkeleri eşitlik ve adalet, kesinlik, ödeme kolaylığı, etkin vergi idaresi, bilgi güvenliği, basitlik, tarafsızlık, ekonomik büyümeyi destekleyicilik ve verimlilik, şeffaflık ve görünürlük, minimum vergi açığı yaratıcı yapıya sahip olmak, hesap verebilirlik ve etkin devlet geliri sağlayıcı yapıya sahip olmak şeklinde saymak olanaklıdır.

Aktarılan örneklerden anlaşılacağı üzere; vergi sisteminin basit, açık, belirli ve kesin olması, vergi teorisyenlerince üzerinde uzlaşma bulunan bir gerekliliktir. Bu ilkeler kapsamında, ödeme şekli ve yeri, ödeme zamanı ve tutarı açık ve net olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, vergi düzenlemeleri, mükelleflerce kolayca anlaşılır ve uygulanabilir bir şekilde vücuda getirilmelidir. Daha açık bir deyişle, bir vergi kanunu; okunabilir, doğru anlaşılır ve pratik olarak uygulanabilir olmalıdır (Sağbaş, 2008, s. 209-210).

Bireylerin devletleri ile mecburi mahiyetteki ilişkilerinin en önemli sebeplerinden birisi vergilerdir. Bu ilişkide bireylerin vergilerini ödeyip/ödememe davranışları arkasındaki saikler farklılık gösterebilmektedir. Takip eden bölümde, bireylerin vergi hususundaki tutumları üzerinde etkisi olan unsurlar aktarılmıştır.

MÜKELLEFLERİN VERGİYE YÖNELİK TUTUMLARINI ETKİLEYEN UNSURLAR

Mükelleflerin vergi konusundaki tutum ve davranışlarını etkileyen unsurları kişisel unsurlar ve kişisel olmayan unsurlar olmak üzere iki başlık altında incelemek olanaklıdır. Kişisel unsurlar (Tuay ve Güvenç, 2007, s.20-32);

- Eğitim Seviyesi
- Gelir Seviyesi

¹ **Carter Raporu:** Kanada Kraliyet Komisyonu tarafından, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmakta vergi sisteminin kullanımı kapsamında hazırladığı rapordur.

Asprey Raporu: Avustralya Vergilendirme İnceleme Komitesi tarafından yayımlanan, vergi sistemlerinin sahip olması gereken kriterleri belirtildiği rapordur.

Meade Raporu: Birleşik Krallık'ta yayımlanan, iyi bir vergi yapısının sahip olması gereken karakteristik özellikleri belirten bir rapordur.

O'Brien Raporu: İrlanda'da vergi sisteminin ölçütlerinin belirtildiği vergilendirme komitesi raporudur.

OECD Raporu: Mali İşler Komitesi tarafından yayımlanan, elektronik ticarete vergilendirmenin çerçeve koşullarının belirtildiği rapordur.

AICPA Raporu: Amerikan Yeminli Mali Müşavirler enstitüsü tarafından yayımlanan, iyi bir vergi politikasının ilkelerinin belirtildiği rapordur (Alley ve Bentley, 2005, s.586-588).

- Meslek
- Yaş, Cinsiyet ve Medeni Hal
- Vergi Ahlakı
- Diğer Mükellef Tutumları
- Devlete Bağlılık
- Vergilerin Finanse Ettiği Alanlar olarak sıralanabilirler.

Diğer yandan kişisel olmayan unsurları ise:

- Vergilemedeki Adalet
- Vergi Afları
- Vergi Türlerinin Çokluğu
- Vergi Cezaları ve Denetim Sıklığı
- Vergi Oranları
- Vergi Sisteminin Karmaşıklığı şeklinde sıralamak mümkündür.

Görüldüğü üzere, vergi sisteminin karmaşıklığı, vergi mükellefinin vergiye dair tutumunu etkileyen önemli ajanlardan bir tanesi olabilmektedir.

VERGİ SİSTEMİNİN KARMAŞIKLIĞI VE NEDENLERİ

Vergi sisteminin karmaşık olması, vergi sistemindeki iki taraf -idare ve mükellef- açısından da arzu edilebilir bir durum değildir. Karmaşık vergi sistemi, vergiyi toplayan (hükümet) için yönetsel maliyetleri arttırırken; vergiyi ödeyen (mükellef) için ise uyum maliyetlerinin artmasına neden olacaktır. Aynı zamanda, mükelleflerin vergi sisteminin adaletli olduğuna dair kanılarını zayıflatacaktır (Uğurlu, 2019, s.183).

Vergi ile alakalı düzenlemelerin olabildiğince açık, anlaşılır ve basit bir şekilde tasarlanması, bir yandan idarenin vergi konusundaki keyfi uygulamaların önüne geçerken diğer yandan da mükelleflerin vergiye olan uyumunu arttıracaktır (Çağan, 1982, s. 172). Ancak vergi sistemlerini karmaşıklaştıran pekçok unsurdan bahsetmek olanaklıdır. Örneğin, hükümetlerin vergileri araç olarak kullanmak suretiyle ulaşmaya çalıştıkları hedeflerin artması ve çeşitlenmesi sonucunda vergilerin sayısı da artmakta; bu ise vergi mevzuatını daha karmaşık bir hale getirebilmektedir. Ayrıca vergi sisteminde yer alan ve vergi harcaması olarak tabir edilen indirim, istisna ve muafiyetler de sistemde farklı tarifelerin uygulanmasına ve dolayısı ile sistemin karmaşıklığının artmasına sebebiyet verebilmektedir (Budak vd., 2017, s. 62).

Ayrıca vergi yasaları, kısa vadede vergi konusunda uzmanlığa haiz kişilerce vücuda getirilse de; uzun vadede vücuda getirildikleri dönemdeki siyasal gücün vergi yasaları üzerinde etkileri bulunabilmektedir. Bu etkiler kapsamında vergiler, siyasal gücün toplumun belli bir kesimine ayrıcalık sağlamak üzere kullanılabilmektedir; ki bu da vergi sisteminin karmaşılaşmasına yol açabilmektedir (Karabacak, 2013, s. 20). Ülkelerdeki egemen güç olan iktidarların yapısı da karmaşıklığa etkisi olan unsurlardan. Zira, gerçekleştirilen irdelemeler, koalisyon hükümetlerince oluşturulan vergi sistemlerinin, tek parti hükümetlerince oluşturulan vergi sistemlerine kıyasla daha karmaşık bir yapıda olduğu işaret etmektedir (Hettich ve Winer, 1999, s. 267-269).

Vergi sisteminin karmaşıklığı, bireylerin vergiye olan uyum seviyeleri üzerinde negatif etkisi olabilen bir etkidir. Çünkü anlaşılması güç ve karışık olan vergi yasaları mükelleflerin uyumunu güçleştirmektedir. Ek olarak, mükellefler sık değişen ve karmaşık yapıdaki yasalar nedeniyle zaman zaman istemsizce de vergiye uyumsuz olabilmekte, hatalar yapabilmektedirler (Gediz Oral, 2011, s.406). Vergi konusunda yetkin kişilerin dahi takip etmekte zorlandığı vergi yasalarını -sade vatandaş-mükelleflerin takip edebilmesi ve uyum gösterebilmesi pek olanaklı olamayabilmektedir (Karabacak, 2013, s. 20). Zira, halihazırda vergi yasalarının teknik içeriği dolayısıyla onu güçlükle kavrayan mükelleflerin yeni bir yasayı kavramaları onlar açısından ızdırap verici olacaktır (Çataloluk, 2008, s. 224). Ayrıca sıkça yapılan söz konusu değişimlerin, mükelleflerin vergi idaresine duydukları güven üzerinde de olumsuz etkiler yaratacaktır (Bahşı, 2019, s. 92). Bir vergi yasasını; yetersiz ifadelerin varlığı, yasanın özünün karmaşık bir kavramla ilgili olması, birbiriyle çatışan amaçların varlığı ve mükellefle idare arasında çatışan bir vergi kültürünün varlığı gibi faktörler hukuki açıdan karmaşık bir hale getirebilmektedir (Tran-Nam, 2000, s. 243). Diğer bir deyişle, düzenlemelerin içeriğinde yer verilen belirsiz, anlaşılması güç ve teknik ifadelerin karmaşıklığı arttırdığını söylemek mümkündür. Bu ifadelerin neden olduğu karmaşıklanan ötürü de vergi sisteminden beklenen sonuca ulaşmak güçleşebilmektedir (Tekbaş, 2010, s. 136).

Vergi sistemindeki karmaşıklığın bir diğer sebebi ise, yürütme organınca tertip edilmekte olan çok sayıdaki kapsamı yoğun düzenlemelerdir. Diğer bir ifadeyle, sistemdeki Bakanlar Kurulu kararlarının, tüzüklerin, yönetmeliklerin, iç genelgelerin, genel yazıların, sirkülerlerin vb. sayıları arttıkça ve içeriği genişledikçe, sistemin karmaşıklık düzeyi de yükselecektir (Karabacak, 2013, s. 22).

Vergi sisteminin karmaşıklığını arttıran diğer bir unsur da vergi sisteminin amacından saptırılarak, yanlış amaçlar doğrultusunda kullanılmasıdır (Tran-Nam, 2000). İlâveten, karmaşıklık, vergi yasalarının uzunluklarına ve anlaşılma güçlüklerine, itilafli konuların çokluğuna, uygulanan vergisel kolaylıkların sayısına ve bürokratik işlem sayılarına göre de artış gösterebilmektedir.

Özetle, bir vergi sisteminin karmaşık olması (Edwards, 2005, s. 3-4):

- Vergini iki tarafı için de yüksek maliyetler doğurmakta,
- Vergi kaçırma ve vergiden kaçınma için fırsatlar yaratmakta,
- Vergi yasalarının adil olmadığı algısına neden olmakta,
- Birey ve firmaların karar alma süreçlerini olumsuz etkilemekte,
- Mükelleflerin ve vergi idaresinin hatalar yapmalarına sebebiyet vermekte,
- Kişisel mahremiyetin devletçe ihlalini teşvik etmekte ve
- Vergi sistemine olan uyumu azaltmaktadır.

Karmaşık vergi düzenlemeleri, verginin taraflarının sık sık ve önemli hatalar yapmasına neden olabilmektedir. Ayrıca bu karmaşıklık, mükellefleri, vergi yasalarına uygun davranmamak suretiyle vergi ödememek ya da daha az vergi ödemek şeklindeki yasa dışı bir kavram olarak tanımlanan vergi kaçırmaya ve vergiden doğan yükümlülüklerin yine vergi yasaları çerçevesinde en aza indirilmesi faaliyeti olarak tanımlanan vergiden kaçınmaya yöneltebilecektir (Edizdoğan, 2000). Hangi yol aracılığıyla olursa olsun, vergilerini ödemeyen mükellefler ise devletin vergi gelirlerinde bir erozyona, diğer bir ifadeyle azalmaya sebebiyet vereceklerdir (Stiglitz, 2000).

Karmaşık yapıdaki bir vergi sisteminin, yapılan düzenlemelerle daha basit bir yapıya kavuşturulması sonucunda, mükelleflerin vergiye dair düzenlemeleri kavrama yeteneklerinin artmasına

(Mumford, 2015, s. 196) müteakiben, vergi gelirleri artacak, uygulama ve denetim kolaylaşacak, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma faaliyetleri azalacak, vergi itaati artacak, vergi sistemi ve idaresine olan güven artış gösterecektir (Demirli, 2009, s. 18). Bu bağlamda, vergi sistemlerinin basitleştirilip sadeleştirilmesi büyük önem arz etmektedir. İdeal bir vergi sisteminde bulunması gereken temel özelliklerden bir tanesi olan basitliğe ulaşılabilmesi için iki hayati düzenleme yapılması gerekliliği öne sürülmektedir. Bunlardan ilki anayasada vergi konularının açıkça belirtilmesi; ikincisi ise söz konusu vergilerin düz oranlı olarak düzenlenmesidir (Aktan, 2012, s. 33).

Yukarıda aktarıldığı üzere, siyasi, hukuki, sosyal vb. pekçok unsur vergi sistemlerinin karmaşık bir yapıya bürünmesine sebebiyet verebilmektedir ve açık-anlaşılabilir olmayan, karmaşık yapıdaki vergi sistemlerinin hem mükelleflerin hem de vergi idaresinin katlandıkları maliyetleri arttırdığı gözlemlenmektedir. İlgili çerçevede, izleyen bölümde, mükelleflerin ve vergi idaresinin vergi sisteminin karmaşık yapısı nedeniyle katlandığı maliyetler aktarılmıştır.

KARMAŞIK VERGİ SİSTEMİNİN MALİYETLERİ

Vergi sisteminin karmaşık olmasının verginin tarafları için farklı etkileri vardır. Karmaşık vergi sistemi, mükellefler üzerinde uyum maliyetleri yaratırken; idare için de çeşitli maliyetlere sebebiyet vermektedir (Slemrod, 1989, s.157).

Uyum Maliyetleri

Uyum maliyetleri, mükelleflerin vergi yasalarının ve vergi idaresi uygulamalarını gereği gibi yerine getirmek için katlandıkları maliyetlerdir. Uyum maliyetleri, parasal uyum maliyetleri ve parasal olmayan uyum maliyetleri olarak ikiye ayrılabilir. Parasal uyum maliyetleri; muhasebe, kırtasiye, avukat ve telefon masrafları olarak sıralanırken, parasal olmayan uyum maliyetleri; zaman, stres ve endişe olarak sıralanmaktadır. İlgili bağlamda, mükelleflerce katlanılan maliyetleri;

- Vergi mükelleflerinin veya onların yerine vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışan üçüncü kişiler tarafından yapılan açık ödemeler,
- Vergi mükelleflerinin vergi ile yükümlülüklerine uymak için harcanan zaman maliyeti,
- Vergi mükelleflerinin bir vergi mevzuatı ile uğraşırken yaşadıkları kaygı ve stres gibi psikolojik maliyetler
- Diğer bazı uyum maliyetleri şeklinde toplulaştırmak mümkündür (Yesegat, 2009, s. 20-21).

Mükelleflerin vergi sistemine uyumunu zorlaştıran mali ve ekonomik, hukuki, idari, sosyal ve siyasal nedenler gibi çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler:

- Mali ve ekonomik nedenler:
 - Enflasyon
 - Gelir dağılımı bozuklukları
 - Vergilemede adaletsizlik
- Hukuki nedenler:
 - Vergi kanunlarının basit ve açık olmaması
 - Vergi yasalarının sık sık değiştirilmesi
 - İstisna ve muafiyetlerin çokluğu
 - Vergi cezalarındaki yetersizlik

- İdari nedenler:
 - Vergi dairesinin organik yapısı
 - Teknik yapı
 - Personel yapısı
 - Denetim mekanizmasının etkisiz olması
- Sosyal nedenler:
 - Vergi ahlakı
 - Mükellef psikolojisi
 - Siyasi nedenler ve baskı grupları kaynaklı nedenler başlıkları altında gruplanabilir (Şaan, 2008, s. 9).

Yukarıda belirtildiği üzere, basit olmayan aksine karmaşık olan bir vergi sistemi hem verginin yönetsel maliyetlerini arttıracak hem de mükellefleri, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma faaliyetlerine itecektir. Bundan ötürü, mükelleflerin kayıt dışında kalıp, vergi kaçırma faaliyetlerini azaltmak isteyen kanun koyucular, vergi sisteminin basitliğini sağlamalıdır. Ayrıca vergi sisteminin basitleştirilmesi durumunda, mükelleflerin vergi kanunlarının özünü anlayamamaktan ötürü vergiye gösterdiği uyumsuzluğun bahanesi de kalmayacaktır (Üyümez, 2016, s. 89).

Aynı zamanda vergi yasalarının sık sık değişime uğramamasını sağlamak, istisna ve muafiyetleri azaltmak, vergi aflarını azaltmak, etkin denetim ve ceza kurumlarını oluşturmak, mükellefleri vergi ödemeye yönlendirecek diğer uygulamalar olacaktır.

İdarenin Maliyetleri

Bir vergi sisteminin işleyiş sürecinde idarenin beş faaliyeti yürüttüğünden bahsetmek olanaklıdır. Bunlar; vergi politikasının tasarlanması ve planlanması, vergi kanunlarının hazırlanması ve kabul edilmesi, vergi sisteminin yönetilmesi, vergi yapısına uyum sağlanması ve vergi uyumsuzluklarının çözüme kavuşturulması faaliyetleridir (Tran-Nam, 1999, s.505). İşte vergi idaresi bu faaliyetlerini yerine getirebilmek için çeşitli maliyetlere katlanmaktadır. Diğer bir deyişle, idarenin maliyetleri, vergi sistemini kurarken, yasaların yürütülmesini sağlarken ve vergileri toplarken sarf ettiği kaynakların maliyetleridir. Ek olarak, vergi idaresi personelinin eğitimi ve yönetimi, mükelleflere ait bilgilerin elde edilip depolanması ile ilgili maliyetlerde idarenin maliyetleri arasındadır (Hettich ve Winer, 1988, s. 706).

Görüldüğü üzere, vergi sistemi hem idareye hem de mükellefe çeşitli maliyetler yükleyen bir sistemdir. Karmaşık bir vergi sisteminin varlığı, hem vergiyi ödeyen taraf olan mükellef tarafından hem de vergiyi toplayan taraf olan vergi idaresi tarafından katlanılmak durumunda olan maliyetlerin yükselmesine neden olacaktır. Oysaki bu maliyetlerin aşağı çekilmesi hem idare hem de mükellef açısından çok önemlidir. Zira, idare için daha az maliyet, daha çok vergi geliri anlamına gelirken; mükellefler için daha az maliyet daha çok harcanabilir gelir anlamına gelmektedir (Aktan, 2012, s. 52).

SONUÇ

İnsan topluluklarının örgütlü bir üst yapıya ihtiyaç duymaları nihayetinde ortaya çıkmış olan devletler, vatandaşlarına kamusal mal ve hizmet sunumu gerçekleştirmekte; bu sunumu ve sunumun devamlılığını sağlayabilmek üzere gelire ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, devletlerin en baskın gelir

kaynağı olan vergileri, devletlerle vatandaşlarını karşı karşıya getiren, onları mecburi bir ilişki içerisinde sokan unsurlar olarak betimlemek olanaklıdır.

İlgili çerçevede, devletler ile vatandaşları arasındaki vergi ilişkisinin sağlıklı temeller üzerine oturtulması da bir gereklilik olarak kendisini göstermektedir. Bu aşamada, işler vergi sistemlerinin oluşturulmasında dikkat edilmesi gereken ilkeler olan vergileme ilkeleri karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçte, her geçen gün artan ve çeşitlenen kamusal mal ve hizmet yelpazesi neticesinde evrilen devlet yapıları ile beraber vergi sistemlerinin yapıları da değişmiş; bu değişimler vergileme ilkelerinde geliştirme ve eklemeleri zaruri kılmıştır.

İşler bir vergi sisteminde olması gereken temel vergileme ilkelerinden biri olan basitlik ilkesi, verginin iki tarafı –vergi alan ve vergi ödeyen- açısından da büyük önem arz etmektedir. Gerek iki tarafın da maliyetlerinin azaltılmasında gerekse de vergi hasılatının çoğaltılmasında basitlik ilkesi önemli ilkelerden birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Zira, karmaşık yapıdaki bir vergi sistemi hem idarenin yönetsel maliyetlerini hem de mükelleflerin yüklenmiş olduğu uyum maliyetlerini arttırmaktadır.

Günümüzde vergi sistemlerine yakından bakıldığında, çok sayıda ve çeşitli faktörün vergi sistemlerinin karmaşıklaşmasına hizmet ettiği gözlemlenmektedir. Bu faktörler, siyasi faktörler olabildiği gibi hukuki, sosyal vb. faktörler de olabilmektedir.

Vergi yasalarındaki karmaşıklığın azaltılması ve basitliğin artırılması, idarenin ve mükelleflerin bu yasaları daha iyi anlayıp, gereklerini daha iyi bir biçimde yerine getirmelerini sağlayacak, maddi/manevi çeşitli saiklerle vergi dışında kalmayı tercih eden mükelleflerin, sistem içerisinde alınmasını kolaylaştıracaktır. Dolayısı ile de vergi gelirlerinde bir artış meydana gelecektir.

İlgili çerçevede, vergi sistemindeki karmaşıklığı azaltmak öncelikli hedeflerden bir tanesi olmalıdır. Karmaşıklığı azaltmak için ise; yasaların metinleri sadeleştirilmeli, açık ve basit bir dil kullanılmalı ve ayrıntılara boğulmamalı, mevzuattaki cümleler kısaltılarak anlaşılabilirliği artırılmalı, muafiyet-indirim-istisna gibi uygulamalar en aza indirilmeli, yasaların sıkça değişmesinin önüne geçilmeli, yasalar vergi uzmanlarından destek alınarak mükellef odaklı bir şekilde hazırlanmalıdır.

Son tahlilde, politika yapıcılar vergi sistemini oluştururlarken, vergileme ilkelerini dikkate almalıdırlar. Etkin ve verimli, mükelleflerce de anlaşılan ve kabul edilen bir vergi sistemi hem kamu gelirlerini arttıracak hem de devlet-vatandaş ilişkilerinde olumlu gelişmeleri sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alley, C. & Bentley, D. (2005). A Remodelling of Adam Smith's tax design principles. *Australian Tax Forum*, 20, 579-624
- Aktan, C. C. (2012). İdeal Vergi Sistemi Tasarımı ve Optimal Vergileme. In C. C. Aktan, A. Kesik, & D. Dileyici (Eds.), "Yeni" Maliye (pp. 23-68). Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No. 2012/420.
- Alm, J. (1996). What Is An "Optimal" Tax System? *National Tax Journal*, 49(1), 117-133.
- Bahşı, S. (2019). Vergi Kaçakçılığının Nedenleri. *İzmir YMMO Dergisi*, 1(2), 89-95.
- Budak, T., James, S., & Benk, S. (2017). Vergi Sisteminin Basitleştirilmesi: Kavramsal Bir Değerlendirme. In A. Gerçek, & Ö. Çetinkaya (Eds.), *Maliye araştırmaları -1-* (pp. 61-84). Bursa: Ekin Basın Yayımları Dağıtım.
- Çağan, N. (1982). *Vergilendirme Yetkisi*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Çataloluk, C. (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 213-228.
- Demirli, Y. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformları ve Türkiye'de Gelir Üzerinden Alınan Vergiler Açısından Değerlendirme*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Devrim, F. (1996). *Kamu Maliyesine Giriş*. İzmir: Anadolu Matbaası.
- Edizdoğan, N. (2000). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edwards, C. (2005). Options for Tax Reform. *Policy Analysis*, 536, 1-41.

- Gediz-Oral, B. (2011). Mali Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri: Türk Vergi Sistemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 403-431.
- Gökbunar, A. R. (1998). Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4, 177-201.
- Hettich, W., & Winer, S. L. (1988). Economic and Political Foundations of Tax Structure. *The American Economic Review*, 78 (4), 701-712.
- Hettich, W., & Winer, S. L. (1999). *Democratic Choice and Taxation: A Theoretical and Empirical Analysis*. ABD: Cambridge University Press.
- Karabacak, Y. (2013). Vergi Karmaşıklığı Modern Vergi Sistemlerinin Kaçınılmaz Sonu Mudur? *Mali Çözüm Dergisi*, 120, 15-30.
- Mumford, A. (2015). Tax Complexity, Tax Salience and Tax Politics. *Social & Legal Studies*, 24(2), 185-201.
- Neumark, F. (1970). *Grundsätze gerechter und ökonomisch rationale Steuerpolitik*. Tübingen: J.C. B. Mohr (Paul Siebeck)
- Sağbaşı, İ. (2008). *Vergi Teorisi*. Ankara: Ece Matbaası.
- Smith, A. (1776). *The Wealth of Nations*. Oxford: Oxford University Press.
- Slemrod, J. (1989). Complexity, Compliance Costs, and Tax Evasion. In J. A. Roth & J. T. Scholz (Eds.), *Taxpayer Compliance* (pp. 156-181). Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of The Public Sector*. New York: W.W. Norton&Company.
- Şaan, A. (2008). *Türkiye’de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Tekbaş, A. (2010). Vergi Kanunlarının Tabi Olduğu Anayasal İlkeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 123-191.
- Tran-Nam, B. (1999). Tax Reform, Tax Simplification: Some Conceptual Issues and a Preliminary Assessment. *Sydney Law Review*, 21(3), 500-522.
- Tran-Nam, B. (2000). Tax Reform and Tax Simplicity: A New And ‘Simpler’ Tax System?. *UNSW Law Journal*, 23(2), 241-251.
- Tuay, E., & Güvenç, İ. (2007). *Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*. (Yayın No. 51). Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı.
- Uğurlu, H. (2019). Vergilendirmede Basitlik İlkesi Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi. *The Journal of International Scientific Researches*, 4(2), 178-194.
- Üyümez, M. E. (2016). Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Uzlaşma Yöntemi Bağlamında Vergi Uyumunun Değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1), 75-92.
- Wagner, A. (1958). Three Extracts on Public Finance. In R. A. Musgrave, & A. T. Peacock (Eds.), *Classics in the Theory of Public Finance* (pp. 1-15). United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Yesegat, W. A. (2009). *Value Added Tax in Ethiopia: A Study Of Operating Costs and Compliance*. PhD Thesis, University of New South Wales, Sydney.

EXTENDED ABSTRACT

Communities, who started to live together due to their social needs, needed an organized managerial institution. The states that emerged as a result of this need were expected to provide various basic services such as education, health, security, defence, welfare and peace. Governments make various expenditures so as to provide these services, and they need various sources of income to finance these expenditures. Taxes, which are the most important source of income, have the largest share. In this context, taxes, as a source of financing needed by the state for its continuity, have undergone qualitative and quantitative changes throughout history in relation to economic, technological and technical developments. At the same time, in the historical process, in parallel with the increasing and diversifying public services, the taxes collected by the states are started to show an increasing trend.

Taxes, which are legal and compulsory economic values, are taken from individuals unrequitedly and in the scope of certain rules within the framework of the sovereignty power of the states, in order to finance public expenditures for economic, financial and social purposes, have significant effects on both the tax administration and taxpayers. For this reason, while preparing tax systems, taxation principles should be followed and maximum effort should be made to establish a properly functioning tax system. Because in order to maximize their income from taxes, states desire and expect the least level of resistance from taxpayers (Devrim, 1996, p.181). When designing or reviewing a tax system, legislators have to take these taxation principles into account in order to achieve the above-mentioned objectives. Taxes have a great importance for the two sides of taxation. Because, on one hand, taxes are one of the primary sources of income for states, on the other hand, due to its narrowing effect on the disposable income and wealth of taxpayers.

In this study, the reasons that lead to complexity of tax systems and the costs that this complexity imposes on both the administration and the taxpayers are examined within the framework of the principle of simplicity, which is one of the classical taxation principles.

TAXATION PRINCIPLES AND SIMPLICITY PRINCIPLE

Designing an effective tax system is one of the fundamental issues of the public economy. Such a system should have the desirable characteristics of taxation. These characteristics; fair treatment of individuals, minimal intervention in economic decisions of individuals, and not imposing excessive costs on tax administration and taxpayers (Alm, 1996, p.117). In this context, taxation principles, which should be taken into account in establishing an effective and functional tax system, are one of the topics analysed in many sources in the literature, and public finance theorists tend to diversify these principles for an optimal tax system (Gökbunar, 1998, p.178). First, the Scottish economist Adam Smith (1776), in his *The Wealth of Nations*, put forward four basic principles in order to create an efficient tax system: fairness in taxation, clarity in taxation, convenience in payment and economy in tax collection. Adolph Wagner (1958), on the other hand, based on the taxation principles of Smith, gathered taxation principles under four titles: economic principles, financial principles, tax administration principles and principles of justice. The principle of simplicity is one of the subtitles of tax administration principles. Fritz Neumark (1970) also identified four basic groups of principles that should guide a working tax system: budgetary and financial principles, socio-political and ethical principles, political and economic principles, legal and technical principles. The principle of clarity is included under the main heading of legal and technical principles. Following the basic principles stated by the pioneering economists in their studies, there have been additions to these basic principles with the evolving economic, financial and social conjuncture.

COMPLEXITY OF TAX SYSTEMS AND THE REASONS OF THE COMPLEXITY

The complexity of the tax system is not desirable for the two sides in the tax system - the administration and the taxpayer. While the complex tax system increases administrative costs for the tax collector (government); it causes an increase in compliance costs for the taxpayer. It also weakens taxpayers' beliefs that the tax system is fair.

It is possible to talk about many factors that complicate tax systems. For example, as a result of the increase and diversification of the targets that governments are trying to achieve through taxes as a tool, the number of taxes also increases; this can make tax legislation more complex. In addition, deductions, exceptions and

exemptions, which are included in the tax system and defined as tax expenditures, can also cause the application of different tariffs in the system and thus increase the complexity of the system (Budak et al., 2017, p. 62).

Political power in the country can use taxes to privilege a certain segment of the society; which in turn can cause the tax system to become more complex (Karabacak, 2013, p. 20). The structure of governments in countries is also one of the factors that have an effect on complexity. Because, the studies carried out indicate that the tax systems established by coalition governments are more complex compared to the tax systems established by one-party governments (Hettich ve Winer, 1999, s. 267-269).

Tax laws that change frequently, are laced with technical wording, or contain inadequate wording are also other factors that increase complexity of tax systems (Gediz Oral, 2011, p.406). Another reason for the complexity in the tax systems is the large number of intensive regulations being arranged by the executive bodies (Karabacak, 2013, p. 22). Diversion of the tax system from its purpose and misuse of it will also increase complexity (Tran-Nam, 2000).

THE COSTS OF A COMPLEX TAX SYSTEM

The complexity of the tax system has different implications for the two sides of the tax systems. While the complex tax system creates compliance costs on taxpayers; it also causes various costs for the administration (Slemrod, 1989, p.157).

Regarding taxpayers, compliance costs are the costs that taxpayers bear to properly comply with tax laws and tax administration practices. Compliance costs can be divided into two titles: monetary compliance costs and non-monetary compliance costs. Monetary compliance costs are accounting, stationery, lawyer and telephone expenses, while non-monetary compliance costs are time, stress and anxiety (Yesegat, 2009, p. 20-21). Regarding administration, the tax administration incurs various costs in order to fulfill its tax-related activities. In other words, the administration costs are the costs of the resources it consumes when setting up the tax system, ensuring the enforcement of laws and collecting taxes (Hettich and Winer, 1988, p. 706).

CONCLUSION

The principle of simplicity, which is one of the basic taxation principles to be taken into account in an efficient tax system, has great importance for both sides of the taxation, taxpayers and administration. In order to reduce the costs of the taxpayers-administration and increase tax revenues, the principle of simplicity is one of the most important principles.

When we look closely at tax systems today, it is observed that many and various factors serve to complicate tax systems. These factors can be political factors as well as legal, social, etc.

Reducing the complexity and increasing simplicity in tax laws will enable the administration and taxpayers to better understand these laws and fulfill their requirements in a better way and will facilitate the inclusion of taxpayers who prefer to stay out of taxation for various reasons.

Within the relevant framework, reducing the complexity in the tax system should be one of the priority targets of the governments. To do so; the texts of the laws should be simplified, a clear and simple language should be used and not overwhelmed with details, the understandability should be increased by shortening the sentences in the legislation, practices such as exemption-discount-exception should be minimized, frequent changes should be prevented, laws should be prepared in a taxpayer-oriented manner with the support of tax experts. In the final analysis, policy makers should take into account taxation principles when setting up the tax system. An effective and efficient tax system, which is understood and accepted by taxpayers, will both increase public revenues and provide positive developments in state-citizen relations.

Ovanes Kaçaznuni (Ermenistan'ın ilk Başbakanı) TAŞNAK PARTİSİ'NİN YAPACAĞI BİR ŞEY YOK (1923 Parti Konferansı'na Rapor)¹ Kitap Tanıtımı

Büşra YILMAZ

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya, Türkiye
busra.yilmaz@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi

Geliş: 14.10.2020

Kabul: 07.11.2020

Yayın: 27.12.2020

Anahtar Kelimeler:

Ovanes Kaçaznuni,
Sözde Ermeni
Soykırımı,
Dış Politika

ÖZ

Fransız İhtilali ile birlikte Avrupa'dan başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik akımı Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiştir ve günümüzde süregelen Ermeni Soykırım iddialarının çıkmasının sebeplerinden birini teşkil etmektedir. Bu iddialar zaman zaman temelsiz savlarla birlikte uluslararası arenada Türkiye'nin karşısına çıkarılmakta ve bazı devletler parlamentolarında aldıkları siyasi kararlarla sözde soykırımı tanımaktadırlar. Ancak, objektif olarak değerlendirildiğinde ve uluslararası hukuk açısından olaylara bakıldığında olayların sebeplerinin çarpıtıldığı ve çeşitli arşiv belgelerinin hiçe sayıldığı görülmektedir. Bu yazı bir araştırma makalesi ya da konu hakkında yazılmış bir kitap olmadığından ötürü bu sebeplerin ayrıntısına girilmeyecektir. Bu yazıda kitap haline getirilen Ovanes Kaçaznuni'nin (Hovhannes Katchaznoui) Parti Konferansı'na verdiği Rapor kitaptan yapılan alıntılar vasıtasıyla kısaca değerlendirilecek ve kitabın tanıtımı yapılacaktır. Bu kitaptaki çıkarımlar sözde soykırım döneminde etkin rol oynayan Ermenistan Devleti'nin ilk Başbakanı olan Ovanes Kaçaznuni'ye aittir ve dış politikada yapılan hatalara ilişkin öz eleştiri niteliğindedir.

Atıf/Citation: Yılmaz, B. (2020). Ovanes Kaçaznuni (Ermenistan'ın ilk Başbakanı) Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı'na Rapor) Kitap Tanıtımı, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 140-142.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

1. Ovanes Kaçaznuni. (2020) Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı'na Rapor). Kaynak Yayınları

Bu kitap, 1923 yılı Nisan ayında Taşnaksutyun Partisi'nin Bükreş'te yapılan Yurtdışı Konferansı'na sunulmuş bir rapordur ve raporu okuyan Taşnak hareketinin en önemli lideri olarak gösterilebilecek Ovanes Kaçaznuni'dir (2006, s. 5). Kaçaznuni raporu hemen kitap olarak yayımlanmış ve kitap haline getirirken partinin iç işleyişine ilişkin bazı örneklerin bulunduğu birkaç sayfayı çıkarmıştır (2006, s. 6). Ermenice basılan kitap 1927 yılında Rusçaya çevrilerek Tiflis'te 2 bin adet basılmıştır (2006, s. 7). Kitabın tamamını içermeyen İngilizce basımı ise 1955 yılına gelindiğinde "The Armenian Revolutionary Federation (Dashnaksoution) Has Nothing To Do Anya More" başlığıyla New York'ta yayımlanmıştır (2006, s. 7). Ovanes Kaçaznuni'nin bu tarihî ve önemli raporu Ermenistan'da yasaklanmış ve kitabın çeşitli dillerde yayımlanmış olan basımları kütüphanelerden toplatılmıştır (2006, s. 7). Kitap, Taşnaksutyun Partisi'nin kurucularından ve önemli liderlerinden olan 1918 yılında kurulan Ermenistan Devleti'nin ilk Başbakanı Ovanes Kaçaznuni hakkında genel bilgileri vermesiyle başlar. Kaçaznuni'nin saptamaları genel olarak aşağıdaki gibidir:

“Gönüllü Silahlı Birliklerin oluşturulması hataydı. Kayıtsız Şartsız Rusya'ya bağlanmışlardı. Türklerden yana olan güç dengesini hesaba katmamışlardı. Tehcir kararı amacına uygundu. Türkiye, savunma içgüdüyle hareket etmişti. İngiliz işgali Taşnakların umutlarını yeniden kabartmıştı. Ermenistan'da Taşnak diktatörlüğü kurmuşlardı. Denizden denize Ermenistan Projesi gibi emperyalist bir talebe kapılmışlar, bu yönde kışkırtılmışlardı. Müslüman nüfusu katletmişlerdi. Ermeni terör eylemleri Batı kamuoyunu kazanmaya yönelikti. Taşnak yönetimi dışında suçlu aranmamalıydı. Taşnak Partisi'nin artık yapacağı bir şey yoktu; intihar etmeliydi.” (2006, s. 9). Sonraki sayfalarda Taşnak arşivindeki diğer belgelerin Kaçaznuni'nin saptamalarını doğruladığı gösterilmiştir (2006, s. 11-24). Taşnak Hükümeti, 1918 yılına gelindiğinde 35 yaşına kadarki tüm vatandaşlarını askere çağırmış ve Türkiye'ye karşı tekrar savaşmak için 'gönüllü' birlikler oluşturmuştur (2006, s. 20). Hatta bu karara karşı gelenlerin ölümle cezalandırılacağına ilişkin yayın organlarında yaptıkları yayınlarla tehdit yöntemine başvurulmuştur (2006, s. 20). Ermenilerin Rusya gibi dış güçlere kendilerini bağlamaları ve bu yönde isteklerini oluşturmaları da Kaçaznuni'nin eleştirdiği diğer bir husustur. “Partimiz çöküyor, çünkü kendi 'raison d'être'sini' kaybetmiştir.” (2006, s. 92). Taşnak Partisinin varlık sebebini yitirdiğini ve bu sebeple işlevselliğini kaybettiğini belirten Kaçaznuni'nin partinin önemli isimlerinden biri olarak Parti hakkındaki öz eleştirileri dikkate değerdir. Bu saptamalara benzer şekilde Kaçaznuni sürecin içindeki kilit insanlardan biri olarak Taşnak Partisi'nin yaptığı eylemlerin ve Ermenilerin kayıtsız şartsız dış güçlere bel bağlamalarının yanlışlığına ilişkin öz eleştirisine kitabın kalan kısmında da yer verilmiştir.

Daha sonra kitapta Kaçaznuni'nin konuşması aktarılmıştır. “Rus hükümetine karşı dünkü inancımız ne denli körü körüne ve temelsiz idiyse, bugünkü suçlamalarımız da o denli körü körüne ve temelsizdi./Kötü kaderden şikâyet etmek ve felaketlerimizin sebeplerini kendi dışımızda aramak acıklı bir durumdur; bu bizim milli psikolojimizin karakteristik bir özelliğidir ve Taşnaksutyun Partisi de bundan kaçamamıştır.” (2006, s. 34-35). Bir olay ya da siyasanın niçin başarısız olduğuna bakılırken iç ve dış dinamikler, konjonktürel ortam/süreç analizi ve siyasanın uygulandığı coğrafya büyük önem arz etmektedir. Sadece dış güçlere güvenerek bir işe kalkışmak veya başarısızlığı bunlara yüklemek indirgemeci bir aklın ürünü olup genellikle gelişmemiş devletlerin başvurduğu bir iç aldatmadır. Bahsi geçen yargıda buna binaen yapılan bir öz eleştiri söz konusudur. “Ermenistan'da parlamento yoktu. Sadece içerikten yoksun bir biçim vardı.” (2006, s. 58) Sözde demokrasinin varlığından söz edilmiştir. Yazının devamında devlet meselelerinin kapalı kapılar ardında Taşnak fraksiyonunun odasında görüşülmesi ve sonrasında parlamento kürsüsünden ilan edildiği belirtilmiştir (2006, s. 58). “EDP Taşnaksutyun'un artık yapacak hiçbir şeyi kalmadı.” (2006, s. 86). Görüldüğü üzere partinin işlevselliğini kaybettiği konuşmanın farklı kısımlarında çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. “Bir gün gelir de Türklerle anlaşmak ihtiyacı doğarsa; sahneye, başka bir anlayışa, başka bir psikolojiye sahip, en

önemlisi de başka bir mazisi olan (ya da mazisi olmayan) insanların çıkması gerekir.” (2006, s. 91). Rasyonel davranabilecek kişilerin dış politika yapıcısı olması gerektiği ifade edilmiştir. Kaçaznuni'nin bir mektuba verdiği cevabını içeren kitabın ek kısmında (2006, s. 94-119) Kaçaznuni “Ben sade bir Ermeniydim, yurtsever bir Ermeni” (2006, s. 95) ifadesiyle devletini seven bir Ermeni olduğunu vurgulamıştır. Kitabın son kısmında yer verilen ekin muhtevasını oluşturan yanıt mektubu da Kaçaznuni'nin aynı konudaki görüşlerine yer vermektedir. “Bağımsızlık” sadece belli biçim ve geniş boyutlarda değerli olan, bunların dışında kesinlikle sıfırlanan mutlak bir gösterge değildir.” (2006, s. 112). Burada ise günümüz nispi bağımsızlığına vurgu yapılmıştır ve görüldüğü üzere kitapta dış politikaya ilişkin önemli kavramlara sık sık yer verilmektedir.

Buraya kadar sınırlı sayıda aktardığımız Kaçaznuni'nin cümleleri başta verilen genel saptamalarıyla uyumaktadır. Kısa ve öz bir anlatıma sahip bu kitap ile Kaçaznuni genel olarak dış güçlere dayanmalarındaki yanlışlığın başka yanlışlara gebe olduğunu göstermektedir. Dış politikada nasıl hareket etmeleri gerektiğinden ve Taşnaksutyun'un yaptığı yanlışlardan söz eden Kaçaznuni'ye göre dış politika yapıcıları rasyonel hareket etmeleri ve sonuçlardan ders çıkarmaları gerektiği söylenebilir. Sonuç olarak bu yazıda incelenen kitap Türkçe çeviri olup incelemelerde bu kitapta verilen bilgiler göz önüne alınarak kitabın tanıtımı yapılmıştır. Kitabın başta İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri olmak üzere tüm üniversite öğrencileri tarafından okunması önerilmektedir. Türkçe çevirisinin tanıtımının yapıldığı bu kitabın İngilizce, Rusça ve Ermenice baskılarının da olduğu unutulmamalıdır. Bu incelemenin ilk amacı kitabın tanıtılması ve okutulmasının yaygınlaştırılması olarak söylenebilir. Diğer bir amacı ise bu kitabın diğer dillerdeki çevirilerinin de incelemeye dahil edilmesi ve farklı ve benzer kısımların neler olduğunu ya da bu kitapta söylendiği üzere başka ülkelerde neden yasaklandığının muhakemesi ve analizinin yapılmasının da teşvik edilmesidir.

KAYNAKÇA

Ovanes Kaçaznuni (Ermenistan'ın ilk Başbakanı) TAŞNAK PARTİSİ'NİN YAPACAĞI BİR ŞEY YOK (1923 Parti Konferansı'na Rapor). (2006). (A. Acaloğlu, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.

Harekâtlar Ekseninde Türkiye'nin Suriye'de Terörle Mücadelesi

Recep Kaya

Öğr. Gör., Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Atatürk Sağlık Hizmetleri MYO., Sağlık Kurumları İşletmeciliği Prog.
Afyonkarahisar, Türkiye, recepkaya03@gmail.com

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 26.07.2020

Kabul: 22.11.2020

Yayın: 27.12.2020

Anahtar Kelimeler:

Arap Baharı,
Türk Silahlı Kuvvetleri,
Harekât

Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye'de Ocak 2011'de yoksulluğa, yolsuzluğa ve insan hakları ihlalleri nedeniyle küçük gösteriler halinde başlayan olaylar kısa sürede ülke geneline yayılmıştır. Esad Hükümeti'nin göstericilere sertlikle müdahale etmesi sonucunda, rejim muhalifleri halktan da destek bularak karşı mücadeleye girişmiştir. Yıllardır Esad Rejimi tarafından baskı altında tutulan muhalifler bu durumu fırsat bilerek birçok kentlin yönetimini ele geçirmiştir. Başlangıçta rejime karşı birlikte hareket eden Sünni gruplar zamanla rakip haline gelmişlerdir. Bu süreçte Irak'ta kurulan ve zamanla etkisini hem Irak hem de Suriye topraklarında gösteren Irak ve Şam Devleti (DEAŞ), bu iki ülkenin mevcut topraklarının önemli kısmını ele geçirmiştir.

Çeşitli ülkelerden ve Suriye-Irak yerel halkından militan desteği gören terör örgütü DEAŞ, Suriye'de muhaliflerin ve Kürtlerin hâkim olduğu yerler ile Esad Rejimi'nden birçok yeri ele geçirek Türkiye'ye komşu haline gelmiştir. Ayrıca Türkiye'nin 1980'li yıllardan günümüze mücadele ettiği PKK terör örgütü, Suriye kolu PYD aracılığıyla Türkiye'nin güney sınırında rejimin iç savaş nedeniyle PYD'ye bıraktığı ve zamanla DEAŞ ile mücadelesi sonucu kazandığı yerlerde "kantonlar" oluşturmuştur. Batı'dan ve özellikle de ABD'den her türlü desteği alan PYD/YPG terör örgütü kendisine muhalif olan Kürt siyasi lider ve oluşumları etkisizleştirerek rakipsiz hale gelmiş ve Suriye'de yönetiminde olan yerlerde "kanton" adı verilen yapıları birleştirmeye kalkışmıştır. Böylece 2011 yılında başlayan iç karışıklıklar süreç içinde iç savaşa dönüşmüştür.

Türkiye güney sınırlarının DEAŞ-PYD/YPG-PKK terör örgütleri tarafından ele geçirilmesini, bu örgütlerce yapılan saldırıları ulusal güvenlik ve stratejilerine tehlike gördüğü için müdahale etmek durumunda kalmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirdiği harekâtlar gerekçe, amaç, süreç ve sonuçları açısından ele alınarak Türkiye'nin kazanımları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Turkey's Fight Against Terrorism in Syria in the Axis of the Military Operations

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 26.07.2020

Accepted: 22.11.2020

Published: 27.12.2020

Keywords:

Arab Spring,
Turkish Armed Forces,
Operation

Events that began in January 2011 in Syria as small demonstrations due to poverty, corruption and human rights violations due to the influence of the Arab Spring soon spread throughout the country. As a result of the Assad government's harsh intervention against the demonstrators, opponents of the regime began to fight against it, finding support from the public. The opposition, which has been under pressure from the Assad regime for years, has taken control of many cities, knowing this situation as an opportunity. Sunni groups that initially acted together against the regime have become rivals over time. In this process, the state of Iraq and Damascus (ISIS), established in Iraq and showing its influence over time on both the territory of Iraq and Syria, captured a significant part of the existing territory of these two countries.

The terrorist organization Daesh, which has militant support from various countries and local residents of Syria and Iraq, has become a neighbor to Turkey by capturing opposition and Kurdish-dominated places in Syria and many places from the Assad regime. In addition, the PKK terrorist organization, which Turkey has been fighting since the 1980s, has created "cantons" on Turkey's southern border through its Syrian branch, the PYD, where the regime left the PYD due to civil war and eventually won as a result of its struggle with Daesh. The PYD/YPG terrorist organization, which has received all kinds of support from the West and especially from the United States, has become unbeatable by neutralizing Kurdish political leaders and formations that oppose it, and has attempted to unite structures called "cantons" in places under its rule in Syria. Thus, the internal upheavals that began in 2011 turned into civil war in the process.

Turkey has had to intervene because it sees the capture of its southern borders by Daesh-PYD/YPG-PKK terrorist organizations and the attacks carried out by these organizations as a danger to its national security and strategies. In this study, Turkey's operations in northern Syria were considered in terms of justification, purpose, process and results and tried to be evaluated in terms of Turkey's achievements.

Atf/Citation: Kaya, R. (2020). Harekâtlar Ekseninde Türkiye'nin Suriye'de Terörle Mücadelesi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 143-165.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Ortadoğu çeşitli etnik, din ve mezhebe mensup kişileri barındıran sosyo-kültürel çeşitlilik ile yeraltı zenginliği açısından yüksek öneme haiz bir coğrafyadır. Özellikle yeraltı zenginlikleri ve stratejik konumu nedeniyle ilgi odağı olan bu coğrafya çeşitli siyasi güçlerin rekabet alanı haline gelmiştir (Yüce, 2016: 270-273).

Tarihi çok eski dönemlere kadar uzanan Suriye topraklarında günümüze kadar Asurlar, Sümerler, Roma ve Bizans İmparatorlukları, Selçuklular, Eyyubiler, Memlükler ve Osmanlılar gibi çok sayıda ve farklı devletler hâkimiyet kurmuşlardır. Türkiye'nin güneyinde Arap Coğrafyası ile bağlantısını sağlayan bir Ortadoğu ülkesi olan Suriye, konumuyla olduğu kadar tarihi ve kültürel açılarından da Türkiye açısından önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 400 yıl gibi uzun bir süre hâkimiyeti altında kalan Suriye, I. Dünya Savaşı sonrasında topraklarının İtilaf Devletleri arasında paylaşımı ile Fransa tarafından işgal edilmiştir. 1920 yılında kurulan Fransız manda yönetimi tarafından idare edilen Suriye, Fransa'dan bağımsızlığını 1946 yılında kazanmıştır (Şen, 2004: 105). 1963 yılından itibaren Baas Partisi'nin iktidarda olduğu Suriye Arap Cumhuriyeti, 1970 yılından itibaren yine bir Baas Partili olan Esad ailesi tarafından yönetilmektedir.

Asker kökenli bir kişi olan ve 1970 yılında darbeyle iktidara gelen Hafız Esad, iktidarda olduğu dönem içerisinde özellikle muhalefete ve azınlıklara karşı takındığı sert tutumu ile bilinmektedir. 2000 yılında hayatını kaybetmesi üzerine Suriye'de cumhurbaşkanlığı koltuğuna geçen Beşar Esad, iktidarının ilk yıllarında sert ve müdahaleci bir tavır sergilemese "Arap Baharı" etkisiyle başlayan olaylar sonrasında babası Hafız Esad gibi sert tutumu sergilemekten geri kalmamıştır. Sert politika uygulanmasında Esad ailesinin de mensup olduğu Nusayri nüfusunun ülke nüfusunun %13 lük (Akdemir, 2000: 201-237) kısmına tekabül etmesi nedeniyle iktidarı kaybetmek istememeleri, etnik ve mezhep farklılıkları ile elbette ekonomik faktörler gelmektedir.

2002 yılında Türkiye'de iktidara gelen Ak Parti Hükümeti dış politikada komşularla sıfır sorun, ekonomik istikrar ve işbirliği, bölgesel anlamda sistem kurucu ve lider olma tarzında politikalar izlemiştir (Gözen, 2010: 115-145). Türkiye'nin 1998 yılından "Arap Baharı"na kadar Suriye ile yaşanan normalleşme ve iyi ilişkiler ortamı, Esad Rejimi'nin sivil halka yönelik sergilediği sert tutumu sonucunda bozulmuştur (Toraman, 2015: 53).

Dış politika, bir ülkenin kendi sınırları içerisinde yürütmekte olduğu politikadan farklı olarak, ilişki kurduğu ülkeler ile politikasını sürdürürken çıkarları ve hedefleri doğrultusunda biz ve öteki kavramlarına vurgu yapar (Arı, 2006: 62). Başka bir görüşe göre, dış politikanın ulusal bir kimlik için vazgeçilmez bir faktör ve sınırları olduğu ifade edilmektedir (Dağı, 2002: 54).

Suriye'de yaşanan ve halen devam eden krizden siyasi, ekonomik, askeri, toplumsal ve özellikle de güvenlik anlamında olumsuz etkilenen Türkiye, Suriye İç Savaşı ile Irak ve Şam Devleti ya da Arapça telaffuzuyla ed-Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve's Şam (DEAŞ) ve Suriye Demokratik Birlik Partisi (PYD)/Halk Savunma Birlikleri (YPG)-Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terör örgütlerinin ortaya çıkardığı özellikle güvenlik sorununu bertaraf etmek amacıyla sahada mücadele etme yoluna gitmiştir (İsmayil, 2017: 182).

Türkiye jeopolitik konumu neticesinde özellikle Irak ve yakın dönemde de Suriye'den gelen ve kendisini hedef alan saldırılara karşı sınır ötesi harekâtlar düzenlemiştir. Çalışmada Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca vatandaşlarını, şehirlerini ve devlet mekanizmasının işlerliğini hedef alan DEAŞ ve PYD/YPG-PKK terör örgütlerine karşı gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı Zeytin Dalı ve Barış Pınarı

Harekâtlarının amaçları, sonuçları, askeri ve siyasi kazanımlar üzerinden ele alınarak stratejik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

ARAP BAHARI

“Arap Baharı” 2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta bir mühendis olan ancak seyyar satıcılık yaparak geçimini sağlayan [Muhammed Buazizi](#) isimli kişinin dövülmesi ve tezgâhına el konulması sonucu “ekmek, onur, özgürlük” için kendisini yakması ile başlayan ve kısa süre içinde tüm Arap Dünyası'nı içine alan bir olgudur. “Arap Baharı” ile birlikte Moritanya, Umman, Fas, Suudi Arabistan, Irak, Bahreyn, Cibuti, Batı Sahra, Irak, İran ve Lübnan gibi pek çok ülkede protesto ve yürüyüşler gerçekleştirilmiştir.

Halkın yönetimlere karşı başlattığı protestolar sonucunda Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de iktidarlar değişmiş; Ürdün, Umman, Yemen ve Kuveyt'te ise hükümetlerin yenilenmesi yoluna gidilmiştir. Suriye'de ise diğer Arap ülkelerinden farklı olarak iç savaş ortaya çıkmıştır (Göçer ve Çınar, 2015: 5).

“Arap Baharı”nın çoğu Arap ülkesine kısa sürede yayılmasında ve etkisini göstermesinde önemli etkenlerden biri hiç şüphesiz sosyal medyadır. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişme ve ilerlemeler halkın meydana gelen olaylardan daha kolay ve erken haber almasını sağlamaktadır. Özellikle Facebook, Twitter, Youtube gibi internet üzerinden erişilebilen programlar ile halklar birbirlerine kolayca uyum sağlamak ve olayların seyrini etkilemektedir (Telli, 2012: 66).

Arap Dünyası'nı etkisi altına alan ve başlangıçta barışçıl gösterilerle başlayan protestolar, iktidarların şiddet ve zor kullanma tutumu sergilemeleri sonucu içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Olayların nedenleri arasında işsizlik, kötü yaşam koşulları, demokrasi ve özgürlük talepleri, adalet, eşitlik, insan hakları gibi evrensel olarak değerlendirilebilecek talepler bulunmaktadır. Yönetimlerin aynı aile içinde el değiştirmesi ve zamanla diktatörleşmesi, sosyo-ekonomik sıkıntılar, halkın alım gücünün düşüklüğü, özgür düşünce ortamının yokluğu zemin hazırlayan diğer önemli etkenlerdir (Yalçınkaya ve Yalçınkaya, 2017: 84).

2011 yılında etkisini Suriye'de de göstermeye başlayan “Arap Baharı”, halkın başlattığı protesto gösterilerinin Esad Rejimi tarafından şiddetle bastırılmaya çalışılması sonucu isyana dönüşerek ülkenin birçok bölgesine yayılmıştır. Bu durum sonucunda Suriye'de yaygınlık kazanan şiddet olayları ve rejimin sert tutumu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) intikal etmiştir. BMGK' da ABD ve Avrupa Ülkeleri Esad'ın yönetimden ayrılması gerektiğini belirtirken, Çin ve Rusya kalmasından yana görüş belirtmiştir (Pabst, 2017: 25-27).

SURİYE'NİN KUZEYİNE GERÇEKLEŞTİRİLEN SINIR ÖTESİ HAREKÂTLAR

Türkiye üç kıtanın birbirine bağlandığı bir kavşak noktasında bulunmakta ve dünyanın belki de etnik, dini, mezhebi faktörler nedeniyle en karmaşık bölgesi olan Ortadoğu Coğrafyası'nda yer almaktadır. Türkiye tarihi süreç içerisinde, küresel ve bölgesel güç odaklarının bölgesinde ve dünyada güçlü bir aktör olmasının engellemek istemesi nedeniyle terörist unsurların saldırılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu terör saldırılarının genel olarak Türkiye'nin güney ve doğu komşuları olan Irak, Suriye, İran ve Ermenistan'dan geldiğini söylemek mümkündür.

Devletler sınırlarının ve bu sınırlar içerisinde yaşayan halkının can, mal ve namus güvenliğini sağlamak, işlemekte olan devlet sisteminin zarar görmesini engellemek, sınırları boyunca askeri ve siyasi üstünlük kurmak, stratejik olarak ön plana çıkmak gibi gerekçelerle sınır ötesi harekâtlar gerçekleştirmektedir. Sınır ötesi harekât kavramı kısaca, bir devletin caydırıcılık özelliği taşıyan askeri

unsurlarının, komşu devlet sınırlarında bulunan ve kendisini hedef alan zararlı aktörlerin bertaraf edilmesi amacıyla gerçekleştirmiş oldukları harekâttir (Çölükoğlu, 2019).

Fırat Kalkanı Harekâtı (FKH)(24 Ağustos 2016 – 29 Mart 2017)

Fırat Kalkanı Harekâtı (FKH), Türkiye'nin 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında kendi inisiyatifi ile gerçekleştirdiği en kapsamlı ve en önemli ilk harekâttir. Ayrıca bu harekât Suriye'deki küresel güçler ABD ve Rusya gibi devletlerin bir anlamda ikna edilmesi açısından diplomatik, sonuçları açısından askeri ve stratejik bir başarıdır. Jackman'a (2009: 2) göre, "Başarılı bir askeri harekât, siyasi durumda bir iyileşme sağlamalıdır". Türkiye bu harekâtle Suriye'de planlı, kararlı, öncelik alan ve dengeleri gözeterek hareket eden bir güç olduğunu göstermiş ve hem sahada hem de masada kazanmanın önünü açmıştır.

Fırat Kalkanı Harekâtının Gerekçesi

Suriye'yi de etkisi altına alan Arap Baharı kısa süre içerisinde ülkeyi kaos ortamına ve iç savaşa sürüklemiştir. Kargaşa ortamlarında yayılma etkisi en fazla olan yapılar terör oluşumlarıdır. Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşu ülke Suriye'de yaşanan olaylar sonucu 911 km olan sınırının büyük bir kısmında DEAŞ ve PYD/YPG-PKK terör örgütleri ile komşu olmak durumunda kalmıştır. Suriye'de yaşanmakta olan istikrarsızlık sürecini güvenlik sorunu olarak gören Türkiye, misafir etmek zorunda kaldığı Suriyelilerin sayısının artması, terör örgütlerinin Türkiye'nin şehirlerini ve vatandaşlarını hedef alması da dâhil birçok neden dolayısıyla oluşan durumu iç sorun olarak görmeye başlamıştır (Gök, 2019: 103-104).

TSK'DAN DAEŞ'E 'FIRAT KALKANI' OPERASYONU

Şekil 1: FKH Öncesi Suriye'de Fırat'ın Batısını Gösteren Harita (Yeni Şafak, 2017).

Azez-Cerablus arasındaki yaklaşık 100 km uzunluğundaki sınır hattını elinde bulunduran DEAŞ terör örgütünün özellikle 2016 yılının başından itibaren Kilis başta olmak üzere Türkiye'nin sınır illerine roket ve füzelerle saldırması ile Türkiye'de gerçekleştirdiği eylemler sonucunda çok sayıda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve yabancı hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. DEAŞ'ın Türkiye'de gerçekleştirdiği saldırılar ve sonuçları tablo1'de gösterilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, 2017: 34-45).

Tablo 1: DEAŞ'ın Türkiye'de Gerçekleştirdiği Saldırıları ve Sonuçları

DEAŞ'ın Türkiye'de Gerçekleştirdiği Eylemler ve Sonuçları							
Eylem Yeri	Tarih	Vefat		Yaralı		Kaçırma-Rehin	
		Güv. Gücü	Sivil	Güv. Gücü	Sivil	Güv. Gücü	Sivil
Niğde Jandarma-Emniyet Birliği	20.Mar.14	2	1	3	8		
Tır Şoförlerinin Kaçırılması	10.Haz.14						32
Musul Başkonsolosluğu Sal.	11.Haz.14						49 rehin
İstanbul Turizm Şube Müdürlüğü	06.Oca.15	1		2			
Adana-Mersin	18.May.15				4		
Diyarbakır HDP Mitingi	05.Haz.15		4	8	279		
Şanlıurfa-Suruç	20.Tem.15		34		86		
Kilis	01.09.2015	1				1 Asker	
Ankara Tren Garı	10.Eki.15		100		417		
Diyarbakır-Kayapınar	26.Eki.15	2		7			
Yab. Gazetecilere Suikast	2015		3				
İstanbul Sultan Ahmet	12.Oca.16		12 yab.		16		
İstanbul İstiklal Caddesi	19.Mar.16		4 yab.		21'i Türk 45 kişi		
Gaziantep Emniyet Müd.	01.May.16	3		26	5		
İstanbul Atatürk Havalimanı	28.Haz.16		48		240		
Gaziantep	13.Tem.16	1					

Gaziantep-Şahinbey	20.Ağu.16		56		94		
Gaziantep	16.Eki.16	3		9	4		
İstanbul Reina Gece Kulübü	01.Oca.17	1	38		95		
Toplam		14	300	55	1293	1	81

Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi'nin 51. maddesi gereğince meşru müdafaa hakkına dayanarak Suriye'nin kuzeyinde bulunan Cerablus-Azez hattındaki DEAŞ terör örgütüne direkt, PYD/YPG-PKK terör örgütüne ise dolaylı olarak operasyon başlatmıştır. BM 51. maddesi "BM üyelerinden birisinin silahlı saldırıya hedef olması durumunda Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliğin tesisi için önlem alıncaya kadar üye devletlerin bireysel ya da ortak meşru savunma haklarını kullanabileceklerine hükmetmektedir. Türkiye bu meşru hak çerçevesinde Suriye'den kendisine yöneltilen terör tehditlerini bertaraf etmek için harekete geçmiştir (Yeşiltaş vd., 2017: 9).

Fırat Kalkanı Harekâtının Amaçları

30 Kasım 2016 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) sonrası açıklanan bildiriye harekâtın amaç ve hedefleri "Fırat Kalkanı Harekâtının temel hedefinin, hudut güvenliğimizin sağlanması, ülkemize yönelik saldırıların önlenmesi, DEAŞ ve diğer terör örgütlerinin bölgeden tamamen temizlenmesi olduğu bir kez daha belirtilmiştir. Suriye'nin toprak bütünlüğü esas olmak üzere kardeş Suriye halkının ve bölgedeki vatandaşlarımızın güvenliği için, PYD/YPG-PKK unsurlarının terör koridoru oluşturma hedeflerine izin verilmeyeceği vurgulanmıştır" şeklinde ifade edilmiştir (TC MGK Genel Sekreterliği, 2016).

Başbakanlık Koordinasyon Merkezi'nin de harekâta yönelik benzer açıklamaları MGK'nın bildirisi ile birlikte değerlendirildiğinde harekâtın amaçlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- DEAŞ terör örgütünü sınırdan uzaklaştırarak özellikle Türkiye'nin sınır illerini hedef alan roket-füze tehditlerini önlemek ve sınır güvenliğini sağlamak,
- PYD/YPG-PKK terör örgütünün Suriye'deki karışıklık ortamından faydalanarak ABD desteğiyle fiili bir durum oluşturarak doğu-batı yönünde Afrin-Ayn-el Arap (Kobani) kantonlarını birleştirerek Suriye'nin kuzeyinde özerk ya da bağımsız bir terör devleti oluşumuna engel olmak,
- Bölge halkının güvenliğini sağlayarak göç sorununu bitmesini sağlamak,
- Türkiye'nin sınırları içinde ve dışında PYD/YPG-PKK terör örgütüne karşı güvenliğini sağlamak (Edebali, 2018: 78-79),
- Çoğunluğunu rejime muhalif olan Türkmen ve Arapların oluşturduğu Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)'nun desteklenerek Türkiye'nin Suriye'de yürüteceği faaliyetlerde yerelde önemli bir partner haline gelmesini sağlamak (Taşkıran, 2017),
- DEAŞ ile mücadele yürüten koalisyonun bir parçası olunduğunu somut olarak göstermektir.

Fırat Kalkanı Harekâtı Süreci

Terör örgütü PYD/YPG-PKK, 2014 yılından itibaren ABD desteğiyle alan kazanarak Türkiye'nin kırmızıçizgimiz diye belirttiği Fırat'ın batısında elinde bulundurduğu Afrin'e ilaveten Menbiç'i de ele

geçirmiştir. PYD/YPG-PKK'nın Suriye'nin kuzeyinde terör devleti oluşturma ihtimalinin kuvvetlenmesi sonucu Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın verdiği talimatla 24 Ağustos 2016 Perşembe günü harekât başlamıştır.

Fırat Kalkanı Harekâtı 24 Ağustos 2016 tarihinde başlayıp, 29 Mart 2017 tarihine kadar 218 gün süren önemli bir sınır ötesi harekâttir. Harekâta Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Hava Kuvvetleri, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı komando birlikleri ve Özel Kuvvetler Komutanlığı'nın tabur seviyesindeki birliklerinden oluşan 4 bin TSK personeli ile Sultan Murat Tümeni, Ahrar uş-Şam, Ceyş el-Tahrir, El-Mutasım Tugayı, Nureddin Zengi Hareketi, Selahaddin Tugayı ve Hamza Tümeni bileşenlerinden oluşan 7 bin Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) mensubu katılmıştır (Yeşiltaş vd., 2017: 22).

TSK – ÖSO tarafından harekât 4 aşamalı olarak icra edilmiştir (Polat, 2020: 65-68):

Birinci aşama: Cerablus-Sajur Aşaması (24-28 Ağustos 2016),

İkinci aşama: Çobanbey-Dabık Aşaması (3 Eylül-16 Ekim 2016),

Üçüncü aşama: Dabık-El-Bab Aşaması (17 Ekim-20 Aralık 2016),

Dördüncü aşama: El-Bab Aşaması (21 Aralık 2016-30 Mart 2017).

Türk Silahlı Kuvvetleri harekâtın başlangıcından itibaren hava ve kara unsurlarıyla sahada icrada bulunmuştur. M60 A3 tankları, ZMA-15 taktik tekerlekli araçlar, obüs bataryaları, savaş uçakları, Fırtına Obüsleri (T-155), Çok Namlulu Roket Atarlar (ÇNRA) ile harekâta etkin bir şekilde yer alarak birinci aşamada yer alan Cerablus'u (15 saatte) ve çevre köyleri ÖSO ile kısa sürede ele geçirmiştir (Polat, 2020: 66). Çobanbey bölgesindeki belirlenen alanların alınmasıyla muhaliflerin elinde olan Azez-Mare-Çobanbey ile Cerablus hattı birleştirilmiştir.

Harekât esnasında sivillerin zarar görmemesi ve terör örgütlerinin propaganda amaçlı kullandıkları sivillerin de hedef olduğu ve harekâta zarar gördükleri yönündeki gerçek dışı iddialarını geçersiz kılmak için TSK tarafından azami dikkat gösterilmiş, ulusal ve uluslararası camiaya yönelik sürekli bilgilendirme yapılmıştır.

DEAŞ'ın motivasyon alanı ve direnç merkezi olan Dabık'ın ele geçirilmesi için ilerleyen TSK-ÖSO birlikleri burada bir direnişle karşılaşmış olsalar da, Cerablus-Çobanbey-Dabık hattı birleştirilerek önemli bir alan hâkimiyeti sağlanmıştır. Harekât özellikle güneye doğru ilerledikçe Suriye Rejimi ile PYD/YPG-PKK terör örgütü de TSK-ÖSO'ya karşı saldırıya geçmişlerdir. TSK ve ÖSO'nun DEAŞ'a karşı yürütmekte olduğu bir operasyon esnasında direkt hedef alınmadıkları halde Suriye Rejimi ile PYD/YPG-PKK terör örgütünün saldırıya geçmeleri düşündürücü olduğu kadar birlikte hareket etikleri yönünde de izlenim uyandırmaktadır.

Harekâtın en zorlu ve karmaşık aşaması DEAŞ terör örgütünün Suriye'deki Rakka şehri gibi sıklet merkezleri arasında yer alan ve ağır tahkimatlar yaptığı El-Bab'ın alınması aşamasıdır. El-Bab şehrinin alınması PYD/YPG-PKK terör örgütünün Afrin ve Kobani (Ayn-el Arap) kantonları arasında tampon bölge oluşturularak kantonların birleştirilmesi suretiyle Türkiye'nin güneyinde bir terör devleti oluşturma hayallerinin tam olmasa da geçersiz kılınması yolunda avantaj elde edilmiştir. Suriye Rejimi açısından bakılacak olursa Türkiye sınırına doğru ilerleme girişimlerinin önü kesilmiştir.

Şekil 2: FKH Sonucu Suriye'de Fırat'ın Batısında Oluşan Harita (Kako vd., 2018).

Harekâtın toplam süresi göz önüne alındığında yaklaşık 100 gün gibi bir süre DEAŞ'ın El-Bab'da direnmesi ki, bu durumda Rakka ve Musul'da DEAŞ'a karşı yürütülen operasyonların yavaşlaması (Kasapoğlu, 2017: 3) önemli bir faktör olup, terör örgütünün ne denli bir silah ve militan takviyesi yaptığını göstermektedir. El-Bab'ın da alınması ile Suriye'nin kuzeyinde 90 km uzunlukta 40 km derinlikte bir bölge ele geçirilerek güvenli hale getirilmiştir. Ancak Menbiç'e düzenlenmesi düşünülen harekât ABD'nin PYD/YPG-PKK terör örgütünün Fırat'ın doğusuna çıkarılacak sözü nedeniyle gerçekleştirilememiştir (Özalp, 2018: 169-186).

Harekâtın başka bir ülkede gerçekleştirilmesi, koordinasyon gerektirmesi, 15 Temmuz gibi bir darbe girişimini çok kısa bir süre önce yaşamış bir ordu ile yapılması, TSK ile birlikte hareket eden ÖSO'nun düzenli bir yapıya sahip olmayan toplama bir yapı olması ve birbirleriyle rekabet halinde olmaları olumsuz sayılabilecek faktörlerdir. Tüm bu olumsuz etkenlere rağmen harekâtın kısa bir sürede ve başarıyla sonuçlandırılması bölgesel ve küresel güçlerin beklentilerinin ötesinde olup, terör örgütlerine ve onların destekçilerine bir mesaj niteliğindedir.

Fırat Kalkanı Harekâtının Sonuçları

Fırat Kalkanı Harekâtının Türkiye'nin hem güvenliği hem de dış politikası açısından çok önemli sonuçları olmuştur. Bunlar:

- Türkiye ve Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), Fırat Nehri'nin batısında yer alan Cerablus, Çobanbey, El-Bab gibi önemli kentler ile DEAŞ'ın manevi olarak önemli gördüğü bir yerleşim olan Dabık ve harekât bölgesinde yer alan 200'ün üzerinde kırsal yerleşim alanını ele geçirmiştir.
- Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) 67 şehit ve 245 yaralı, Özgür Suriye Ordusu ise yaklaşık 600 şehit ve 2000'e yakın yaralı ile harekâtı tamamlamıştır. Toplam 2015 km² alan terörist unsurlardan temizlenmiş ve güvenli hale getirilmiştir. Bu güvenli alana Türkiye'ye göç eden Suriyeli mültecilerden bir kısmı dönüş yapmıştır (Timeturk, 2017).
- Harekât süresince 2288'i ölü olmak üzere toplam 2705 DEAŞ'lı terörist ve 322'si ölü olmak üzere 344 PYD/YPG-PKK mensubu terörist etkisiz hale getirilmiştir (Milliyet, 2017).
- DEAŞ'ın siyasi, askeri, stratejik ve operasyonel gücünü kaybetmeye başlamasına neden olmuştur.

- e) DEAŞ'tan boşalan bazı bölgelere yine bir terör örgütü olan ABD-Rusya destekli PYD/YPG-PKK girmiştir.
- f) Türkiye Suriye'de kendisinin dâhil olmadığı ve kabul etmediği hiçbir durumun geçerli olmayacağını sahada da kanıtlamıştır.
- g) Türk Silahlı Kuvvetleri 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan hain darbe girişimine rağmen güçlü olduğunu göstermiş ve çok önemli bir başarı elde etmiştir.
- h) Türkiye, hem terör örgütüne hem de terör destekçilerinin güneyinde oluşturulmaya çalışılan terör kuşağını ve projesini geçersiz kılacak bir darbe indirmiştir.
- i) Türkiye dostluğunun ne kadar değerli şartlar oluştuğunda ise düşmanlığının ne denli caydırıcı olduğunu göstermiştir.
- j) Türkiye'nin her zaman öne sürdüğü ve mülteci yükünü hafifletecek güvenli bölge için rol model oluşturacağı bir alan kazanılmıştır.
- k) Küresel bir tehdit oluşturan DEAŞ terör örgütü sınırlarından tamamen uzaklaştırılmıştır.
- l) Uluslararası bazı platformlarda Türkiye karşıtı ülke ve örgütlerin dillendirdiği DEAŞ ile ilişkili olduğu imajı somut olarak geçersiz kılınmıştır.
- m) Harekâtın başarısı sonucu Türkiye ABD'ye Rakka operasyonu için teklifte bulunmasını sağlamıştır.
- n) Türkiye, "sahada güçlü olan masada da güçlü olur" anlayışıyla Suriye'nin kuzeyinde somut olarak varlık göstermeye başlamış, askeri ve diplomatik manevra alanı elde etmiştir.

Fırat Kalkanı Harekâtına Tepkiler

Türkiye'nin kendi kararı ile gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı Harekâtı'na bölgeden ve dünyadan çeşitli tepkiler gelmiştir. Suriye Dışişleri Bakanlığı harekâtın meşru olmadığını ve egemenliklerinin ihlal edildiğini ifade etmiştir. Suriye Rejimi'nin en büyük destekçileri olan Rusya ve İran devletlerin toprak bütünlüklerine uluslararası hukuk çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğini belirterek rejimle diyalog kurulmasını ifade etmişlerdir. Fransa ve İsrail de DEAŞ ile mücadelede birlikte hareket ettikleri Türkiye'ye açık olarak desteklerini belirtmişlerdir. ABD'nin harekâtın başlangıç günlerinde ifade ettiği destek söylemlerinin yerini sonraki günlerde kaygı verici şekilde ifadeler almıştır (Terzioğlu, 2018: 612-614).

Harekâta gelen tepkilere bakıldığında Türkiye'nin DEAŞ ile mücadele vurgusu ve harekât alanının özellikle DEAŞ'ın elinde bulunan Türkiye-Suriye sınır hattındaki topraklar olması nedeniyle genel olarak olumlu karşılandığını söyleyebiliriz. Türkiye'nin rejim karşıtı olan muhaliflerin destekçisi olması, onlara alan açması ve savaşın seyrini Suriye Rejimi aleyhine değiştiriyor olması gibi gerekçeler nedeniyle Suriye Rejimi harekâtı kınarken, onun destekçileri olan İran ile Rusya Türkiye'nin Suriye'deki merkezi yönetim ile ilişki kurmasının gerektiğini belirtmişlerdir. Tepkilere bakıldığında Suriye Rejimi ile bölge ülkeleri olan İran ve Rusya'nın aynı tarafta olduğunu ve Türkiye'nin Suriye'de belirleyici ülke konumuna gelmesine karşı olduklarını göstermektedir. Batı'nın ise DEAŞ nedeniyle özellikle uluslararası kamuoyu etkisiyle Türkiye'nin mücadelesine olumlu baktığı ve desteklediği görülmektedir.

Zeytin Dalı Harekâtı (ZDH) (20 Ocak 2018 – 24 Mart 2018)

Türkiye'nin terör örgütünden temizlemeyi amaçladığı Afrin'in Fırat'ın batısında kalan bir bölge olması ve Rusya'nın özellikle hava sahasında etkin olması nedeniyle birlikte hareket etme ihtiyacı ortaya

çıkıştır. Rusya'da Putin, Türkiye'de Erdoğan'ın iktidarı ile başlayan Türk-Rus ilişkilerindeki gelişmeler 2004 yılından itibaren ivme kazanmıştır. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilere bakıldığında en son üst düzey bir yetkilinin 1972 yılında Türkiye'yi ziyaret ettiği göz önüne alındığında, "Arap Baharı" ayrı tutulacak olursa kayda değer şekilde geliştiği söylenebilir. (Çelikpala, 2007: 282-283).

Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle Esad özelinde yaşanan fikir ayrılıkları ile ilişkilerde yaşanan olumsuz durum, 2015 yılında yaşanan Rus uçağının düşürülmesi sonrası zirveye çıkmıştır. Gerginlik, Kazakistan Devlet Başkanı Nur Sultan Nazarbayev'in devreye girmesiyle yerini olumlu bir havaya bırakmıştır. Rusya'nın Suriye'nin toprak bütünlüğü, toplumsal barışın sağlanması ile demokrasinin etkin kılınarak halkın söz sahibi olması gibi konulardaki tavrı Türkiye ile ortaktır (Ayata, 2017: 1-3).

Harekâtlarla ilgili kısma geçmeden önce hedefteki kent olan Halep'in Afrin ilçesi ve Suriye İç Savaşı'nın çıkması ve 2012 yılında rejimin geri çekilmesi sonucu kenti ele geçiren PYD ile ilgili bilgi vermek uygun olacaktır.

Afrin

Afrin, Suriye'nin kuzeybatısında Halep vilayetine bağlı ve Türkiye'nin Hatay ile Kilis illerine sınır konumunda bulunan bir ilçedir. Suriye'de yaşanan iç savaş öncesi nüfusu 200 bin civarındayken iç savaşla birlikte yaşanan göçler sonucunda nüfusunun 500 binin üzerine çıktığı tahmin edilmektedir. Suriye İç Savaşı ile merkezi hükümetin silahlı ve idari güçlerini kentten çekmesi sonucu Türkiye'nin terör örgütü olarak ilan ettiği Kürdistan İşçi Partisi (PKK)'nin Suriye uzantısı PYD/YPG tarafından ele geçirilmiş ve 2014 yılında Suriye'de ilan ettikleri 3 kantondan (Cizire-Kobani-Afrin) biri olmuştur.

Afrin'de ilçe merkezi ile birlikte Raco, Şeyh Hadid, Bülbül, Cenderis, Maabatlı, Şeran beldeleri ve 365 civarında köy yerleşim alanı bulunmaktadır (Kara, 2019: 327). Suriye'de Kürtlerin Cezire, Ayn-el Arap (Kobani) ile birlikte en fazla yaşadığı ve yaklaşık yarısını barındırdığı bir bölgedir (Bozbuğa, 2015).

Kürtler tarafından, Suriye'de Kürtlerin yaşadıkları bölgeler "Batı Kürdistan" olarak ifade edilmektedir. Kamışlı, Kobani (Ayn-el Arap) gibi Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden biri olarak bilinen Afrin'in önemi Kürtlerin kurmak istedikleri sözde Büyük Kürdistan'ın Akdeniz'e açılan kapısı olarak görülmesidir. Irak'taki Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile birlikte Türkiye, İran ve Batı Kürdistan olarak adlandırdıkları Suriye'deki alanların birleştirilmesi sonucu kurulacak sözde Büyük Kürdistan Devleti'nin varlık gösterebilmesini denize çıkması koşuluna bağlamaktadırlar.

Afrin'e PKK terör örgütü tarafından önem verilmesinde ise Amanos Dağları aracılığıyla Türkiye'ye militan ve lojistik destek sağlanarak eylem gerçekleştirilmesi için kullanılması ile kuruluş yıllarından itibaren örgütlenme oranının ve halk içinde en fazla taban kazanılan bölgelerden olması bulunmaktadır. Bu faktörlerin oluşmasında bölgenin dağlık ve demografik yapısı etkilidir.

PYD/YPG Terör Örgütü

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonrasında yıkılması, topraklarının İtilaf Devletleri'nce işgal edilmesi ile bölge hem yeni kurulan devletler hem de bölgede yaşayan halklar için sıkıntılı bir sürece neden olmuştur. Bu halklardan biri olan Kürtler Osmanlı Devleti içerisinde birlikte yaşarken, I. Dünya Savaşı sonrasında İran, Irak, Türkiye ve Suriye sınırları içerisinde yaşamaya başlamışlardır. Kürtler Suriye'de Afrin, Kamışlı, Ayn-el Arap (Kobani) gibi kentlerde yaşamakla beraber hem burada yaşayanların bir kısmı hem de Suriye'nin diğer bölgelerinde yaşayanların önemli bir bölümü Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yaşanan Kürt isyanları sonucu bölgeye gelmişlerdir.

Fransa'dan 1946'da bağımsızlığını kazanarak kurulan Suriye Arap Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren azınlık durumunda olan Türkmenler ve Kürtlere yaklaşımı olumlu olmaması, 1970'te

iktidara gelen Baas Partili Esad ailesi döneminde Kürtlerin önemli bir bölümüne vatandaşlık dahi verilmemiştir. Tüm bunlara rağmen Kürtler, Suriye siyasetinde aktif bir şekilde var olma mücadelesi vermişlerdir.

Suriye politikasında Kürtlerin hakları için mücadele eden birçok legal siyasi parti olmakla beraber, terörist başı Abdullah Öcalan'ın talimatıyla terör örgütü PKK'nın Türkiye dışında Kürtlerin yaşadığı yerlerde de örgütlenmesi çağrısıyla 2003 yılında Suriye'nin Kamışlı kenti merkez seçilerek PKK'nın Suriye kolu PYD kurulmuştur. 2011 yılında Suriye'ye de sığınan Arap Baharı'nın etkisiyle diğer Kürt siyasi hareketlerinin tersine Suriye muhalefetinin karşısında ve Esad Rejimi'nin yanında yer almıştır. Esad'ın Suriye'nin kuzeyinde müttefiki olarak görünen PYD iç savaşın yayılması ve rejimin çekilmesiyle Afrin, Malikiye, Ayn-el Arap (Kobani) da dâhil pek çok yeri savaşmadan ele geçiren örgüt, Halk Savunma Birlikleri (YPG) adı altında PYD'nin silahlı kanadı haline gelmiştir (Uzun, 2016: 13).

PYD haricindeki Kürt hareketleri arasında tam bir birlikteliğin olmaması ve rejimin de PYD'yi desteklemesi sonucu kısa sürede etkinlik kazanmış ve silahlı güç olan YPG'nin baskıcı ve sert uygulamalarıyla rakiplerini bastırmıştır. Etnik anlamda üstünlük kuran PYD/YPG terör örgütü özellikle 2014 yılında DEAŞ'ın Ayn-el Arap'a (Kobani) saldırması sonrasında Batı'nın özellikle ABD'nin desteğiyle önemli bir güç haline gelmiş ve DEAŞ ile mücadelede sahadaki en önemli aktör olmuştur. Kısa süre içinde Fırat'ın doğusunda kalan Suriye'nin kuzeyinin tamamı ile Fırat'ın batısında kalan alanda da Menbiç ve Afrin'e sahip olmuştur.

Amaç olarak Suriye'nin kuzeyinde özerk ya da bağımsız statüde bir yapılanmaya sahip olmak isteyen örgüt Menbiç ve Afrin arasını da birleştirmek istediye de bu hedefleri Türkiye'nin bu yerler arasında önce FKH ile tampon bölge kurması, ardından ZDH ile Afrin'i kaybetmesiyle darbe almıştır. BPH ile de Tel Abyad ve Resulayn'ı kaybeden örgütün Fırat'ın doğusundaki otoritesi sarsılmıştır.

Zeytin Dalı Harekâtı'nın Gerekçesi

Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı ile Suriye'de somut bir şekilde varlık göstermeye başlayarak güvenliği için tehdit oluşturan ve küresel düzeyde eylemler yapan DEAŞ terör örgütünü sınırlarından uzaklaştırmayı başarmış, Afrin ile Menbiç arasında tampon bir bölge kurma amacını gerçekleştirmiştir. Ancak etnik anlamda bir Kürt Devleti kurma amacı güden ve ABD'nin eğitim, lojistik ve diğer alanlarda direkt desteklediği, Rusya'nın ise konjonktüre göre kullandığı hatta Moskova'da siyasi büro açmalarına izin verdiği PYD/YPG-PKK terör örgütü günden güne alan kazanarak etkisini artırmıştır.

Fırat Kalkanı Harekâtı ile Türkiye, kırmızı çizgimiz diye belirttiği Fırat'ın batısındaki PYD/YPG-PKK terör örgütünün kantonları birleştirme hayalini tam olarak ortadan kaldırmayı gerçekleştirememiştir. Bunda ABD'nin terör örgütünü Türkiye'ye söz verdiği halde Menbiç bölgesinden çıkarmaması ve 2012 yılından itibaren ellerinde tuttıkları Afrin ile Menbiç'in, El-Bab güneyinden birleştirilme ihtimalinin bulunmasıdır.

Türkiye Afrin'i PYD/YPG-PKK terör örgütü açısından stratejik olarak değerlendirmekte ve Akdeniz'e açılmanın kapısı olarak görmektedir. Bu nedenle bu bölgenin TSK tarafından harekâtlarla alınması önem arz etmiştir. Operasyona temel oluşturan ve operasyonu hızlandıran asıl etken ise ABD öncülüğünde Suriye'de kurulan [Birleşik Ortak Görev Gücü-Doğal Kararlılık Harekâtı](#) Merkezi'nin yaptığı açıklamada Suriye Demokratik Güçleri içinden 30 bin kişilik "Suriye Sınır Güvenlik Gücü" kurulacağı ve görev alanının Suriye'nin Irak ve Türkiye sınırı olduğunun belirtilmesidir (Al-Tamimi, 2018).

Zeytin Dalı Harekâtı da bir önceki harekâttaki olduğu gibi Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan yasal hakları, BMGK'nın terör ve teröristlerle mücadelesine yönelik 1624 (2005), 2170

(2014) ve 2178 (2014) sayılı kararları ile BM Sözleşmesi'nin 51. maddesinde belirtilen “Meşru Müdafaa Hakkı” kapsamında Suriye'nin bütünlüğünü bozmayacak şekilde gerçekleştirilmiştir (Köylü, 2018: 80).

Zeytin Dalı Harekâtı'nın Amaçları

Zeytin Dalı Harekâtı'nın amaçları arasında Türkiye'nin sınır güvenliğinin sağlanması ile bölgede etkili olan ve istikrarsızlık oluşturan terör örgütleri PYD/YPG-PKK ile DEAŞ'a darbe vurulmak istenmesi yatmaktadır. Türkiye açısından bu terör örgütleri arasında hiçbir fark bulunmayıp, her ikisi de Türkiye ve bölge devletleri açısından tehlike arz etmektedir (Özçelik ve Acun, 2018: 11-12).

TSK tarafından yapılan açıklamada da harekâtın amacı “Hudutlarımızda ve bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamak maksadıyla, Suriye'nin kuzeybatısındaki Afrin bölgesinde PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisiz hale getirmek ve dost ve kardeş bölge halkını bu terör örgütlerinin baskı ve zulmünden kurtarmak” şeklinde ifade edilmiştir (BBC, 2018).

Zeytin Dalı Harekâtı'nın Süreci

Türkiye planladığı harekâtle ilgili olarak Rusya ile yapılan ikili görüşmelerden sonra Afrin'deki Rus askerleri Tel Rıfat bölgesine çekilmiş ve Türkiye, Suriye'yi Rusya üzerinden bilgilendirmiştir. 20 Ocak 2018 Cumartesi günü TSİ ile 17.00'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla başlayan harekâta TSK 72 savaş uçağıyla hava desteğı vererek (Temir ve Yıldız, 2018: 383-386) terör örgütünün uzun bir süredir yaptığı yığınakları, lojistik yolları ve silah depolarını hedef alarak imha etmiş ve kara birliklerinin harekât alanına girmesinin önü açılmıştır.

ZDH'na TSK ile birlikte Sultan Murat, Sultan Mehmet Fatih, Sultan Süleyman, Muntasır Billâh, Ahrar el Şarkiye, Feylak El-Şam, Cephe Şamiye, Hamza Tümeni başta olmak üzere çok sayıda ÖSO grubu katılmıştır (Özçelik ve Acun, 2018: 17). Bu grupların içinde yer aldığı Özgür Suriye Ordusu'na bağlı 30 grup harekâtın hemen öncesinde 30 Aralık 2017 tarihinde birleşerek Suriye Milli Ordusu ismiyle yeni bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Bu yeni örgütlenmeye daha sonra İdlib kökenli olan gruplar da dâhil olmuş ve hâkim olunan alan ile silahlı unsurların sayısı da artmıştır. Zeytin Dalı Harekâtı sırasında insansız hava araçları bir önceki harekâttan daha aktif olarak özellikle operasyon alanı ile ilgili bilgi alınmasında kullanılmış, medyayla somut veriler sürekli paylaşılarak terör örgütünün olumsuz propagandası engellenmek istenmiş ve farklı dillerde bilgilendirmeler yapılmıştır (Korkmaz, 2018).

ZDH hedefleri üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

Birinci aşama:(21 Ocak-13 Mart 2018)

İkinci aşama:(13 Mart-18 Mart 2018)

Üçüncü aşama: (18 Mart 2018-24 Mart 2018).

Birinci aşama, yoğun hava harekâtı ve kara unsurlarının ateş desteğı ile 7 ayrı noktadan başlatılmış, öncelik olarak Türkiye'ye yakın sınır hatlarının kontrolü şeklinde gerçekleştirilmiştir. PYD/YPG-PKK terör örgütünün uzun bir süredir savunma hazırlıkları yaptığı tüneller, kontrol kuleleri, barikatlar, silah ve cephane depoları, hendekler gibi önleyici noktalar yok edilmiştir. Direnç noktalarının ortadan kaldırılmasıyla terör örgütü mensupları çekilmek zorunda kalmıştır. Bu safhanın sonucu olarak Darmık, Bursaya ve Kurni Dağları gibi stratejik tepe ve bölgeler ile Bülbül, Racu, Cenderis gibi beldeler, kırsal alanda yer alan köy ve köy altı yerleşimler ele geçirilerek kontrol altına alınmıştır (Özçelik ve Acun, 2018: 18-28).

İkinci aşama yoğun şehir savaşlarının yaşanacağı ve uzun bir süre olacağı Afrin merkezinde gerçekleşmiş; ancak beklentinin aksine 5 gün gibi bir sürede tamamlanmıştır. Bu safhada terör örgütü mensupları savaşımadan Rusların giriş yaptıkları Tel Rıfat bölgesi ile Esad Rejimi ve İranlı Şii

militanların kontrolündeki Halep'in Nubul ve Zehra bölgelerine kaçmışlardır. Bu esnada teröristler kendilerine verilen çok sayıda araç, silah ve mühimmatı da bölgede bırakmıştır (Özçelik ve Acun, 2018: 29-30).

Şekil 3: ZDH Sonucu Suriye'nin Kuzeyini Gösteren Harita (Dünya, 2018).

Üçüncü aşama daha çok imar, inşa ve idari anlamda güvenli bir şehrin kurulmasına yöneliktir. Afrin'in şehir merkezinin de terörden arındırılmasıyla halkın ihtiyaçlarını önceleyen sosyal anlamda hizmet verecek kuruluşlar aktif hale getirilmiş, yerel halkın demografik yapısı da düşünülerek yeni ve kabul edilebilir bir yönetim oluşturulması sağlanmıştır. Ayrıca evlerini terk edenlerin tekrar dönüşünün sağlanması, alt ve üst yapı faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, asayiş ve yeniden yapılanma gibi istikrara yönelik girişimler yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Afrin'de yaşayan halka yönelik hem kamunun imkânları noktasında hem de sivil toplum kuruluşlarını seferber ederek her anlamda halkın sıkıntılarına çare olmaya çalışmıştır.

Aylarca sürmesi beklenen harekâtın 2 ay gibi kısa sayılabilecek bir zaman zarfında tamamlanması PYD/YPG'yi ve destekleyicilerini adeta şaşkına uğratmıştır. Bu sonucun elde edilmesinde TSK-ÖSO'nun uyum içerisinde hareket etmesi, yerel halka öncelik verilerek sahiplenilmesi, TSK'nın teknolojik üstünlüğünü sahaya yansıtması ve YPG'nin yerel halktan zorla silâhına aldığı kişilerin savaşmadan kaçması önemli etkenlerdir (Orhan, 2018a: 16-17).

Zeytin Dalı Harekâtı'nın Sonuçları

Zeytin Dalı Harekâtı'nın Türkiye'nin güvenliği ve dış politikası açısından sonuçları ise şu şekildedir:

- a) PKK'nın kuruluş yıllarından itibaren taban kazandığı ve örgütlü olduğu, 2012 yılından itibaren de kendisiyle iltisaklı Suriye kolu PYD-YPG tarafından ele geçirilmiş olan Türkiye sınırındaki bir alan terör örgütünden temizlenmiştir.
- b) Türkiye'nin ulusal çıkarları söz konusu olduğunda yalnız kalması durumunda dahi kararlı duruşuyla sonuç alabileceği ve bölgesinde güçlü bir aktör olduğu kanıtlanmıştır (Serper, 2018).
- c) Afrin üzerinden Doğu Akdeniz'e ulaşma planları yapan PYD/YPG-PKK terör örgütü kuşağı tamamen engellenmiştir.
- d) Hatay, Kilis, Gaziantep başta olmak üzere bu bölgede yer alan Türkiye'nin sınır illerinin güvenliği geniş ölçüde sağlanmıştır.
- e) Fırat Kalkanı bölgesinin güvenliği sağlanarak Cerablus'tan başlayan hat kesintisiz şekilde İdlib bölgesiyle birleştirilmiştir.

- f) Terör örgütünün Amanos Dağları üzerinden Türkiye'de eylem yapma durumu ortadan kaldırılmıştır. Bu durum Türkiye'nin ulusal güvenliğine katkı anlamında önemlidir.
- g) Türkiye Fırat'ın batısındaki PYD/YPG-PKK hâkimiyet alanını Menbiç ve Tel Rıfat bölgeleri dışında daraltmış ve kalan bu bölgeler ile Fırat'ın doğusundaki alanlar için baskı unsuru oluşturma avantajı elde etmiştir.
- h) Türkiye'nin Arap Dünyası ile coğrafi irtibatının kesilme ihtimali ortadan kaldırılmıştır.
- i) Özellikle ABD'nin ÖSO'nun sahada zayıf olduğu ve harekât kabiliyetinin yetersiz olduğu gerekçeleri destek verildiğinde hem DEAŞ'a hem de PYD/YPG-PKK'ya karşı başarılı olabileceğini bir kez daha kanıtlamıştır.

Operasyon öncesinde Afrin kent merkezi ve kırsalında Suriye Demokratik Birlik Partisi (PYD)/Halk Koruma Birlikleri (YPG)-Kürdistan İşçi Partisi (PKK), Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ile Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ) terör örgütlerine mensup 10-13 bin teröristin bulunduğu (Varlık, 2019: 7) tahmin edilmekle birlikte, harekât sırasında terör örgütünün bu zamana kadar kısa bir sürede aldığı en ağır darbe olmuştur. Harekâtın Tel Rıfat bölgesini içine alacak şekilde genişlememesi bu harekâtın eksikliği olup, bunda Rusya'nın arabulucu rolü ve askerlerini oraya konuşlandırması ile Esad Rejimi'nin PYD/YPG-PKK ile anlaşması etkili olmuştur.

Zeytin Dalı Harekâtı, Fırat Kalkanı Harekâtı'na kıyasla daha zor bir coğrafi alan ve daha dar alanda daha fazla terör örgütü militanına karşı yapılmış olsa da TSK ve ÖSO'nun askeri taktikleri ve iyi koordine olmalarıyla 58 gün gibi çok kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin askeri kapasite ve yeterlilik anlamında önemli ve caydırıcı bir güç olduğunu göstermesi açısından önemli bir başarıdır (Orhan, 2018b).

Harekâtın ilk günlerinde direniş gösteren terör örgütünün sonraki günlerde pek kayda değer bir direniş sergilemeden kırsaldan Afrin kent merkezine çekilmesi ancak burada da mücadele etmeyerek şehri terk etmeleri askeri açıdan TSK ile boy ölçüşmeyeceğinin ve diğer bölgelerde özellikle ABD eliyle hazıra konduğu izlenimi vermektedir. Türkiye'nin Afrin Harekâtı sonrasında YPG'nin Rusya'yı sorumlu tutması ile terör örgütünün ABD'ye bağımlılığı artarken Suriye'deki Türkiye-Rusya ilişkilerini güçlendirmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca harekât sonucunda ÖSO Suriye kuzeyinde önemli bir alanı kontrol eden bir güç alanı haline gelmiştir.

ZDH, Türkiye'nin siyasi ve askeri açılardan aynı zamanda diplomatik yollardan destekleyerek elde ettiği önemli bir başarıdır. Türkiye bu harekâtla hem PKK-PYD-YPG koridoru ya da terör koridorunu imha ederken hem de aynı zamanda Arap-İslam Dünyası ile bağımlı koparmasına neden olacak gelişmelere kayıtsız kalmayacağını kanıtlamıştır. Suriye muhalefeti açısından ise hâkimiyet alanını Esad Rejimi'nin hâkimiyeti altındaki Lazkiye'den Fırat'ın batı kıyısında bulunan Cerablus şehrine kadar uzanan kesintisiz bir hatta sahip olmasını ve İdlib Bölgesi de dâhil edildiğinde Suriye'nin kuzeyinde Türkiye sınırında önemli bir alanı kontrol etmesini sağlamıştır. Türkiye bölgesel ve küresel devletlerin birbirleri arasındaki sorun alanlarını zamanında ve doğru kullanarak kazanmasını bilmiştir (Bayraktar, 2018: 4-5).

Zeytin Dalı Harekâtı'na Tepkiler

Zeytin Dalı Harekâtı ile ilgili olarak ülke içinden gelen tepkilere bakıldığında HDP haricinde tam bir birlikteliğin sağlandığını ve harekâtın desteklendiğini söylemek mümkündür. Türkiye uluslararası alanda harekâtla ilgili olarak haklılığını belirten açıklamalarda bulunmuş, çoğu ülke ve kuruluş ile temas kurmuştur. Harekâtla ilgili birçok ülke görüş belirtmiştir. Bu görüşler şu şekildedir:

Rusya; Kremlin'e yakın İzvestiya Gazetesi'nde yer alan haberlerde Türkiye'nin Afrin'e yönelik başlattığı Zeytin Dalı Harekâtı'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı politikalar nedeniyle gerçekleştiğini ve kendi varlığını korumak için Kürtleri kullandığını belirtmiştir. Gazetede harekât için "işgal girişimi" ifadesinin kullanılması da resmi açıklama olmasa da Rusya'nın bakış açısını yansıtmaya bakımından önemlidir (Temir ve Yıldız, 2016: 387-395).

ABD, tüm kesimlerin DEAŞ'a odaklanması gerektiğini ve ZDH'na müdahil olmayacaklarını belirtmiştir. Fransa başlangıçta olumsuz yaklaşım sergilese de daha sonra Almanya, İngiltere, Katar, Azerbaycan gibi ülkelerle, Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik terörle mücadelesinde meşru hakkının olduğunu ve destek verdiklerini ifade etmişlerdir. İran, Türkiye'nin yürüttüğü harekâtın bir an önce durdurulmasını ve terörü artıracaklarını ifade etmiştir. Mısır'ın açıklamasında Suriye'nin egemenliğine aykırı olduğunu ve siyasi çözüme katkısının olmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca Irak, Bulgaristan, İsveç ve Güney Kıbrıs Yönetimi de harekât aleyhinde açıklamalarda bulunmuşlardır.

Fransa'nın isteği üzerine toplanan BMGK Türkiye'ye itidalli olması gerektiğini belirtirken, Avrupa Parlamentosu Türkiye'nin hemen operasyon alanından çıkmasına yönelik kararı onaylamıştır. Arap Birliği (AB) müdahaleyi endişeyle karşıladığını bildirmiştir. NATO tarafından yapılan açıklamada ise Türkiye'nin bulunduğu bölgenin sorunlu olduğuna dikkat çekilmiş, harekâta ölçülü ve dengeli olunması vurgulanmıştır (Varlık, 2019: 5).

Tepkilere bakıldığında Fırat Kalkanı Harekâtı'na göre uluslararası alandaki kuruluş ve devletlerden Türkiye'ye yönelik daha fazla tepkinin geldiğini ve özellikle bölge devletlerinin operasyondan derin endişe duyduklarını, karşı olduklarını ifade etmek mümkündür. Avrupa'nın büyük devletleri olan Almanya ve İngiltere'nin harekâtı desteklemeleri uluslararası alanda Türkiye'ye karşı bir baskının oluşmasını da engellemiştir. Türkiye'nin çoğu konuda olduğu gibi bu harekât sırasında da Azerbaycan ve Katar gibi devletlerin yanında olduğunu, güçlü bir bağ oluşturulduğunu, sonraki yıllar içinde özellikle bölgesel meseleler ve sahip oldukları enerji kaynakları dolayısıyla önemli ortaklar olacağı söylenebilir.

Barış Pınarı Harekâtı (BPH) (9 Ekim 2019-25 Kasım 2019)

Türkiye FKH ve ZDH ile Suriye'nin kuzeyinde Fırat'ın batısında kalan bölgelerde hem DEAŞ'a hem de PYD/YPG-PKK terör örgütüne büyük darbeler vurmuştur. Bu harekâtlar sonucunda Türkiye'nin güneyinde oluşturulmak istenen terör koridoru ya da terör devleti projesi etkisizleştirilmişse de Fırat'ın doğusunda ABD'nin paravan olarak kurduğunu Suriye Demokratik Güçleri (SDG) adı altında eğitim, lojistik, askeri malzeme ve araç gereçler ile desteklediği PYD/YPG-PKK terör örgütünün varlığı tehdit oluşturmaya devam etmektedir.

Türkiye gerçekleştirmiş olduğu Barış Pınarı Harekâtı'nı da önceki harekâtlarda olduğu gibi BM Sözleşmesi'nin 51. maddesi ve BMGK kararlarında yer alan "meşru müdafaa hakkı" kapsamında değerlendirerek hukuki bir zeminde yapıldığını tüm dünyaya deklare etmiştir (Yeni Şafak, 2019).

Harekâta en başından itibaren karşı olan SDG'nin hamisi ABD, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a tehditkâr ifadeler içeren ve PYD/YPG'li bir teröristle anlaşma yapmasını belirten diplomatik terbiyeden uzak bir mektup yollanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından bu mektuba adeta cevap niteliğinde 9 Ekim 2019'da "Türk Silahlı Kuvvetlerimiz Suriye Milli Ordusu (SMO) ile birlikte Suriye'nin kuzeyinde PYD/YPG-PKK ve IŞİD terör örgütlerine karşı Barış Pınarı Harekâtı'nı başlatmıştır. Amacımız güney sınırimızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir" açıklaması ile harekât başlatılmıştır (Anadolu Ajansı, 2019).

Harekâta TSK ile birlikte SMO'na bağlı [Ahrar El-Şark](#), Süleyman Şah Tugayı, [Hamza Tümeni](#), [Sultan Murat Tugayı](#), [Ceş-ul İslam](#), [Şam Cephesi](#), [Faylak el-Majd](#), [Şam Lejyonu](#), [Ahrar uş-Sam](#), [Ceş-ul Ahrar](#), Sultan Mehmed Fatih Tugayı, Muntasır Billâh ve Semerkant Tugayı gibi çok sayıda gruptan Suriyeli muhalif katılmıştır.

Harekâta ilk olarak hava kuvvetlerine bağlı uçaklar ile kara unsurlarına bağlı obüs ve topçu ateşleri kullanılarak belirlenen cephanelik, sığınak, depo, askeri araçlar vs. imha edilmiş, ardından TSK ve SMO mensupları Tel Abyad ve Resulayn'ın farklı bölgelerinden ilerleyişe geçmişlerdir. Operasyona 40 bin Mehmetçik ile 20 bin civarında SMO unsurunun katıldığı (Yeni Şafak, 2019) düşünüldüğünde önceki harekâtlara kıyasla daha büyük çapta olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye BPH ile Fırat'ın doğusunda kalan bölgede sınır hattından itibaren yaklaşık 30-32 km derinliğe sahip güvenli bir alan oluşturmak istemiştir. PYD/YPG-PKK terör örgütünün hüküm sürdüğü sınır bölgesinin bu alan teröristlerden temizlenerek güvenli hale getirilmek, terör devleti projesine bir darbe daha vurmak ve Türkiye'deki Suriyeli mültecileri bu güvenli alana yerleştirmek amaçlanan hedefler arasındadır.

Şekil 4: Barış Pınarı Harekâtı İle Hedeflenen Olası Güvenli Bölge (Haberler, 2019).

Barış Pınarı Harekâtının Sonuçları

Harekâtın devam ettiği 17 Ekim 2019 tarihinde ABD Başkan Yardımcısı Pence ile Cumhurbaşkanı Erdoğan ve heyetler arasındaki görüşme sonucunda yapılan anlaşmayla;

- SDG'nin sınırdan 32 km çekilmesi için operasyona 120 saat ara verildiği,
- PYD/YPG'den ağır silahların toplanacağı ve 32 km derinlikteki alanda yaptığı tahkimatların kaldırılacağı,
- Türkiye'nin DEAŞ ile mücadelede ABD ve koalisyonla çalışmaya devam edeceği,
- PYD/YPG'nin çekildiği bölgenin güvenliğinin Türkiye'de olacağı ve DEAŞ'lılar ile de Türkiye'nin sorumlu olacağı,
- ABD'nin Türkiye'ye yönelik uygulamaya aldığı ve alacağı tüm yaptırımları kaldıracağı,
- ABD ve Türkiye'nin Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda mutabık olacağı ve güvenli bölgede eşgüdüm içerisinde olacağı kararlaştırılmıştır (Congar, 2019).

Türkiye'nin ABD ile anlaşma yapması, Rusya'yı da Türkiye ile anlaşma yapma durumuna yöneltmiş ve Rusya 120 saatlik süreye ilaveten 150 saatlik bir süre istemiştir. İki ülke arasında

geçirme fırsatı vermiştir. Bu duruma rağmen rejimin terör örgütü ile askeri, siyasi ve ekonomi (özellikle petrol üretimi ve satışı) alanlarında işbirliğini devam ettirmesi ve TSK ile arasında tampon oluşturması düşündürücüdür.

Bariş Pınarı Harekâtına Tepkiler

BPH öncesinde Suriye'ye yönelik TBMM'de görüşülen tezkereye HDP haricinde Ak Parti, CHP, MHP, İyi ve Saadet Partilerinin evet oyu vermeleri, harekâtın toplumun çoğunluğu tarafından benimsendiğini ve meşruluğunu göstermesi bakımından önemlidir (Telci, 2019: 15). ABD'den BPH'na yönelik çelişkili ve suçlayıcı açıklamalar yapılmıştır. Trump Türkiye'nin Suriye'yi işgal ettiğini dile getirirken, Senatör Lindsey Graham Kürt müttefiklerinin saldırıya uğradığını ve Türkiye'ye ciddi sonuçlarının olması gerektiğini ifade etmiştir. ABD Türkiye'ye yönelik özellikle engelleyici olduğunu varsaydığı ekonomik yaptırımlara başvurarak bunu uygulama yoluna gitmişse de, varılan ABD-Türkiye anlaşması sonucu uygulamaya konulan ve konulacak yaptırımlar kaldırılmıştır.

BM'nin acil toplantısının ardından Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika ve Polonya Türkiye'nin harekâta bir an önce son vermesini belirterek karşı olduklarını belirtmişlerdir. AB Komisyonu ve Parlamento Başkanları da harekâtın durdurulması gerektiğini ve güvenli bölge için maliyet üstlenmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Rusya lideri Putin, DEAŞ'ın tekrar etkinlik kazanmasına neden olacağını belirtse de net bir ifade belirtmemiştir. NATO Türkiye'nin milyonlarca Suriyeliye ev sahipliği yaptığını belirterek operasyonun ölçülü olmasını ifade etmiştir. Kanada, İtalya, Ermenistan, İsrail, Mısır harekâtı kınadıklarını belirtirken; Hollanda, Norveç Türkiye'ye silah satışını askıya aldıklarını belirtmişlerdir. İran ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimleri harekâtı endişeyle karşıladıklarını; Katar, Azerbaycan ve Pakistan Türkiye'nin yanında ve harekâtın meşru olduğunu ifade etmişlerdir.

Harekâta gelen uluslararası tepkilere bakıldığında genel olarak olumsuz bir yaklaşımın söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum özellikle ABD ve Avrupalı Devletlerin yıllardır her yönden destekledikleri sahadaki güçleri olan PYD-YPG terör örgütünün TSK karşısında uzun süreli dayanamayacağı ve DEAŞ'ın tekrar etkinlik kazanması endişesidir. Her anlamda terör örgütlerinin saldırısına uğrayan ve hedefinde yer alan müttefikleri Türkiye'nin yanında bulunması beklenen ABD ve diğer NATO devletlerinin bir terör örgütünü korumak için bu denli sertleşmeleri düşündürücüdür (BBC, 2019).

SONUÇ

Suriye'de devam eden iç savaş ortamı ve siyasi istikrarsızlığın kaynağında "Arap Baharı" ile küresel ve bölgesel güç merkezlerinin Doğu Akdeniz Bölgesi'nde tespit edilen enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet kurma ve mevcut enerji kaynaklarının Batılı ülkelere nasıl taşınacağı hususlarındaki fikir birliği sağlayamamaları yer almaktadır. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren enerji geçiş üssü olma hedefi olan Türkiye'nin güneyinde ayrı bir devlet ya da yapı oluşumuna müsaade etmeyeceğini deklare etmesini de bu doğrultuda değerlendirmek gerekir.

Suriye İç Savaşı sonrası PKK terör örgütünün Irak'ın kuzeyindeki yapılanmasını, şartlardan faydalanarak Suriye kolu PYD/YPG üzerinden Suriye'ye de taşınması ve DEAŞ ile mücadele ediyor algısı sonucu Batı'nın özellikle de ABD'nin desteğiyle geniş bir alanı geçirmesi Türkiye'nin tehdit algısına Suriye'nin kuzeyini de eklemiştir. Türkiye, uluslararası hukuktan doğan haklarını kullanarak ulusal güvenliğine tehdit olarak gördüğü DEAŞ ve PYD/YPG-PKK terör örgütü unsurlarını kaynağında yok etmek amacıyla sınır ötesi harekâtlar gerçekleştirmiştir. İlk olarak 5 Mayıs 1983 tarihinde Irak'ın kuzeyine yapılan harekâttan günümüze kadar farklı tarihlerde Irak ve Suriye'de sınır ötesi harekâtlar icra edilmiştir.

Sınır ötesi harekâtların bu ülkelerde icra edilmesinin gerekçesi terör örgütlerinin Irak ve Suriye'yi merkez olarak kullanmaları ve barınmalarıdır. Türkiye'nin Suriye'deki terör tehdidini yok etmek için alan hâkimiyeti kazanan DEAŞ ve PYD/YPG-PKK terör örgütlerini hedef aldığı FKH, ZDH ve BPH ile Suriye'deki dengeleri hem askeri hem de siyasi anlamda değiştirdiği söylenebilir.

Türkiye harekâtlarla sınırlarını güvence altına almak, milli güvenliğini sağlamak ve Orta Asya ile Körfez Ülkeleri'nin doğalgaz ve petrolünü Batı'ya taşımada güneyinde oluşturulmaya çalışılan alternatif güzergâhlara izin vermemeyi amaçlamaktadır. Doğu Akdeniz'de keşfedilen yeraltı kaynakları, Türkiye'nin Suriye üzerinde önemle durmasının etkenlerinden bir diğeridir.

Türkiye Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirdiği üç sınır ötesi harekâtle kendisine dayatılmak istenen güneyindeki terör devleti projesine karşı askeri güç kullanarak oyun bozucu olduğunu göstermiştir. Türkiye Suriye'nin toprak bütünlüğü ve bölünmezliği savı ile egemen ve toplumsal barış içinde yaşayan bir Suriye'yi desteklediğini sürekli vurgulamış, komşu bir ülke olarak kendisinin de yaşananlardan olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir. Ayrıca yapılan harekâtların bazı çevrelerce işgal girişimi nitelendirilmesine karşı çıkararak terör örgütlerinden temizlediği bölgelerde kalıcı olmadığını ve şartlar oluştuğunda geri çekileceğini de belirtmiştir.

DEAŞ ve PYD/YPG-PKK terör örgütlerinin etkinlik kazandığı zaman dilimleri ile terör örgütlerinin ele geçirdikleri alanların adeta el değiştirme durumuna bakıldığında aynı merkezden kurgulandığı ve yönetildiği izlenimi uyandırmaktadır. Ayrıca her iki terör örgütünün hedefinde Türkiye'nin olması, arka plandaki uygulayıcıların kurmak istediği sözde Büyük Kürdistan hedefleri ve güçlü bir Türkiye istememeleri de bu fikri destekler mahiyettedir.

Türkiye ABD ile başlayan ancak daha sonra tek başına devam ettirmek zorunda kaldığı eğit-donat projesi ile Suriyeli muhaliflerden oluşan dağınık güçleri birleştirerek yerel ve eğitimli bir destek gücüne kavuşmuştur. TSK tarafından eğitilen ve donatılan bu güçler SMO adı altında bir ordu hüviyeti haline gelmiştir. Sahayı bilen ve yerel halktan oluşan bu ordu Türkiye'nin hem başarısını kolaylaştırmış hem de kabulünü artırmıştır. Suriye İç Savaşı'nın belli bir süre daha devam edeceği ve devletlerin direkt kendilerinin değil yerel unsurlar ile yürüttüğü vekâlet savaşları göz önüne alındığında Türkiye'nin yerel unsurlardan oluşan SMO'nun hem niteliğini hem de niceliğini daha da artırması gerekmektedir.

ABD'nin Türkiye ile NATO müttefiki olmasına rağmen terör örgütünü desteklemesi ve Rusya'nın PKK'yı bir terör örgütü olarak görmemesi, bu terör örgütünün Suriye uzantısı PYD/YPG'yi harekâtlar sırasında Türkiye'den korumaya çalışması güven açısından sorgulanması gereken tutumlardır. Rusya'nın bu tutumunda, Türkiye'nin Suriye üzerindeki etkisini kırmak ve kendisine tamamen uyum sağlayan bir Suriye oluşturma amacı yürüttüğü söylenebilir. Ayrıca PKK-PYD/YPG gibi kullanışlı bir terör örgütünü tek başına ABD'ye bırakmama kaygısı da bu tutumuna ilave edilebilir.

Her üç harekâtı da başarılı şekilde yürüten TSK'nın askeri kapasitesi, operasyonel aktivitesi ve sahada işbirliği yaptığı SMO ile uyumu başarıda önemli rol oynamaktadır. Ayrıca harekâtların başarısında Türk Savunma Sanayi'nde son zamanlarda yapılan teknolojik atılımların ve ortaya çıkarılan ürünlerin de büyük payı vardır. Türkiye'nin savunma alanında dışa bağımlılığının azalması, kendi askeri araç ve donanımlarını kullanması başarısını ve saygınlığını artırmaktadır.

Türkiye, gerçekleştirdiği operasyonlar ile sınırları içinde bitirme noktasına getirdiği terör örgütü PYD/YPG-PKK'yı sınırları dışında da Irak'ta "Pençe" harekâtlarıyla etkisini kırmıştır. Suriye sınırında her anlamda desteklenerek dağınık formdan düzenli forma sokulmak istenen ve 80-100 bin civarında kapasitesi olduğu iddia edilen terör örgütünün varlığının her ne pahasına olursa olsun yok edilmesi gerekmektedir. Her harekâtın bir sonraki harekât için yol açıcı olduğu düşünüldüğünde ve Türkiye'deki siyasi iradenin kararlı duruşu sayesinde bunun fazla sürmeyeceği de söylenebilir. Çalışma, Türkiye'nin

Suriye'ye düzenlediği harekâtlar çerçevesinde terör örgütleri ile onları destekleyen bölgesel ve küresel güçlere rağmen sahadaki askeri başarısını diplomatik olarak da kanıtlayarak etkin olduğunu, kendisinin kabul etmediği bir planı yeri geldiğinde tüm risklere karşı bozabileceğini kanıtlaması açısından dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, S. (2000). Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü, *Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 201-237.
- Al-Tamimi, A. J. (2018, 20 Ocak). "*Dispatch: The Syrian Democratic Forces' Border Guards*". Aymenn Jawad Al-Tamimi Blog. <http://www.aymennjawad.org/2018/01/dispatch-the-syrian-democratic-forces-border>.
- Anadolu Ajansı, (2019, 9 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı Başladı. 30 Mart 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/baris-pinari-harekati-basladi/1607139> adresinden erişildi.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Alfa Yayınları.
- Ayata, A. (2017). Suriye Krizinin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri, *Researcher: Social Sciences Studies*, 5(10), 1-3.
- Bayraktar, B. (2018). *Zeytin Dalı Harekâtı, Bölgesel Konjonktür ve Zeytin Dalı Harekâtı*. ORSAM Yayınları.
- Bayraktar, B. (2019). Barış Pınarı Harekâtı'nın Sonuçları, *Kriter Dergi*, (41), 16-17.
- BBC, (2018, 21 Ocak). 5 Soruda Türkiye'nin Afrin'e Yönelik Zeytin Dalı Harekâtı. 20 Mart 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42766283> adresinden erişildi.
- BBC, (2019, 9 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı: Dünyadan Tepkiler. 08 Nisan 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49991916> adresinden erişildi.
- Bozbuğa, R. (2015, 5 Ocak). *Suriye Kürtleri: Suriye'nin Kuzeyinde Etnik Yapı ve Kürt Nüfusu*. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriye-kurtleri-suriyenin-kuzeyinde-etnik-yapi-ve-kurt-nufusu>.
- Congar, K. (2019, 18 Ekim). *Türkiye ile ABD Arasında Varılan 13 Maddelik Anlaşmada Neler Var?*. Euronews. <https://tr.euronews.com/2019/10/17/turkiye-ile-abd-arasinda-varilan-13-maddelik-anlasmada-neler-var>.
- Çelikpala, M. (2007). "1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, 13(1), 282-283.
- Çölükoğlu, E. (2019, 22 Kasım). *Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yaptığı Sınır Ötesi Askeri Harekâtlar*. Uluslararası Politika Akademisi. <http://politikaakademisi.org/2019/11/22/turk-silahli-kuvvetlerinin-yaptigi-sinir-otesi-askeri-harekatlar/>.
- Dağı, Z. (2002). *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*. Boyut Yayın Grubu.
- Deutsche Welle, (2016, 24 Ağustos). "*Almanya: Türkiye meşru hakkını kullanmaktadır*". 24 Mart 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/almanya-t%C3%BCrkiye-me%C5%9Fru-hakk%C4%B1n%C4%B1-kullanmaktad%C4%B1/a-19499675> adresinden erişildi.
- Dünya, (2018, 26 Mart). *Zeytin Dalı, hedefine Tel Rifat'la ulaşacak*. 10 Kasım 2020 tarihinde <https://www.dunya.com/gundem/zeytin-dali-hedefine-tel-rifatla-ulasacak-haberi-408866> adresinden ulaşıldı.
- Edebali, M. A. (2018). "*Objektif Ulusal Çıkar Kavramı: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Fırat Kalkanı Harekâtı*". (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Göçer, İ. ve Çınar, S. (2015). Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizmüne Etkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 5.
- Gök, N. (2019). "Suriye Krizi'nin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017)". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 103-104.
- Gözen, R. (2010). Son Dönem Türk Dış Politikasının Analizi: Kimlik, Strateji, Siyaset. A. R. Usul (Ed.), *Yükselen Değer Türkiye, Araştırma Raporları* (ss.115-145). MÜSİAD Yayını.
- Haberler, (2019, 10 Ekim). *Barış Pınarı Harekâtı Başladı! Barış Pınarı Harekâtı Nedir, Nereleri Kapsıyor?*. 12 Kasım 2020 tarihinde <https://www.haberler.com/baris-pinari-harekati-basladi-baris-pinari-12513374-haberi/> adresinden erişildi.
- Habertürk, (2019, 9 Kasım). *İşte Barış Pınarı Harekâtı'nda Son Durum!*. 10 Kasım 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/son-dakika-iste-baris-pinari-harekati-ndan-son-durum-haberler-2538922> adresinden erişildi.
- İsmayil, G. (2017). "Ortadoğu'da Son Dönem Türkiye-Rusya İlişkileri (Suriye Krizi Örneğinde)". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (45), 182.
- Jackman, S. S. (2009). Political Success in War: A Criterion for Success. *Kansas: School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth*, 2.
- Kako, A., Koparan, Ö. ve Tok, L. (2018, 18 Ocak). *Suriye'nin Yeniden İnşa Edilen Yüzü: Fırat Kalkanı Bölgesi*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyenin-yeniden-insa-edilen-yuzu-firat-kalkan-bolge/1034488>.

- Kara, A. (2019). Ortaçağ Haçlı Kontluklarından Günümüz Suriye Kantonlarına: Bir Değerlendirme. *Academic Platform Journal of Islamic Researches*, 3(3), 327.
- Kasapoğlu, C. (2017). Fırat Kalkanı Harekâtı ve El-Bab Operasyonu: Stratejik Bir Değerlendirme. *EDAM Dış Politika ve Araştırmalar Merkezi*, 3.
- Korkmaz, S. C. (2018, 26 Mart). *Asimetrik Savaşta Önemli Bir Zafer: Zeytin Dalı*. ORSAM. <https://orsam.org.tr/tr/asimetrik-savasta-onemli-bir-zafer-zeytin-dali/>.
- Köylü, M. (2018). Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 5(11), 75-80.
- Milliyet, (2017, 30 Mart). Fırat Kalkanı Harekâtının 216 Günlük Bilançosu. 23 Mart 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/firat-kalkani-harekatinin-216-gunluk-bilancosu-2423279> adresinden erişildi.
- Orhan, O. (2018a). *Zeytin Dalı Harekâtı içinde, Zeytin Dalı Harekâtı Sonrası Afrin*. Orsam Yayınları.
- Orhan, O. (2018b). *Zeytin Dalı Harekâtı'nın Muhtemel Siyasi Sonuçları*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/zeytin-dali-harekatinin-muhtemel-siyasi-sonuclari/1097198>.
- Özalp, M. (2018). “Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu”. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 169-186.
- Özçelik, N. ve Acun, C. (2018). “Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekâtı”. SETA Yayınları.
- Pabst, M. (2017). “Sechs Antworten Auf Aktuelle Fragen, Der Krieg in Syrien”. *Politische Studien, Hamns-Seidel-Stiftung*, 68(471), 25-27.
- Polat, D. Ş. (2020). Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 65-68.
- Serper, E. (2018, 25 Ocak). Zeytin Dalı Harekâtı ve Terörle Mücadele. TASAM. <https://tasam.org.tr-TR/Icerik/50178/zeytindaliharekativeterorlemucadele>.
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. Birey Yayıncılık.
- Taşkıran, C. (2017, 4 Nisan). *Fırat Kalkanı Harekâtı ve Amaçları Üzerine*. Devlet İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi. http://devlet.com.tr/makaleler/y201-FIRAT_KALKANI_VE_AMACLARI_UZERINE.html.
- Telci, İ. N. (2019). Askeri ve Diplomatik Zafer Olarak Barış Pınarı Harekâtı. *Ortadoğu Analiz Uluslararası Siyaset Dergisi*, 10(90), 13-15.
- Telli, A. (2012). “Mısır Devrimi'nde Sosyal Medyanın Rolü”, *Bilge Strateji*, 4(7), 66.
- Temir, E. ve Yıldız, F. (2018). Zeytin Dalı Harekâtı'nın Rus Basınına Yansıması: İzvestiya Gazetesi Örneği. *Avrasya Uluslar arası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 383-397.
- Terzioğlu, S. S. (2018). “Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekâtı'nın Meşruluğu Sorunu”. *TBB Dergisi*, 134, 612-614.
- Timeturk, (2017, 30 Mart). Fırat Kalkanı Harekâtı Bitti. 10 Nisan 2020 tarihinde <https://www.timeturk.com/firat-kalkani-harekati-bitti/haber-5571199> adresinden erişildi.
- Toraman, İ. (2015). *Arap Baharı ve Suriye*. (Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, (2017). *Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi*, 18 Mart 2020 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/deas%CC%A7%20frans%C4%B1zca.pdf> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, (2016). *MGK Basın Bildirisi, para. 3*, 22 Mart 2020 tarihinde <http://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kas-m-2016-tarihli-toplant> adresinden erişildi.
- Uzun, H. (2016). “Suriye İç Savaşı Aktörlerin Ağ Bağ Teorisi Yöntemiyle İncelenmesi”, *ANKASAM İşlevsel Çalışmalar Raporu*, 1, 13.
- Varlık, A. B. (2019). Zeytin Dalı Harekâtı Hakkında Politik ve Askerî Değerlendirme. *Merkez Strateji Enstitüsü Bilgi Notu 015*, 5-7.
- Yalçınkaya, N., ve Yalçınkaya, H. (2017). “Arap Baharı'nın Türkiye-Suriye Üzerine Sosyo-Ekonomik Yansımaları”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (43), 84.
- Yeni Şafak (2017, 24 Ağustos). 21'inci Yüzyılda Bir Zafer: Fırat Kalkanı. 11 Kasım 2020 tarihinde <https://www.yenisafak.com/dunya/21inci-yuzyilda-bir-zafer-firat-kalkani-2784901> adresinden erişildi.
- Yeni Şafak, (2019, 9 Ekim). Cumhurbaşkanı Erdoğan açıkladı: *Barış Pınarı Harekâtı başladı*. 06 Nisan 2020 tarihinde <https://www.yenisafak.com/dunya/buyuk-baris-harekati-3509754> adresinden erişildi.
- Yeşiltaş, M., Seren, M., ve Özçelik, N. (2017). *Fırat Kalkanı Harekâtı Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler*. SETA Yayınları.
- Yüce, S. (2016). “Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11), 270-273.

EXTENDED ABSTRACT

By 2010, unemployment, inflation, freedom of expression, cost of living and the single level and negativity experienced in the political sphere began to cause the people to react against existing administrations whose demands for democracy, freedom and equality. The protests, which first began on December 17, 2010, when Muhammad Buazizi, a traveling salesman, burned himself in Tunisia, soon spread to almost all of the geography, including countries such as Yemen, Algeria, Egypt, Libya. The process, which began with protests, caused a clampdown among the people as a result of the authorities' harsh and intrusive attitude to this situation. As a result of these events, called the Arab Spring, the overthrow and renewal of power in some countries led to reforms in some countries, while in some countries, such as Syria, the conditions of the civil war environment were revealed.

The Arab Spring, which also spread to Syria in the first months of 2011, began with the demands of the people for a free and equal life, democratic representation in the political sphere, and the cost of living to be eliminated, the protests spread throughout the country in a short time as a result of the repressive and harsh interventions of the Assad administration in Syria. The Assad administration has been under pressure for years, and the opposition, led by the Syrian Organization of the Muslim Brotherhood, and segments that feel excluded from the administration, have tried to take the spread of events as an opportunity. Opponents of Assad's Rule, who soon took control of many cities, attempted to create their own administration by removing those who belong to power here from office.

As a result of the loss of state authority, unity between the opposition elements, which already literally does not exist, began to manifest itself, and different administrations emerged in different cities. Daesh, which was established in Iraq as an extension of the terrorist organization Al-Qaeda, but soon gained a completely independent structure, has become the dominant element, capturing many points in both Iraq and Syria. The terrorist organization Daesh, which provides militants from the local population and from many parts of the world, has learned to prevail in Syria against both the Syrian Army and dissidents who are in a fragmented state.

These developments in Syria, Turkey's neighboring country with the longest land border, have also been of close concern to Turkey. On the other side of the border, the Syrian extension of the PKK terrorist organization, the PYD and its armed element, the YPG/YPJ, and another terrorist organization, Daash, took complete control of Turkey's border with Syria, creating both a national security problem and a situation that was completely contrary to Turkey's national interests. The fact that the terrorist organization Daash, known for its barbarism and brutality, continues to exist on its borders and attacks border cities such as Kilis, Gaziantep, Hatay, and the PKK/PYD-YPG terrorist organization, which aims to create a so-called Great Kurdistan state, has increased its dominance in the area every day has made Turkey's intervention in the north of Syria mandatory.

In Operation Euphrates Shield, the first operation launched to destroy terrorist centers and terrorists nesting in northern Syria, on the one hand, the Daesh terrorist organization was targeted and tried to be removed from the border line, and on the other hand, the PKK/PYD-YPG terrorist organization was tried to prevent the unification of structures they called cantons. In Operation Euphrates Shield, control of the territory controlled by the Daesh terrorist organization on the Turkish border fell into the hands of elements of the Free Syrian Army, in which they acted together with the Turkish Armed Forces. In addition, the project of the PKK/PYD-YPG terrorist organization to unite cantons has suffered a major blow. The missing aspect of the operation is that Menbic, which despite the promise of the United States, did not remove the PKK/PYD-YPG terrorist organization, was again not captured due to a US promise.

After the terrorist organization Daesh quickly lost its dominance in both Syria and Iraq after the coup that took place in Turkey, the PKK/PYD-YPG, a terrorist organization, tried to fill its place, especially in Syria, and captured many points. The fact that this terrorist organization continued to want to extend to the Mediterranean by connecting Afrin and other cantons just below the Euphrates Shield Operation Zone, continued to carry out attacks through the Amanos Mountains, especially in and around Hatay, and this situation threatened Turkey's security, led to the execution of Operation Olive Branch.

With Operation Olive Branch, Afrin and its surroundings, the only place where the PKK/PYD-YPG terrorist organization has any hope of opening up to the Mediterranean in Syria, have come under the control of

the Turkish Armed Forces and elements of Free Syria. Thus, while the terrorist organization's project to unite the cantons completely collapsed, Afrin, one of the cities that the PKK considers an important place such as Kandil and has held since the beginning of the Civil War, was cleared of terrorist elements and taken under control. Because of Russia's involvement in Operation Olive Branch, the fact that the Tel Rifat region remained in the hands of the terrorist organization constitutes the missing aspect of the operation.

Turkey has weakened the hand of the PKK/PYD-YPG terrorist group west of the Euphrates River, which forms the northwestern part of Syria. But the course of the terrorist organization towards nationalization, especially with the support of the United States, in the east of the Euphrates, rightly alarmed Turkey, bringing it to the brink of a new operation. In addition, the United States has constantly changed the name of the terrorist organization and announced that Syria will protect its border with Turkey east of the Euphrates through elements it has trained, which led to the start of Operation Spring of peace.

Turkey wanted to create a safe zone in an area up to a depth of about 30 km from its border with the peace Spring operation. In this way, he wanted to break the effectiveness of the terrorist organization in this region as well as resolve it by ensuring the return of about 4 million refugees that it harbors within its borders and whose economic cost is increasing every day. However, the operation was shorter than expected, and Turkey was able to rid Tel Abyad and Rasalayn of terrorism. By signing separate agreements with Russia and the United States, he has proven on the field that nothing can happen in spite of himself in the east of the Euphrates.

In this study, Turkey's struggle against the winning terrorist organizations, which began with the influence of the Arab Spring in Syria, one of Turkey's southern neighbors, and soon turned into a civil war as a result of the disappearance of state authority, was discussed. The Euphrates Shield, Olive Branch and spring of peace operations carried out against both Daesh and PKK/PYD-YPG terrorist organizations that harm Turkey's national security, national and international interests were considered in terms of justification, purpose, process, results and reactions and tried to evaluate Turkey's achievements..